

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БЗОВА ЛАУРА ГЕОРГІЇВНА

УДК 342.565.2.033(4)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРИНЦИП ОБҐРУНТОВАНOSTІ РІШЕНЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

Спеціальність - 081-Право

(Галузь знань – 08 Право)

Подається на здобуття наукового ступеня докторки філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело _____ Л.Г. Бзова

Науковий керівник: - Щербанюк Оксана Володимирівна, докторка
юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Чернівці - 2021

АНОТАЦІЯ

Бзова Л.Г. Принцип обґрунтованості рішень Конституційного Суду України. - *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня докторки філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право - Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2021р.

Узагальнений короткий виклад основного змісту дисертації. Роботу присвячено комплексному дослідженню принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України, зокрема розкриті загальнотеоретичні основи, а також особливості конституційної аргументації. Особливу увагу приділено обґрунтуванню рішень Конституційного Суду України, а також забезпечення обґрунтованості рішень Конституційного Суду України в контексті визнання рішень Європейського Суду з прав людини джерелом права України. У сучасних умовах розвитку доктрини та практики українського конституціоналізму, які об'єктивуються процесами конституційної модернізації та трансформації конституційно-правових інститутів, комплексне дослідження обґрунтованості рішень Конституційного Суду України є одним з першочергових завдань як для теорії права, так і для доктрини конституційного права.

У розділі 1 *«Теоретико-методологічна характеристика принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України у конституційному процесуальному праві»* проаналізовано теоретичні підхід до аналізу категорії «обґрунтованості рішень» та на основі аналізу судової практики розкрито природу методології мотивації в актах Конституційного Суду України, а також наявні помилки у рішеннях, пов'язані з методологією. На основі зарубіжної доктрини конституційного права розкрито співвідношення принципу обґрунтованості з іншими принципами конституційного судочинства та суміжними правовими поняттями. Розкрито правову природу обґрунтованості як конституційно-правовий феномену, оскільки встановлення матеріальних відносин між поняттями Конституції, міркуваннями та конституційною

аргументацією, по суті, означає те, як ми виконуємо нормативно-аксіологічні постулати, які констатують конституційні норми, так що вони не стосуються лише змістового змісту основних прав.

У розділі 2 *«Механізм конституційно-процесуального забезпечення принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України»* використовуючи формально-догматичний та емпіричний методи, визначено поняття, зміст і структура механізму конституційно-процесуального забезпечення принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України. Аргументованість рішень і висновків Конституційного Суду України є обов'язковою засадою діяльності Конституційного Суду України. При цьому правова аргументація є раціональним способом переконання суб'єктів правовідносин за допомогою усного або письмового впливу на них, що здійснюється шляхом висунення юридичної такритичної оцінки тверджень.

Аналізуючи наукові напрацювання та судові рішення конституційних судів виокремлено характерні риси мотивації судових рішень як вимоги стандартів справедливого правосуддя, а також роль юридичних позицій в механізмі обґрунтованості рішень Конституційного Суду України. Розкрито природу юридичних позицій Суду тому, що позиції є серцевиною рішень Конституційного Суду України. Вони починають формуватися на стадії попереднього розгляду звернень і підготовки справи до судового розгляду, коли збираються й досліджуються матеріали справи.

У розділі 3 *«Гарантії забезпечення принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України»* було проведено аналіз рішень Європейського суду з прав людини та виокремлено характерні риси аргументації рішень зазначених судів. Досліджено інтерпретаційну діяльність Конституційного Суду України по забезпеченню принципу обґрунтованості рішень, а також визначено правові прогалини та колізії в системі забезпечення обґрунтованості судових рішень.

Ключові слова: принцип обґрунтованості; судова аргументація; мотивування; конституційний аргумент; Конституційний Суд України; конституційна інтерпретація; Європейський суд з прав людини.

ABSTRACT

Bzova L.G. Principle of validity of decisions of the Constitutional Court of Ukraine. - Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 Law, specialty 081 Law - Yuri Fedkovych National University of Chernivtsi, Chernivtsi, 2021.

A summary of the main content of the dissertation. The dissertation is devoted to the complex research of the principle of of decisions of the Constitutional Court of Ukraine, in particular the general theoretical bases, and also features of the constitutional argumentation are opened. Particular attention is paid to substantiating the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, as well as ensuring the validity of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine in the context of recognizing the decisions of the European Court of Human Rights as a source of Ukrainian law. In the current conditions of development of the doctrine and practice of Ukrainian constitutionalism, which are objectified by the processes of constitutional modernization and transformation of constitutional and legal institutions, a comprehensive study of the reasonability of decisions of the Constitutional Court of Ukraine is one of the most important tasks for both legal theory and constitutional law.

In the first section “Theoretical and methodological characteristics of the principle of reasonability of decisions of the Constitutional Court of Ukraine in constitutional procedural law” the theoretical approaches to the analysis of the category “reasonableness of decisions” and on the basis of the analysis of judicial practice was disclosed in the acts of the Constitutional Court of Ukraine, as well as the existing errors in the decisions related to the methodology. On the basis of the foreign doctrine of constitutional law, was disclosed the correlation of the principle of validity with other principles of constitutional justice and related legal concepts was revealed. Also, the legal nature of reasonability as a constitutional-legal phenomenon is revealed because the establishment of material relations between the concepts of the Constitution, reasoning and constitutional argumentation, in essence, means how

we fulfill normative-axiological postulates that state constitutional norms, so they do not apply only to content of fundamental rights.

In section 2 “Mechanism of constitutional and procedural support for the principle of validity of decisions of the Constitutional Court of Ukraine” using formal-dogmatic and empirical methods defines the concept, content and structure of the mechanism of constitutional and procedural support for the principle of validity of decisions of the Constitutional Court of Ukraine. Argumentation of decisions and conclusions of the Constitutional Court of Ukraine is a mandatory basis of the activity of the Constitutional Court of Ukraine. Herewith, legal argumentation is a rational way to persuade the subjects of legal relations through oral or written influence on them, which is carried out by making a legal and critical assessment of the statements.

Analyzing scientific works and court decisions of constitutional courts, the characteristic features of motivation of court decisions as requirements of fair justice standards, as well as the role of legal positions in the mechanism of validity of decisions of the Constitutional Court of Ukraine are highlighted. The legal positions of the Court are the core of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, which is why this dissertation reveals their nature. They begin to form at the stage of preliminary consideration of appeals and preparation of the case for trial, when the case materials are collected and investigated.

In the third section “Guarantees to ensure the principle of validity of decisions of the Constitutional Court of Ukraine” an analysis of the decisions of the European Court of Human Rights was conducted and the characteristic features of the argumentation of the decisions of these courts were highlighted. The interpretive activity of the Constitutional Court of Ukraine to ensure the principle of validity of decisions is studied, as well as legal gaps and conflicts in the system of ensuring the validity of court decisions are identified.

Keywords: the principle of reasonableness; judicial argumentation; motivation; constitutional argument; The Constitutional Court of Ukraine; constitutional interpretation; European Court of Human Rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

публікації у фахових виданнях України:

1. Бзова Л.Г. Зарубіжна конституційна практика як основа рішень конституційних судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2021. С.32-34.

2. Бзова Л.Г. Мотивація рішень конституційних судів як вимога стандартів справедливого судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. №65/2021. С. 338-341.

3. Бзова Л.Г. Співвідношення принципу обґрунтованості з іншими принципами конституційного судочинства: зарубіжний досвід. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. №2/2021. С.5-10.

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу:

4. Бзова Л. Особливості юридичної аргументації конституційних судів при обґрунтуванні рішень. *Visegrad journal on human rights* – № 4, 2020. P.12-16. **ISSN 1339-7915**

5. Bzova Laura. Providing of reasonableness in decisions of the Constitutional Court in the scope of recognition of the ECHR's decisions. *European Journal of Law and Public Administration*. 2020, Volume 7, Issue 2, pp. 1-14. **ISSN-L: 2360-6754, 2360-6754**.

Додаткові публікації

6. Laura Bzova. Rechtliche argumentation in dem entscheidungen des Verfassungsgerichts der Ukraine und des Bundesverfassungsgerichts Deutschland. *Wissenschaftlich-Praktischer Sammelband zum 10-jährigen Jubiläum der DUJV*. 103 p. T 3. P.8-16 ISBN-13 [978-3-947875-02-3]

пункт у міжнародній колективній монографії:

7. Laura Bzova. Special aspects of legal reasoning of the constitutional court of ukraine's decision in the area of public taxes. «*Finanse publiczne a Konstytucja*» : monografia prawnice . Red. Jadwiga Witecka. Warszawa, 2020. P.205-209.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Бзова Л.Г. Правова аргументація в діяльності Конституційного Суду. *I Міжнародного правничого молодіжного форуму*: Збірник матеріалів (Чернівці, 12 квітня 2019 р.). Чернівці, 2019. С.12-14.

9. Бзова Л.Г. Поняття та способи подолання правових колізій судом. *Права людини та публічне врядування*. Збірник матеріалів II всеукраїнського правничого форуму, 15 травня 2019 р., м.Чернівці/Уклад. І.В.Ковбас, А.М.Худик,П.І. Крайній. – Чернівці: Технодрук, 2019. С. 99-101.

10. Бзова Л.Г. Акти конституційного судочинства як процесуальна форма діяльності Конституційного Суду України. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали міжнар. конф., присвяч. 70-річчю з дня народж. проф. І. Є. Марочкіна (Харків, 31 трав. 2019 р.) / редкол.: Л. М. Москвич та ін. – Харків : Право, 2019. С.30-32.

11. Бзова Л.Г. Обґрунтованість ухвалених рішень і висновків Конституційного Суду України. *Закарпатські правові читання*. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (11-13 квітня 2019 року, м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2019. Т. 2. С. 379-381.

12. Bzova L.G. Doctrina atitudinii amiabile față de dreptul internațional în deciziile Curții Constituționale a Ucrainei. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 24-25 жовтня 2019 р.); [редкол.: О.В. Щербанюк (голова), А.С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, Чернівецький нац. ун-т, 2019р. С. 41-42.

13. Бзова Л.Г. Мотивація рішень Конституційного Суду. *The 2 th International scientific and practical conference “Problems and perspectives of*

modern science and practice (January 30-31, 2020) SH SCW "NEW ROUTE" Graz, Austria. 2020. P.58-60.

14. Бзова Л.Г. Поняття та зміст судової аргументації. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців 23 квітня 2020 р. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 3-5.

15. Бзова Л.Г., Щербанюк О.В. Проблеми визначення юридичної інтерпретації. *Запорізькі правові читання*: матеріали Щорічної міжнародної науковопрактичної конференції, м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 273-274

16. Бзова Л.Г. Конституційна аргументація. *Конституційний дизайн: від макро до мікро рівня*. Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (19 червня 2020 року) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2020. С.39-40.

17. Bzova Laura. Principiul valabilității în deciziile Curții Constituționale. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); [редкол.: О.В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін.]. Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. С. 142-148.

18. Бзова Л.Г. Мотивація та аргументація судового рішення. *Четверті економіко-правові студії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Одеса, 13 листопада 2020 р.) / відп. ред. А.В. Смітюх; ред. кол.: А.В. Левенець, О.О. Нігреєва, О.М. Савастєєва та ін. – Одеса : Фенікс, 2020. С. 8-9.

19. Bzova L.G. Argumentarea în deciziile Curții Constituționale Federale Germaniei și Curții Constituționale a României. *International scientific and practical conference «A new task of legal science in Ukraine and in the countries of the European Union»* : Conference proceedings, December 17-18, 2020. Arad: 116 pages. P.5-8.

20. Бзова Л.Г. Судова аргументація при вирішенні виборчих спорів. *Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: «Міжнародні і національні механізми прямої демократії: теорія і практика»* (м. Івано-Франківськ, 22 січня 2021 року)/ упорядник: В.І. Розвадовський. Івано - Франківськ. НАІР, 2021. С. 183-187.

21. Бзова Л.Г. Поняття юридичних позицій конституційних судів. *"Modern systems of science and education in the USA, EU and post-Soviet countries '2021"* No 5 on February 28, 2021. P.165-167.

22. Бзова Л.Г. Проблемні питання конституційної юрисдикції в країнах Європейського Союзу. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Четверті юридичні читання* : матеріали Міжнар. щоріч. дистанц. наук. конф. (м. Одеса, 9 квітня 2021 р.) / за заг. ред. Т. В. Степанової, О. А. Чувакова; уклад.: А. В. Левенець, О. В. Нарожна. Одеса : Фенікс, 2021. С. 13-16.

23. Bzova L.G. «Per relationem» gründe in der gerichtlichen oraxis. *Актуальні проблеми судового права: матеріали міжнар. конф.* (Харків, 23 квіт. 2021 р.) / редкол.: Л. М. Москвич та ін. – Харків : Право, 2021. С.96-98.

24. Бзова Л.Г. Конституційна інтерпретація та юридичний аргумент. Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: Тези доповідей за матеріал. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 23-24 квітня 2021 року) / відп. ред. Я. І. Ленгер, А. М. Земко. – Луцьк: ІВВ Луцький НТУ, 2021. С. 150-152.

25. Бзова Л.Г. Правові прогалини в системі забезпечення принципу обґрунтованості рішень конституційних судів. *Закарпатські правові читання. Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 травня 2021 р., Ужгород)/ Ужгородський національний університет; За заг. ред. М.В. Оніщука та М.В. Савчина. Ужгород:РІК-У, 2021. 306 с. С.224-227.*

26. Бзова Л.Г. Методологія мотивації рішень конституційних судів. *Сучасні конституційні доктрини: проблеми формування та застосування в юрисдикційній практиці. Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (11 червня 2021 року) / За заг. ред. проф. А.*

П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.
Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2021. 184 с. С. 27-28.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПУ ОБҐРУНТОВАНOSTІ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	24
1.1. Основні теоретичні підходи до аналізу категорія «обґрунтованість рішення» та методологія мотивації у актах Конституційного Суду України.....	24
1.2. Конституційно-правова характеристика принципу обґрунтованості рішень конституційного суду.....	38
1.3. Співвідношення принципу обґрунтованості з іншими принципами конституційного судочинства та суміжними правовими поняттями.....	45
Висновки до розділу I.....	57
РОЗДІЛ II. МЕХАНІЗМ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ОБҐРУНТОВАНOSTІ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	61
2.1. Поняття, зміст і структура механізму конституційно-процесуального забезпечення принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України.....	61
2.2. Мотивація рішення Конституційного Суду України як вимога стандартів справедливого правосуддя.....	68
2.3. Юридична позиція Конституційного Суду України в механізмі обґрунтованості рішень Суду.....	76
Висновки до розділу II.....	87
РОЗДІЛ III. ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОБҐРУНТОВАНOSTІ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	90

3.1 Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України по забезпеченню принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України.....	90
3.2 Подолання правових прогалин і колізій у системі забезпечення принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України.....	112
3.3 Забезпечення обґрунтованості рішень Конституційного Суду України в контексті визнання рішень Європейського Суду з прав людини джерелом права України.....	124
Висновки до розділу III.....	139
ВИСНОВКИ.....	141
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	148
ДОДАТКИ.....	175

ВСТУП

Актуальність теми. Повсякденна роль судді полягає в інтерпретації закону, тому що старе бачення позитивізму, яке вимагало лише поваги до норм, створених законодавцем, відкинено, щоб припустити більш динамічний (постпозитивістський) виступ, з огляду на нинішню реальність, надаючи пріоритет оціночному аспекту закону. Тож суддя, зіткнувшись із застосуванням норми, яка не досягає справедливої мети, навіть при адекватності фактичної ситуації передумовам юридичних формулювань, повинен використовувати інший шлях для досягнення справедливого рішення.

У сучасних умовах розвитку доктрини та практики українського конституціоналізму, які об'єктивуються процесами конституційної модернізації та трансформації конституційно-правових інститутів, комплексне дослідження обґрунтованості рішень Конституційного Суду України є одним з першочергових завдань як для доктрини конституційного права, так і для теорії права. Завдання здійснення правосуддя відповідно до закону іноді може «вимагати, зокрема, щоб ці ціннісні судження, властиві конституційному порядку, але які не мають вираження або лише недосконале вираження в останніх текстах закону, були розкриті та виконані у поточних рішеннях - у процесі обґрунтування відповідного рішення. На даний час існує потреба в тому, щоб юридична аргументація вивчалася у науковому аспекті у її формі, маючи головним аналізом істотний зміст аргументу з дотриманням моралі з огляду на постійні виклики в конституційному судочинстві та вимога критичної думки з боку судді щодо застосування соціальної справедливості.

Діяльність Конституційного Суду завжди була предметом багаторічних дискусій, а його рішення піддаються постійній критиці політиками в силу відсутності правової культури. Разом із тим, рішення, ухвалені Конституційним Судом, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Актуальність дослідження конституційної аргументації у публічному праві пов'язана з викликами сучасного судового процесу, які вимагають нових підходів до побудови судового рішення. Це також зумовлено конституційною

реформою в Україні, зокрема останніми змінами до Конституції України в частині правосуддя та розробкою і прийняттям проекту Закону України «Про конституційне провадження», вдосконаленням статусу Конституційного Суду України з урахуванням кращих світових практик.

В Україні проблему правничої та конституційної аргументації у своїх працях досліджують Т. Дудаш, В.І. Кістяник, С.В. Різник, М.Д. Савенко, М.В. Савчин, Т.М. Слінько та О.В. Щербанюк. Найбільш відповідним емпіричним дослідницьким матеріалом, що містяться в даній дисертації, є аналіз судової практики Конституційного Суду України, а саме: С.П. Головатого, В.В. Лемака, І.Д. Сліденка, С.В. Шевчука та ін.

Комплексний характер досліджуваної проблематики вимагає дослідження досвіду зарубіжної науки. Значний внесок у дослідження вказаної проблеми зробили і науковці: Р. Алексі, М. Атьєнза, Є. Врублевський, Р. Дворкін, Н. МакКормік, Х. Перельман, Дж. Тарелло, М. Тарруфо, С. Тулмін, Л. Фераджоллі, Е. Фетеріс, Й. Хабермас та ін. Уперше докринальне дослідження конституційної аргументації здійснив Андре Руфіно де Вале, який у 2015 році захистив докорську дисертацію «Конституційна аргументація: дослідження щодо обговорення практики конституційних судів». Наукові праці М. Атьєнзи та Р.Л. Віго під назвою «Конституція та аргументація» та «Конституційна аргументація», відповідно, фіксують основи теорії юридичного аргументу, спрямовані на аналіз аргументів, створених спеціально конституційними судами.

Попри активізацію дослідження цієї проблеми в західній загальнотеоретичній юриспруденції, про що свідчить зростання кількості присвячених їй публікацій та впровадження відповідних курсів у навчальний процес, в Україні увага до конституційної аргументації з боку правників-теоретиків залишається поки що незначною. Актуальність дослідження проблематики принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України пояснюється суспільною потребою відновлення довіри до Конституційного Суду України. Необхідність реформування

нормативно-правового забезпечення діяльності Конституційного Суду України актуалізує дане дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відповідно до плану наукових досліджень кафедри відповідно до наукової теми кафедри «Судова влада: теоретико-правові засади та нормативно-правове забезпечення організації та діяльності» (державний реєстраційний номер 115U003254) та наукової теми «Процесуальне право: теоретико-правові засади, нормативно-правове забезпечення та перспективні напрямки розвитку» (державний реєстраційний номер 0120U103394) та Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. №14-10.

Тему дисертації затверджено рішенням Науково-технічною радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 6 від 17 квітня 2019 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне конституційно-правове дослідження принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України.

У межах поставленої мети виконувались такі *завдання*:

- розкрити й охарактеризувати основні підходи до аналізу категорії «обґрунтованість рішення» та методологію мотивації в актах Конституційного Суду України;
- визначити конституційно-правову характеристику принципу обґрунтованості рішень конституційного суду;
- розкрити співвідношення принципу обґрунтованості з іншими принципами конституційного судочинства та суміжними правовими поняттями;
- розкрити та визначити поняття, зміст і структуру механізму конституційно-процесуального забезпечення принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України;

- охарактеризувати мотивацію рішення Конституційного Суду України як вимогу стандартів справедливого правосуддя;
- визначити й охарактеризувати юридичні позиції Конституційного Суду України в механізмі обґрунтованості рішень Суду;
- розкрити інтепретаційну дільність Конституційного Суду України по забезпеченню принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України;
- визначити способи подолання правових прогалів і колізій у системі забезпечення принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України;
- розкрити процедуру забезпечення обґрунтованості рішень Конституційного Суду України в контексті визнання рішень Європейського Суду з прав людини джерелом права України.

Об'єктом дослідження є конституційно-правові відносини, які виникають у процесі здійснення конституційного судочинства у зв'язку з прийняттям аргументованого рішення Конституційним Судом України.

Предмет дослідження - принцип обґрунтованості рішень Конституційного Суду України.

Методологія дослідження. Багатоаспектний характер вивчення теоретичних і практичних аспектів реалізації принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України зумовив використання цілої системи загальнонаукових, міждисциплінарних і конкретно-наукових методів.

Формально-логічний метод використаний для розкриття таких понять: «обґрунтування», «конституційна аргументація», «мотивування» тощо. Діалектичний підхід дав змогу визначити сутність і зміст принципу обґрунтованості, з'ясувати його природу й особливості практичної реалізації в Україні. За допомогою системно-структурного методу розкрито особливості застосування принципу обґрунтованості суддями Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. Правову природу принципу обґрунтованості рішень суду як складової гарантій права на справедливе

судочинство проаналізовано за допомогою герменевтичного методу. Дослідження європейської практики застосування принципу обґрунтованості в конституційному судочинстві, а також аналіз судової практики Конституційного Суду проведено за допомогою методу порівняльно-правового аналізу. Діалектичний метод дав змогу розкрити розглянути прогалини офіційного тлумачення Конституції України Конституційним Судом України. За допомогою функціонального методу розкрито проблемні питання дослідження та формулювання методики «автономного» тлумачення.

Застосування вищезазначених підходів і методів дало змогу виконати ці завдання дисертаційного дослідження і досягти поставленої мети.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дана дисертація є одним з перших у науці конституційного права комплексних досліджень принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України, в якому на концептуальному рівні розглядаються порядок здійснення конституційного аргументування при прийнятті рішень Судом. На основі аналізу Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд України», Рішень Конституційного Суду України, Рішень Європейського суду з прав людини, рішень іноземних конституційних судів розкриті та систематизовані теоретичні положення реалізації принципу обґрунтованості в конституційному судочинстві та визначаються основні напрямки вдосконалення українського законодавства на аналізі відповідної судової практики. У результаті проведеного наукового дослідження сформульовано низку наукових положень та висновків, запропонованих здобувачкою особисто, які характеризуються науковою новизною, мають важливе практичне і теоретичне значення. До найбільш значущих з них належить те, що:

уперше:

- проведено аналіз основних теоретичних підходів категорії «обґрунтованість рішення» та методологія мотивації у актах Конституційного Суду України. Запропоновано Конституційному Суду України при мотивуванні судових рішень застосувати контекстний підхід, який базується на

гармонійному поєднанні казуальності та ідеального вирішення конституційної проблеми та передбачає вибір оптимального та збалансованого розв'язання конституційного конфлікту з урахуванням публічного та приватного інтересу та інтересів людини і громадянина;

- досліджено обґрунтованість рішень як конституційно-правовий феномен. Ситуації прийняття рішень, які вимагають більш технічно опрацьованих юридичних аргументів, все частіше зустрічаються в юридичних реаліях, відзначених наявністю Конституцій, наділених зазначеними характеристиками (конституційні демократії також характеризуються політичним, соціальним, етнічним та культурним плюралізмом), накладають на суб'єкти прийняття з внутрішньої точки зору (учасників) для належного розуміння права як соціальної практики (інтерпретаційної та аргументативної), і, отже, підкреслюється незамінність (а не ексклюзивність) аргументативного підходу при аналізі правового явища. Робиться висновок, що конституційні аргументи, розроблені для підтримки рішень з *erga omnes* та обов'язковими наслідками, мають різний характер по відношенню до тих, які створені для виправдання рішень з обмеженою ефективністю в конкретних випадках. запропоновано визначення «конституційної аргументації»;

- сформульовано принципи оцінки правової аргументації, яка здійснюється конституційними судами, зокрема: принцип статутного тлумачення, який базується на основі законодавства та практики суду. Виділені особливі ознаки аргументації, яка застосовується Конституційним Судом України, зокрема: динамічне та конформне тлумачення норм; доктринальний підхід до вирішення судової справи; контрольований рівень дискреції;

набули подальшого розвитку:

- загальнотеоретичні положення щодо конституційної аргументації та її складових частин та особливості здійснення конституційної інтерпретації під час здійснення конституційного судочинства. Доведена різниця між обґрунтуванням аргументу та обґрунтуванням судового рішення, зокрема: факт застосування норм, які тлумачаться суддею, є основою, а мотивування рішення

- це надання легітимності та розумінню ухваленого судового рішення. У зв'язку з цим пропонується виділяти обґрунтовані та вмотивовані судові рішення.;

- висновок, що право офіційного тлумачення Конституції України є можливістю з'ясування концептуального змісту положень Конституції України, їх цілісності, взаємозв'язку, взаємодії не тільки між собою, але й між чинними положеннями українського законодавства. Процес системного тлумачення Конституції України є духовним та раціональним проникненням суддями Конституційного Суду України в дух та масштаб Конституції шляхом адекватного сприйняття та розуміння великої кількості міжнародно-правових і конституційних норм для їх майбутнього правозастосування. Цей процес з'ясування духу положень Конституції України пов'язаний з інтелектуальними та практичними здібностями суддів Конституційного Суду України цілісно сприймати та розуміти Конституцію України. Доведено, що тлумачення деяких конституційних норм складне у зв'язку з їх незрозумілістю та неточністю. У тих випадках пряма дія Конституції України відбувається не через конституційну норму, а через розуміння ідеї, закладеної в цій нормі. Складники тлумачення, які виражають судову аргументацію Конституційного Суду України, не мають статичного характеру і змінюються з урахуванням умов соціального, економічного, політичного, правового та іншого розвитку;

- теоретичні та практичні узагальнення щодо впливу наукової доктрини та вітчизняної судової практики, а також практики Європейського суду з прав людини на національну судову практику та впливу доктринальних положень зарубіжних учених на нормозастосовний процес в Україні;

удосконалено:

- розуміння природи співвідношення принципу обґрунтованості з іншими принципами конституційного судочинства та суміжними правовими поняттями, а також ефективності взаємодії принципів конституційного судочинства в порядку здійснення правосуддя, яке викликано актуальністю вивчення «живого» конституційного права у більшості країн;

- положення, що в сучасній науці конституційного права аргументацію конституційного суду, яку він використовує при формуванні свого остаточного рішення у відповідній справі називають юридичною позицією суду. Текстуально вони містяться в мотивувальній частині рішення або висновку суду, проте в окремих випадках можуть подаватися у звуженій редакції й у резолютивній частині. Юридичні позиції є серцевиною рішень Конституційного Суду України;

- положення про подолання прогалин у аргументації рішень Конституційного Суду України. Наголошується на тому, що однією з прогалин у рішеннях Суду можна зазначити цитування без аргументації. Однак цитування без аргументації невідповідності Конституції України оспорюваних положень закону не є обґрунтуванням тверджень щодо їх неконституційності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретико-методологічні та науково-практичні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи можуть бути використані в:

- *науково-дослідній сфері* - для подальшої розробки та дослідження як конституційної аргументації окремо, так і її складових елементів;

- *правотворчій та правореалізаційній діяльності* - при внесенні змін і доповнень до Закону України «Про Конституційний Суд України», Регламенту Конституційного Суду України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», проекту Закону «Про конституційне провадження», процесуальних кодексів в частині подолання правових прогалин та удосконалення інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду;

- *навчальному процесі* - при викладанні навчальних дисциплін з конституційного права, конституційного судочинства, правничої аргументації, аналітичне мислення й аргументація, при підготовці навчальних і методичних посібників.

Результати дослідження також можуть бути використані з метою ефективного впровадження судової реформи в Україні.

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною науковою працею авторки. Усі висновки, рекомендації та пропозиції авторки, зокрема й ті, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, одержані авторкою особисто. У дисертації не використовувались ідеї та розробки, що належать співавторам. При використанні праць інших учених для аргументації окремих положень дослідження обов'язково вказано посилання на відповідні праці.

Апробація результатів дисертації. Основні результати наукових досліджень, викладених у дисертаційній роботі, доповідалися автором на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Серед них: I Міжнародний правничий форум (12 квітня 2019 р., тези опубліковано), Закарпатські правові читання (11-13 квітня 2019 р., тези опубліковано), II Всеукраїнський правничий форум «Права людини та публічне врядування» (15 травня 2019 р., тези опубліковано), Міжнародна конференція «Актуальні проблеми судового права» (31 травня 2019 р., тези опубліковано), Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми юридичної науки» (25 жовтня 2019 р., тези опубліковано), III Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (24-25 жовтня 2019 р., тези опубліковані), Problems and perspectives of modern science and practice (30-31 January 2020, тези опубліковані), Всеукраїнська конференція студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми судового права» (23 квітня 2020 р., тези опубліковані), Міжнародна науково-практична конференція «Запорізькі правові читання» (19-20 травня 2020 р., тези опубліковано), Міжнародна наукова конференція «Конституційний дизайн: від мікро до макро рівня» (19 червня 2020 р., тези опубліковано), International scientific and practical conference «A new task of legal science in Ukraine and in the countries of the European Union» (17-18 грудня 2020 р., тези опубліковано), Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Четверті економіко-правові студії» (13 листопада 2020 р., тези опубліковано), Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародні і національні механізми прямої

демократії: теорія і практика» (27 січня 2021 р., тези опубліковано), «Modern systems of science and education in the USA, EU and post-Soviet countries '2021» (15-16 лютого 2021 р., тези опубліковані); Міжнародна науково-практична дистанційна конференція «Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Четверті юридичні читання» (9 квітня 2021 р., тези опубліковано), Міжнародна конференція «Актуальні проблеми судового права» (23 квітня 2021 р., тези опубліковано), Всеукраїнська науково-практична конференція «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення» (23-24 квітня 2021 р., тези опубліковано), XIII Міжнародна науково-практична конференція «Закарпатські правові читання. Розвиток правової системи та європейська інтеграція України» та опублікування тез (м. Ужгород, 27-28 травня 2021 р., тези опубліковано), Міжнародна наукова конференція «Сучасні конституційні доктрини: проблеми формування та застосування в юрисдикційній практиці» (XIV Тодиківські читання) (м. Харків, 11 червня 2021 р., тези опубліковано).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у 7 наукових працях, зокрема, у 3 статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, одна стаття підрозділ зарубіжної монографії, одна стаття опублікована у збірнику наукових праць, а також у 19 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. **Загальний обсяг дисертації** становить 186 сторінок, із них сторінок 149 основного тексту. Список використаних джерел налічує 197 найменування на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТЕОДОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПУ ОБҐРУНТОВАНOSTІ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

1.1. Основні теоретичні підходи до аналізу категорія «обґрунтованість рішення» та методологія мотивації в актах Конституційного Суду України.

Дослідження принципу наукової обґрунтованості рішень конституційних судів неможливе без з'ясування звернення до аналізу правової та конституційної аргументації, зокрема. Суть юридичної аргументації полягає у наведенні переконливих правових аргументів, доказів щодо правильності розв'язання спірного питання саме запропонованим шляхом, розуміння змісту певної норми, поширення її дії на конкретні відносини і розв'язання на її підставі конкретної життєвої ситуації. Аргументація є важливим компонентом юридичної практики. Вона використовується при підготовці законів парламентами, написанні судових рішень та в щоденній юридичній практиці. Теорія правової аргументації протягом останніх сорока років активно досліджується представниками зарубіжної юридичної науки, ґрунтуючись на ідеї, що раціональна аргументація можлива при дотриманні набору правил, принципів і процедур. Конституційні суди європейських країн використовують у своїй практиці як лінгвістичні, системні (контекстно-гармонізуючі аргументи, аргументи за аналогією, аргумент до прецеденту), історичні, телеологічні аргументи та сучасні моделі аргументації. У контексті формування живого конституціоналізму, можемо стверджувати, що Конституційний Суд України у своїй практиці почав застосовувати індуктивну модель аргументації, що дозволяє зробити висновок про право як динамічне явище. У зв'язку з цим потребує дослідження саме специфіка процесу аргументації рішень конституційних судів [1, с.12].

Дослідження показують, що це аргументація виникла у Стародавній Греції, його походження пов'язане з судовим дискурсом. Його розробили

софісти, серед них особливо виділяються Коракс і Протагор. Для них риторика має на меті аргументацію, засновану на правдоподібності, а не на правді чи на самій правді. Коракс визначив риторику як створення переконання. Відтоді греки вважали риторику мистецтвом вигравати будь-які дискусії, незалежно від того, правий він чи ні. Сократ, Платон і Арістотель заперечували софістичну риторику.

За даними Гарапона та Алларда, судді, давно заблоковані у суворому тлумаченні закону, сьогодні є чи не найактивнішими агентами інтернаціоналізації правосуддя та нової демократичної динаміки. Його зростаюча популярність у демократичних державах виправдовує вивчення судового рішення. Судове рішення є частиною процесу, за допомогою якого закон набуває чинності, його передумовою є визнання та публічне формулювання закону. Наявність явних кодів, судові органи та посадові особи, що спеціалізуються на контролі за дотриманням законодавства та покаранні за його порушення, дозволяють визначити процес прийняття рішень і застосування закону. Цей процес передбачає у класичній правовій думці образ нейтрального судді як соціального символу неупередженості, парадигмального образу послідовності [89].

Ведучи мову про вивчення аргументації у правовому полі, Х. Перельман приписує їй компетентність, яка має значне значення для прийняття юридичних рішень. Для позитивізму цей акт пов'язаний із жорсткістю та формальністю правових норм, позитивістська логіка звертається до демонстрації правдивості фактів, логічних і математичних положень, але не до ціннісного судження. Теорія аргументації передбачає відновлення приписів античної риторики, оскільки спирається на Арістотеля, вивчає закони формальної логіки і має намір їх довершити. Для Арістотеля існує два способи мислення: аналітичний та діалектичний. Отже, аналітичне розуміння буде пов'язане з ідеєю доказу. Викриваючи припущення, дотримуючись правил дедукції, можна було б зробити необхідний висновок. Розуміння полягає в тому, що на певну проблему

існує лише одна правильна відповідь. Діалектичні міркування, з іншого боку, оперують правдоподібним.

Теорія аргументації С. Тулміна розвиває загальну аргументацію, але має за основу процес аргументування, що його здійснюють у праві. У праці «Використання аргументу» (1958 р.) С. Тулмін поставив під сумнів прийнятність дедуктивного аргументування у практичній аргументувальній діяльності, надав своє бачення того, як потрібно будувати аргумент і структурні частини аргументу. З його погляду, процедура аргументування є незмінною для аргументувальної діяльності у будь-якій сфері [64, с.112]. А вже матеріальні критерії оцінювання аргументації залежить від тієї сфери, у якій його здійснюють.

Оціночна роль теоретичної моделі аргументування С. Тулміна неоднозначна. Е. Фетеріс зазначає, що ця модель має обмежене застосування до правового аргументування з огляду на те, що вона дозволяє аналізувати лише прості справи, а для складних справ є непридатною, бо не враховує необхідність тлумачення норми та кваліфікації фактів у складних справах [123, с.35].

Аргументи повинні ґрунтуватися на вихідних точках, які приймає або вважає обґрунтованими аудиторія, бо сприйняття аудиторії є мірою переконливості. Такі вихідні точки Х. Перельман поділяє на реальні та бажані. Факти, аксіоми та презумпції є реальними вихідними точками, а цінності, ієрархії цінностей та лінії аргументу - бажаними. Істинами Х. Перельман вважає ширші принципи, теорії чи концепції, сформовані пов'язаними між собою фактами. Презумпції набувають такого статусу, якщо вони не спростовані. Вихідні точки, які Х. Перельман вважає бажаними, охоплюють абстрактні цінності; ієрархії цінностей, у якій певна цінність поставлена вище, ніж інша; та лінії аргументу або підстави для класифікування аргументів.

Центральною ідеєю теорії Н. МакКорміка є пояснення існування причин для пояснення поведінки людини. Ця теорія відома як «Теорія пристрастей». Приймаючи рішення, суддя не може відокремити свою емоційну, біологічну, суб'єктивну частину від своєї раціональної частини. Н. МакКормік зазначає, що

існують кінцеві умови, або аргументи, які не можна раціонально довести або довести («контекст відкриття»). Н. МакКормік розкриває характер юридичної аргументації, який проявляється через судові спори та рішення у конкретних судових справах. Дослідження Н. МакКорміка може бути застосоване до будь-якої правової системи, оскільки в конкретній правовій системі можна побачити специфічний стиль аргументації. Теорія Н. МакКорміка аналізує правову систему або особливий стиль аргументації та пропонує правила аргументації.

На думку Н. МакКорміка, треба виділити дві функції юридичної аргументації: переконання та обґрунтування. Переконання спрямована на аудиторію, суд або суддів. Функція переконання повинна бути максимально об'єктивною, навіть коли помилки можуть бути використані для досягнення мети переконання. Тому функція переконання посилюється функцією виправдання. Функція обґрунтування передбачає доведення фактів, відповідних норм та додаткових суджень. Підтримуючи аргументи, на думку Н. МакКорміка, слід базуватись на чинному праві, на універсальному принципі, представленому нормою або загальним принципом права.

Центральною ідеєю концепції Р. Алексі є розгляд юридичного дискурсу, юридичної аргументації як особливого випадку загального практичного дискурсу. Р. Алексі не просто розробив нормативну теорію юридичної аргументації (що дозволяє відрізнити хороші від поганих аргументів), а аналітичну (яка проникає у структуру аргументів) та описову (що містить елементи емпіричного типу) теорії. Вона обґрунтована Р. Алексі на основі теорій аналітичної етики (особливо теорій Тулміна та Байєра), теорії дискурсу Й. Хабермаса, теорії практичного обговорення школи Ерланге та теорії аргументації Перельмана. Але з них основний вплив, безперечно, має Й. Хабермас. Теорія Р. Алексі означає, з одного боку, систематизацію та реінтерпретацію теорії дискурсу Й. Хабермаса, а з іншого - розширення цієї тези до конкретної галузі права. Основу теорії Й. Хабермаса лежить

універсальна прагматика, яка намагається реконструювати раціональні припущення[1,с. 13].

Р. Алексі виділяє три типи юридичних процедур. Перша з цих правових процедур - це створення державою правових норм. Друга процедура це юридична аргументація або юридичний дискурс. Однак юридичний дискурс також має свої межі, оскільки він не завжди дає єдину правильну відповідь для кожного випадку. Тому потрібна нова процедура для усунення цього розриву раціональності. Третя процедура – судовий процес, після завершення якого серед можливих залишається лише одна відповідь. Р. Алексі виділяє три форми спеціальних юридичних аргументів, які використовуються в юридичній методології: аргумент від протилежного, аналогія та зниження. Ці три форми аргументації є окремими випадками загальнопрактичного дискурсу: «це логічно обґрунтована схема висновку; її вимагає принцип універсальності; це випадок, коли враховуються наслідки» [91, с.40].

Р. Алексі розуміє, що «теорія правової аргументації лише демонструє свою повну практичну цінність і має можливість об'єднати дві різні моделі правової системи: правову систему як систему процедур і систему правових норм».

Є. Врублевський зазначає, що у теорії судового аргументування поняття «обґрунтованість» базується на загальновідомому розрізненні, між так званим «внутрішнім виправданням» і «зовнішнім виправданням». Одне з найбільш ранніх формулювань цього розрізнення: «Внутрішнє обґрунтування стосується дійсності висновків із даного припущення на юридичне рішення, прийняте як їх висновок. Відповідне рішення внутрішньо обґрунтоване, якщо умовиводи є дійсними, а надійність приміщень не перевірена... Зовнішнє обґрунтування правових рішень перевіряє не тільки обґрунтованість висновків, але й надійність приміщень. Широкий діапазон зовнішнього обґрунтування вимагається особливо парадигматичним судовим рішенням через найвищі стандарти, накладені на нього» [195, с.243].

У юридичній теорії це розмежування зазвичай використовується для концептуального відокремлення обґрунтування конкретного висновку судового рішення та обґрунтування передумов, на яких ґрунтується цей висновок. Але це просте тлумачення цієї відмітності затьмарює одну з переваг його багатого та детального аналізу судових рішень.

У США в конституційній теорії використовується народний конституційний аргумент, під яким розуміють «живий конституціоналізм», теорію народного суверенітету та оригіналізм. Це форма аргументації, яка базується на рішеннях американського народу як джерелі конституційної влади. І, звертаючись до конституційної практики, основою для створення народних конституційних аргументів є каталогізація різних показників громадської думки, які зіграли свою роль у останніх рішеннях Верховного Суду.

Теорія конституційного аргументу – «юридичний аргумент, який практикується в діяльності конституційних судів, що є більш емпіричним, щоб зрозуміти, як конституційні суди насправді аргументують і вирішують і, більш прагматично, запропонувати пропозиції щодо інституційного вдосконалення аргументативних практик, що спостерігається в органах конституційної юрисдикції».

Термін «обґрунтованість» може мати, серед інших, таке значення: особлива форма існування норми; атрибут стандарту, сумісний з тим, який запрограмував його створення; придатність до виконання судом; обставина ефективної дисципліни поведінки; сумісність норми позитивного права з релігійними, раціональними чи людськими стандартами в широкому розумінні.

За словами П. Піменти, обґрунтованість можна спостерігати за двома теоретичними моделями: «По-перше, обґрунтованість розглядається як синонім існування норми. Сказати, що норма є чинною, означає підтвердити, що вона належить до певної правової системи. Дійсним стандартом є той, що вироблений компетентним органом відповідно до процедури, передбаченої законом. Отже, у цій позиції обґрунтованість є суттю норми, не враховуючи змісту правової норми при її аналізі. Інший спосіб розглянути проблему -

зрозуміти дійсність як предикат, як атрибут правової норми. Отже, йдеться про відповідність норми правовій системі, саме тому в такій моделі в межах правового світу площину дійсності та існування розділяють. Отже, обґрунтованість розглядається як якість, як щось, що додається до об'єкта - юридична норма - а не як його власна сут» [172, с. 658].

Аргументація у судовому рішенні вимагає системи, яка дозволяє вирішувати справу відповідно до прецедентів справи та її розвитку. Виходячи з дедуктивної логіки суддів та їх мотивації для прийняття рішень, необхідно провести оцінку, щоб визначити, чи відповідає цей аргумент технічним характеристикам, необхідним для встановлення судового рішення. У правовому полі встановлення логіки може викликати збентеження, оскільки це поставить під сумнів істинність чи хибність правових інститутів, які є просто наслідком людської взаємодії, але не самої логіки.

Підкреслимо різницю між обґрунтуванням аргументу та обґрунтуванням судового рішення: факт застосування норм, що тлумачаться суддею, є простою основою. Натомість мотивувати рішення - це приписувати розумність ухваленому судовому рішенню. З цієї причини існують обґрунтовані судові рішення та інші вмотивовані, але за допомогою мотивації кожному невідповідність, яку може представити судове рішення, можна проаналізувати так, що в ситуації, у якій справа відновлюється, судді мають помилки як вихідний пункт на мотивацію або невеликий вплив на неї за прийняте раніше рішення.

Відповідно до п.2 постанови Пленуму Верховного Суду від 18 грудня 2009 року: «Обґрунтованим визнається рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених доказами, які були досліджені в судовому засіданні і які відповідають вимогам закону про їх належність і допустимість, або обставин, що не підлягають доказуванню, а також якщо рішення містить вичерпні висновки суду, що відповідають установленим на підставі

достовірних доказів обставинам, які мають значення для вирішення справи» [35].

У Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень, серед іншого, звертається увага на те, що «усі судові рішення повинні бути обґрунтованими; у викладі підстав для прийняття рішення необхідно дати відповідь на аргументи сторін і доречні доводи, здатні вплинути на вирішення спору; виклад підстав для прийняття рішення не повинен неодмінно бути довгим, оскільки необхідно знайти належний баланс між стислістю та правильним розумінням ухваленого рішення; обов'язок суддів наводити підстави для своїх рішень не означає необхідності відповідати на кожен аргумент заявника на підтримку кожної підстави захисту; обсяг цього обов'язку суду може змінюватися залежно від характеру рішення» [7].

Методологію мотивування рішення Конституційного Суду України потрібно аналізувати крізь призму понять «методологія права» та «методологія конституційного права». Так, Д.А. Керімов під методологією пропонує розуміти «загальнонауковий феномен, що поєднує всю сукупність принципів, засобів і методів пізнання (світогляд, філософські методи пізнання і вчення про їх, загальнонаукові та приватно-наукові поняття і методи), вироблених усіма суспільними науками, у тому числі й комплексом юридичних наук, які застосовуються у процесі пізнання специфіки правової дійсності, її практичного перетворення» [65, с. 46]. З позиції М.С. Кельмана, методологія правознавства є складним багатоплановим утворенням, що охоплює проблеми структури юридичного наукового знання загалом і особливо його теорій, концепцій, тенденції виникнення, функціонування і зміни наукового знання, а також його класифікації, типології, поняттєвий апарат методології та її наукову мову, структуру і склад методологічного підходу та інших наукових методів, що застосовуються в юридичній науці; формалізовані методики та процедури конкретних юридичних досліджень [13, с. 23].

В. Мелашенко писав, що методологія конституційної науки - «це вчення про методи пізнання, теоретичне обґрунтування використаних у науці методів і способів пізнання конституційно-правової діяльності, теорія методів, сукупність певних теоретичних принципів, логічних прийомів і конкретних способів дослідження конституційно-правових явищ; система певних теорій, гносеологічних й онтологічних принципів, законів, категорій, які опосередковують загальні властивості та зв'язки буття і наукового пізнання» [21, с. 35].

Основоположним складником методології є метод. Адже методологія має за підґрунтя насамперед систему різнопорядкових за змістом і формою методів. Наведене традиційне твердження передбачає визнання за методом наукового дослідження такого ж призначення у методології, як і норми конституційного права [22, с. 29].

Процес прийняття рішень у справі суддями підпорядковується різним теоріям щодо методології, що використовується ними для його визначення. Це охоплює багато сфер, як внутрішніх, так і зовнішніх, що призводить до прийняття справедливого рішення відповідно до чинних правил. Існує цікавість щодо процедури, якої дотримуються для ухвалення рішення, суддя має відношення до правової установи, яка лише забезпечує виконання правил [130], інші стверджують, що суддя використовує ретельний процес тлумачення норм для їх застосування, тому методології, що застосовуються у судовому рішенні, мають бути диференційованими, але, у цих двох підходах, необхідно мають врахувати, що правило, яке призначене для використання у справі, - це те, яке суддя вирішить застосувати, це питання, яке буде обговорено пізніше [87].

Ми розглянемо методологію мотивації рішень Конституційного Суду України на основі судової практики. Так, в Окремій думці судді Конституційного Суду України І.Д. Сліденка зазначається, що «у мотивувальній частині Рішення Конституційний Суд України застосував довільну комбінацію методів, основою яких став цільовий (телеологічний) метод» [30]. Однак висновки, які зробив Конституційний Суд України,

застосовуючи телеологічний метод для інтерпретації положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься в статті 155 Конституції України, зокрема розведення у часі схвалення законопроекту та прийняття закону та час для додаткового аналізу законопроекту, не відповідають критеріям використання для цього методу. Простіше кажучи, Конституційний Суд України застосував телеологічний метод неправильно. Телеологічне тлумачення взагалі та в праві, зокрема, призначене для встановлення, виявлення цілей відповідно до об'єкта дослідження. Це може бути одна або декілька цілей, але в будь-якому випадку є основна мета і допоміжні цілі. Телеологічне тлумачення дає відповідь на запитання «для чого» в контексті доцільності та з огляду на предмет тлумачення.

Висновок про те, що законодавець розвів у часі схвалення законопроекту та прийняття закону, є наслідком буквального тлумачення, а не телеологічного. Те, що законодавцем визначений часовий проміжок між схваленням законопроекту та прийняттям закону, очевидно, дає можливість для його аналізу, але це не може бути основною метою законодавця, з тієї простої причини, що така мета ставиться на всіх етапах прийняття законопроекту, починаючи від його внесення до парламенту. Власне етапна процедура розгляду законопроекту в парламенті і є тим часом, який дається для аналізу та з'ясування можливих наслідків внесення змін до Конституції України.

Застосування телеологічного методу самостійно для встановлення цілей цієї норми неможливе. Такий метод треба застосовувати у взаємозв'язку з компаративно-правовим та історично-правовим методами.

Компаративно-правовий аналіз положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься в статті 155 Конституції України, дозволяє дійти висновку, що розведення в часі внесення змін до Конституції України парламентом є одним із засобів гарантування верховенства Конституції України, її особливого місця в ієрархії нормативних актів, засобом забезпечення такої її якості як стабільність. Про це свідчить досвід держав, які в аналогічний спосіб змінюють свої конституції.

Для використання історично-правового методу треба було, серед іншого, проаналізувати матеріали Комісії з розробки нової Конституції Української РСР, утвореної Постановою Верховної Ради Української РСР від 24 жовтня 1990 року № 405-ХІІ, визначити безпосередніх авторів цієї норми й опитати їх як експертів. Однак Конституційний Суд України цього не зробив, що призвело до неадекватного застосування телеологічного методу та упередженості в інтерпретації статті 155 Конституції України.

В Окремій думці у рішення Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 3682 Кримінального кодексу України І.Д. Сліденко зазначає, що «основною методологічною помилкою Рішення є те, що застосована Конституційним Судом України методологія доведення неконституційності зумовила винятково загальний характер аргументів щодо неї. У Рішенні відсутня будь-яка конкретика щодо неконституційності статті 368-2 Кримінального кодексу України. Конституційний Суд України обмежився своєрідним та упередженим тлумаченням загальних принципів права, зокрема верховенства права та презумпції невинуватості. У своїй основі Рішення базується винятково на припущеннях щодо еventуальних загроз застосування оспорюваної статті» [31].

Хибна методологія Рішення проявляється у доведенні а ргіорі визначеної причини для неконституційності - порушення презумпції невинуватості. При цьому Конституційний Суд України проігнорував у принципі дві фундаментальні домінанти, які визначають природу цієї норми: принцип доброчесності публічної особи та доктрину презумпції винуватості публічної особи. Крім того, Конституційний Суд не прийняв до уваги фундаментальні підходи, які визначають ставлення в сучасних державах до принципу презумпції невинуватості. А сучасне його розуміння визначається ціннісним дискурсом, в основі якого - баланс суспільних та особистих інтересів. Такий дискурс визначається, зокрема, у доповіді «The Green Paper on the presumption of innocence» (2006), що розглядає обставини, за яких допускається інверсія

тягаря доказування, та Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings, відповідно до якої презумпція невинуватості може бути порушена в разі використання презумпцій фактів. З огляду на це презумпції мають бути обмежені в розумних межах і розумно пропорційні легітимній меті, яка переслідується.

З точки зору обраної методології, Рішення є конструктором і з штучно підлаштованих цитат Європейського суду з прав людини, які використовуються як спосіб доведення неконституційності. При цьому штучність такого цитування призвела до того, що практика Європейського суду з прав людини виявилась відірваною від контексту або взагалі незастосованою та недоречною у Рішенні.

Принципова методологічна помилка - розгляд конкретної норми Кримінального кодексу України у відриві від інших норм цього кодексу, законодавства в цілому та поза загальним конституційним контекстом. При цьому Конституційний Суд України проігнорував досвід Конституційного Суду Литви, який розглядав подібну норму не відокремлено, а сукупно з положеннями кримінального процесуального закону. У Рішенні повністю проігноровано той факт, що проблема незаконного збагачення в контексті конкретної статті Кримінального кодексу України потребує з'ясування значення тягаря доказування, стандартів доказування, принципу презумпції невинуватості та зв'язків між ними.

Принципова методологічна помилка - несприйняття будь-якої альтернативи поза обраним Судом методом доведення неконституційності конкретної норми. Зокрема, Конституційним Судом було повністю проігноровано Висновок *amicus curiae*, в якому наголошується, що «... згаданий елемент незаконного збагачення - збільшення активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, - достатньо чітко проглядається з формулювання частини 1 статті 368-2: це положення може

тлумачитися як таке, що передбачає настання кримінальної відповідальності лише тоді, коли доведено, що збільшення активів у значному розмірі не могло статися з використанням законних доходів». Крім цього, автори згаданого дослідження стверджують, що «... брак доказів на користь обґрунтованого збільшення активів становить достатню ознаку для виникнення кримінальної відповідальності. Кримінальне переслідування за незаконне збагачення не потребує одночасного переслідування за предикатний злочин, тобто для того, щоб у межах останнього положення настала кримінальна відповідальність, потребується лише відсутність обґрунтування суттєвого збільшення активів, а не вчинення обвинуваченим інших конкретних злочинів чи правопорушень». А «статтю 368-2 належить тлумачити у світлі інших положень Кримінального Кодексу, що встановлює загальні правила застосування кримінального права в часі. За результатами такого тлумачення немає підстав стверджувати, що визначення незаконного збагачення передбачає застосування закону зі зворотною силою».

Серйозною методологічною вадою Рішення є хибне та упереджене трактування принципу верховенства права. Практично Суд здійснив необмежене тлумачення цього принципу, що призвело до фактичного зловживання ним. Такий механістичний підхід є наслідком домінування совецького варіанта юридичного позитивізму, який форму завжди ставить вище за суть. При цьому Конституційний Суд України проігнорував такі факти, як те, що доктринально й емпірично встановлена пряма кореляція між рівнем корупції і порушенням прав людини, чим нижчий рівень корупції, тим вищим є рівень захисту прав людини; оспорювана норма не встановлювала для публічних осіб вимог, які неможливо виконати; обмеження, застосовані при зменшенні тягаря доказування, мають значно менші ризики, ніж ті, які виникають у разі їх незастосування.

Кричущою методологічною помилкою стало розв'язання конституційної проблеми за рамками конституційного подання. У поданні 59 народних депутатів України мова йшла про неконституційність диспозиції статті

368-2 Кримінального кодексу України в редакції законів України від 14.10.2014 № 1698-VII, від 12.02.2015 № 198-VIII. Натомість у резолютивній частині Рішення зазначено, що стаття 368-2 Кримінального кодексу України визнана неконституційною. Отже, Конституційний Суд України взагалі вилучив із Кримінального кодексу України статтю 368-2. При цьому Законом України від 07.04.2011 № 3207-VI Кримінальний кодекс України доповнено статтею 368-2 Кримінального Кодексу України в такій редакції (ч.1): «Одержання службовою особою неправомірної вигоди у значному розмірі або передача нею такої вигоди близьким родичам за відсутності ознак хабарництва (незаконне збагачення)». Зазначена редакція статті не була предметом конституційного подання, а тому не мала бути визнана неконституційною. Проте навіть цю недосконалу норму тепер вилучено з Кримінального кодексу України. Такий підхід свідчить про очевидну упередженість Конституційного Суду України у вирішенні цієї конституційної проблеми.

Зважаючи на особливість цього конституційного конфлікту Конституційному Суду України належало застосувати контекстний підхід з урахуванням вищенаведених помилок. Такий підхід означає вибір оптимального та збалансованого вирішення конституційного конфлікту з урахуванням публічного та приватного інтересу, інтересів держави, соціуму та окремої особи. Указаний підхід базується на гармонійному поєднанні казуальності та ідеального розв'язання конституційної проблеми.

Серйозна методологічна вада Рішення полягає в тому, що публічні особи є спеціальними суб'єктами у праві і до них застосовуються особливі вимоги, пов'язані із здійсненням ними владних повноважень. Саме через це до цієї групи суб'єктів висуваються додаткові обмеження, в тому числі і такі, що мають формальні ознаки порушення правових принципів. Такого роду суб'єкти свідомо йдуть на такі обмеження, а вихід за їх межі очевидно є карним діянням.

1.2. Конституційно-правова характеристика принципу обґрунтованості рішень конституційного суду.

Установлення матеріальних відносин між поняттями Конституції, міркуваннями та конституційною аргументацією, по суті, означає те, як ми виконуємо нормативно-аксіологічні постулати, які констатують конституційні норми, так що вони не стосуються лише змістового аспекту основних прав.

Повноваження конституційного судді контекстуально широкі на суб'єктивному рівні, тобто, хто вирішує, оскільки йдеться про захист аксіологічних цінностей Конституції. З цієї причини в класичному визначенні основних прав П. Барби основні права мають зміст основної моралі, а також перспективи основної законності [165], а це означає, що суддя дотримується змісту та сфери застосування закону, але на додаток до цього важливо визначити порятунок моральних цінностей, які передбачають основні права. І це виклик для конституційних суддів: визначити, коли вони можуть здійснити цю переоцінку кантійської моралі щодо конституційних конфліктів, а коли гідність людської особистості в умовах істотних порушень основного права, коли зважувати переважний зміст щодо принципів у з'ясуванні конфлікту.

М. Атьенза наголошує на необхідності розгляду концепції Конституції [95, с. 198]: «Конституція у своєму найширшому сенсі відноситься до структури політичного органу, держави: до планування та організації повноважень колективного рішення спільноти (...) Але у більш суворому сенсі, оскільки вираз зазвичай використовується в сучасний час, Конституція передбачає ще дві вимоги: декларацію прав та організацію, натхненну певним тлумаченням принципу поділу влади».

Виходячи з концепції Конституції, можемо стверджувати, що вирішення конституційних конфліктів вимагає узгодження конституційних норм і принципів у взаємозв'язку, натякаючи на необхідну пластичність, щоб за відсутності визначених норм принципи функціонували як уможлиблюючи суд та інші часи, вони разом погоджуються з вирішенням конституційного

протиріччя. Крім того, якщо основні права не можна віднести до категорій абсолютних, то існують критерії тлумачення, які повинні задовольняти вимогу підпорядкування Конституції.

Судова аргументація є комплексом засобів, методів і прийомів, які використовуються учасниками судового процесу під час висловлення своїх позицій в судовому процесі, що знаходить своє відображення у судовому рішенні, яке прийнято за результатами вирішення правового спору.

Установлення матеріального взаємозв'язку між поняттями Конституції, аргументацією та конституційним аргументом, по суті, означає як, ми виконуємо нормативно-аксіологічні постулати конституційних норм, які стосуються не лише смислового змісту основних прав.

Обґрунтованість конституційного судового контролю є одним із складних питань конституційної теорії, яке порушує кожне покоління конституційних контролів. Конституційні суди тлумачать норми про права людини шляхом розкриття їх конституційно-правового змісту [85, с. 104].

Конституційна аргументація - це конкретне поле вивчення правової аргументації. Очевидно, що аргументи, засновані на конституційних нормах, не є винятковими для конституційних судів і є частиною звичайної діяльності законодавчих органів і, звичайно, всіх органів судової влади.

У дуже широкому сенсі конституційна аргументація, як позначає сам вираз (на перший погляд), означала б просто використання причин, заснованих на Конституції. У цьому сенсі було б охарактеризовано аргументи, які по суті обертаються навколо конституційних проблем (загалом, питань, що виникають у процесі тлумачення та застосування конституційних норм). Таке широке значення, однак, не дало б змоги встановити будь-яке визначення чи розмежування конкретного теоретичного поля та вилучити його із загальної сфери юридичних аргументів. У конституційних державах, де вся правова система підлягає нормативній силі Конституції, будь-які юридичні аргументи розвиваються, прямо чи опосередковано, на основі конституційних положень [154, с. 13].

Ситуації прийняття рішень, які вимагають більш технічно опрацьованих юридичних аргументів, які все частіше зустрічаються в юридичних реаліях, відзначених наявністю Конституцій, наділених зазначеними характеристиками (конституційні демократії також характеризуються політичним, соціальним, етнічним та культурним плюралізмом), накладають на адвокатів прийняття з внутрішньої точки зору (учасників) для належного розуміння права як соціальної практики (інтерпретаційної та аргументативної), і, отже, підкреслюється незамінність (а не ексклюзивність) аргументативного підходу при аналізі правового явища.

У своєму рішенні Конституційний Суд аргументує: «Визначальною властивістю судової влади в демократичній правовій державі є її самостійність, що означає її інституційну відокремленість від органів законодавчої та виконавчої влади, неприпустимість впливу останніх на виконання суддями їх професійних функцій, у тому числі й у спосіб не обумовленої суспільними прагненнями законодавчої реорганізації, зміни системи судоустрою. Належно виконувати свою конституційну функцію щодо здійснення правосуддя в Україні (частина перша статті 124 Конституції України) може лише незалежна, позаполітична судова влада, складовою якої є закріплені Конституцією України суди». Конституційний Суд України виходить з того, що при внесенні змін до Конституції України має бути забезпечений принцип інституційної безперервності, який означає, що органи державної влади, встановлені Основним Законом України, продовжують функціонувати в інтересах Українського народу та реалізовувати свої повноваження, виконувати завдання і функції, визначені у Конституції України, незалежно від цих змін, якщо тільки цими змінами не передбачено істотну (докорінну) зміну їх конституційного статусу, у тому числі їх ліквідацію» [47].

Юридична аргументація з контексту обґрунтування виходить за рамки простого формального аналізу аргументів, перспективи формальної (класичної) логіки, вступаючи у так званий більш суттєвий аналіз юридичних аргументів. Крім того, з цієї диференціації потрібно запам'ятати, що така пропозиція

передбачає прийняття «внутрішніх» і «зовнішніх» аспектів судового рішення, побудованих за Є. Врублевським [197]. Що породжує так звані внутрішні та зовнішні обґрунтування? «Внутрішнє обґрунтування [...] є силогістичним, оскільки воно є результатом логічно-дедуктивного співвідношення між передумовами та висновками, тоді як зовнішнє обґрунтування - це аргументована діяльність, спрямована на переконання в тому, що обрані передумови адекватні. Отже, рішення було б силогізмом, але його передумови повинні бути аргументовано обґрунтовані. Звідси і різниця між вирішенням (підведенням) та обґрунтуванням (аргументуванням), що насправді також є способом штучної реалізації правового дискурсу».

Це обґрунтування (із зазначеного контексту) можна розділити на (а) офіційне та (б) матеріальне. Цей загальновідомий поділ стосується формальної правильності аналізованого аргументу, об'єкта дослідження формальної або дедуктивної логіки; та матеріальна/суттєва корекція аналізованого аргументу, об'єкт дослідження того, що називали матеріальною, або неформальною логікою, включаючи тему та риторику в цьому аспекті.

На думку О.О. Первомайського, Конституційний Суд не зобов'язаний пояснювати у своїх рішеннях і висновках усі, без винятку, обставини справи та використані аргументи, думки і міркування, однак його акти не мають перетворюватися на «зачинену скриню», в якій заховані більшість або, можливо, й усі аргументи, використані Конституційним Судом для ухвалення того чи іншого рішення або висновку. Необґрунтованість або недостатня обґрунтованість рішень і висновків Конституційного Суду, на думку судді, не лише підвищує ризики зниження довіри до органу конституційного контролю, а й значно ставить під сумнів сенс їх ухвалення. Необґрунтовані або недостатньо обґрунтовані рішення чи висновки Конституційного Суду максимально жорстко дезорієнтують основних адресатів у їх подальших діях на виконання ухваленого рішення або висновку [14, с. 390].

Зі змісту наведених норм законодавства випливає, що конституційна скарга передусім є засобом захисту конституційних прав і свобод людини,

порушених унаслідок застосування закону, який суперечить Конституції України. Отже, у розумінні приписів пункту 6 частини другої статті 55, частини першої статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» належним обґрунтуванням конституційної скарги вважаються наведені в ній аргументи про те, що оспорюваний закон (його окремі положення) суперечить нормам розділу II Конституції України. Така суперечність може проявлятися у випадках, коли оспорюваний закон (його окремі положення) встановлює обмеження змісту чи обсягу конституційних прав і свобод або унеможливає їх реалізацію [69].

Зі змісту положень частини третьої статті 8, частин першої, четвертої статті 55, статті 151-1 Конституції України та пункту 9 статті 7, пункту 6 частини другої статті 55, абзацу першого частини першої статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» у їх системному зв'язку вбачається, що конституційна скарга є засобом захисту конституційних прав і свобод людини, порушених унаслідок застосування закону. Тому, розглядаючи конституційні скарги, Конституційний Суд України здійснює перевірку оспорюваного закону України (його окремих положень) на відповідність нормам розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України [70]. Отже, у розумінні приписів пункту 6 частини другої статті 55, абзацу першого частини першої статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» належним обґрунтуванням конституційної скарги вважаються аргументи про те, що нормам розділу II Конституції України суперечить оспорюваний закон України (його окремі положення), а не спосіб його застосування судами. Така суперечність може проявлятися у випадках, коли оспорюваний закон України встановлює обмеження змісту чи обсягу конституційних прав і свобод або унеможливає їх реалізацію.

Обґрунтування судового рішення базується не на структурі та наслідках, а на вагомих причинах, наведених суддею, що змусило його прийняти таке рішення [120, с. 43]. Закон невіддільний від аргументації, оскільки він відповідає за формування аргументів для створення, тлумачення або

застосування юридичної науки, будь то на догматичному, законодавчому чи судовому рівні.

На думку М. Атьєнзи, правову аргументацію можна розділити на три сфери дії: створення правових норм, застосування правових норм та правова догматика. Існує більший інтерес до другої сфери дій, оскільки вона є тією, що присутня у повсякденному житті.

Висновок Консультативної ради європейських суддів звертає увагу на те, що згідно з практикою Європейського суду з прав людини очікуваний обсяг обґрунтування залежить від різних доводів, що їх може наводити кожна зі сторін, а також від різних правових положень, звичаїв та доктринальних принципів, а крім того, ще й від різних практик підготовки та представлення рішень у різних країнах.

Ян Берназюк наголошує, що «обґрунтування судового рішення – це складна розумова діяльність, яка полягає у якісному логічному структуруванні власної правової позиції, шляхом опрацювання пов'язаного з цим масиву інформації (положень актів законодавства, судової практики, в тому числі іноземних судів, доктринальних підходів тощо) з метою пошуку як відповіді на головні запитання для підтвердження своєї позиції, так і переконання у ній інших зацікавлених суб'єктів. Такий процес дозволяє особі об'єктивувати (продемонструвати собі та іншим) власне суб'єктивне бачення того чи іншого юридичного підходу, факту, процесу тощо» [86].

Отже, після аналізу судової практики необхідно зазначити, що конституційні аргументи, розроблені для підтримки рішень з *erga omnes* та обов'язковими наслідками, мають різний характер по відношенню до тих, які створені для виправдання рішень з обмеженою ефективністю в конкретних випадках. Аргументативний тягар, безперечно, значно більший, оскільки прямо пропорційний авторитетному характеру прийнятих рішень. Верховні суди та конституційні суди, окрім того, що приймають рішення як органи найвищого рівня судової влади, у першому випадку, і максимальні політичні органи, у другому, беруть на себе величезний тягар обґрунтування, необхідний для

судових рішень, які повинні широко дотримуватися та виконуватися із формуванням або зміною наслідків самої правової системи. Деякі рішення, прийняті в цьому контексті - багато з них проводять не лише тлумачення, але переосмислення та переінтерпретацію Конституції - призводять до прямого нормативного впливу на правовий порядок, що є рівнозначним або навіть переважає рішення, вироблені багатьма законами і навіть конституційними змінами. Проекція конституційних аргументів, розроблених у цих рішеннях, може навіть виходити за рамки самої правової системи з політичними, культурними та моральними наслідками для всієї держави.

Елементи, які потрібні суддям для прийняття рішення, залежать від особистого розгляду, тому систематизація цих елементів і правильне застосування та синтез їх під час процесу отримання рішення та його аргументування стає актуальним у рамках судового рішення за допомогою логічних методів і правових міркувань, які судді застосовують у кожному конкретному випадку. З цього першого підходу вводяться наступні цілі, які складаються з: систематичного визначення елементів, які судді використовують для побудови судового аргументу; вказівки на форми правової обґрунтованості у судових рішеннях; пояснення праксеологічного застосування норм суддями.

Аргументація у судовому рішенні вимагає системи, яка дозволяє вирішувати справу відповідно до прецедентів справи та її розвитку. Систематизація, яку повинен встановити суддя для прийняття рішення, важлива для справедливого судового рішення. Роль судді у справі має основне значення, оскільки саме він розробляє остаточне рішення під впливом доказів і аргументів, наданих представниками. Система прийняття рішень, яку використовують судді від подання фактів до складання рішення, також сприяє досягненню справедливості.

1.3. Співвідношення принципу обґрунтованості з іншими принципами конституційного судочинства та суміжними правовими поняттями.

У теорії права під процесуальними принципами розуміють основні ідеї, керівні засади, що відображають найбільш суттєві риси і властивості юридичного процесу, та забезпечують його єдність і досягнення цілей, що стоять перед ним. Ці принципи або закріплюються в законодавстві, або впливають з положень законодавства. Вони утворюють основу, фундамент усіх процесуальних норм, забезпечують законність і ефективність діяльності відповідних органів і обґрунтованість їх рішень [16].

Принципи права є інструментами, позитивно впливають на формування правової політики. При цьому важливими є два завдання: розумна реконструкція проблеми, а потім пошуки ліпшого рішення [83, с. 214]. Принципи набувають важливого значення в юридичній практиці, коли судові рішення ґрунтуються винятково на принципі права. Це можливо завдяки тому, що принцип права має високий рівень абстракції. Більше того, такий варіант використання принципів веде до практики уникнення офіційного посилення на застарілі положення. Використання принципів міжнародного та європейського права в юридичній аргументації впливає на національні судові рішення [83, с. 215].

На аргументацію рішень впливають принципи права, які конституційні суди використовують у своїй діяльності [85, с. 102]. При цьому важливий вибір моделі або методів аргументації рішення суду, оскільки основним завданням є переконання адресатів і суспільства в його справедливості, інакше рішення не буде легітимним.

Пауло де Баррос Карвальо вважає, що «принцип - це слово, яке часто відвідує філософський дискурс, висловлюючи «початок», «точку початку», «вихідну точку», «граничну гіпотезу», обрану як робочу пропозицію». Це також виражає форми синтезу, з якими філософські медитації рухаються («бути», «не бути», «ставати-бути» і «треба бути»), крім того, що вони мають

обов'язкову присутність там, де будь-яка теорія виховує наукові претензії, оскільки вся наука вона спирається на одну або більше аксіом (постулатів). Кожен «принцип», будь то простий термін або більш складне твердження, завжди сприйнятливий до вираження в пропозиційній, описовій чи приписувальній формі [115, с. 187].

Принципи - це конституційні приписи та гарантії, що несуть у собі обіцянки й обмеження: обіцянка справедливого вирішення конфліктів та обмежень, наскільки вони обмежують та зумовлюють цю державну діяльність, тобто забезпечують певні позиції для сторін і обмежують роботу судді. Тоді зазначається, що процес справді захищений конституційними заповідями [93]. Щодо цього, то Сідней Амендейра-молодший стверджує: «Отже, конституційний захист процесу або завдяки конституційному процесу буде набором конституційних гарантій, що забезпечують сторонам здійснення повноважень і процесуальних повноважень, проте необхідний для здійснення юрисдикції. Отже, розуміється, що вони є не просто гарантіями сторін, а також гарантують захист самого процесу, узаконюючи здійснення юрисдикції державою» [92].

Ф. Мутз працює на межі риторики і герменевтики, досліджуючи питання права. Він поєднав герменевтичну філософію Г. Гадамера та риторику філософію Х. Перельмана для оцінювання юридичної практики на предмет дотримання принципу справедливості при аргументуванні судового рішення [130].

Для оцінки правової аргументації, яка здійснюється конституційними судами, треба сказати, що визначальним для них є принцип статутного тлумачення, який базується на основі законодавства та практики суду. Конституційний Суд України при прийнятті відповідного рішення звертається до попередніх рішень, що є головною ознакою використання принципу обґрунтованості у своїй діяльності.

Зазначимо, що з юридичної точки зору відсутня ієрархія між принципами конституційного судочинства, тобто всі конституційні норми мають однакову

юридичну сил. Звичайно, існують принципи з різним рівнем матеріалізації та смислової щільності, але неправильно стверджувати, що серед конституційних принципів існує нормативна ієрархія. Справді, як безпосередній наслідок принципу єдності Конституції, існування суперечливих (неконституційних) конституційних норм вважається неприпустимим, тобто абсолютно несумісним, хоча між нормами може існувати і, як правило, виникає напруга.

Правова аргументація та верховенство права - дві нероздільні категорії. Там, де в даній спільноті існує сформований і визнаний звід правових норм, призначених для регулювання домовленостей між усіма особами в даній спільноті, неухильне дотримання цих правових норм особами, які мають повноваження уряду, є неоціненним. Там, де закон суворо дотримується, встановлюється верховенство права. Серед цінностей, які він гарантує, жодна з них не є важливішою за юридичну визначеність, окрім, мабуть, принципів, які її супроводжують: безпека юридичних очікувань і гарантія громадянина від свавільних передач з боку уряду та його агентів. Це тому, що суспільство, яке досягає цих ідеалів правової визначеності та безпеки, дозволяє своїм громадянам вести автономне життя в умовах взаємної довіри [88, с. 122].

Е. Хартман зазначає, що принцип мотивації рішень у демократичній державі є не лише політичною гарантією контролю суспільством за судовими рішеннями, але й процедурною гарантією, яка забезпечує достатню прозорість здійснення владної юрисдикції та гарантує сторонам доступ до мотивування рішення, дозволяючи в майбутньому його оскаржувати [141].

За словами С. Сайкі, дуже важливо підкреслити, що «принцип мотивації є невід'ємною частиною позитивної процесуальної правової системи, яка функціонує як об'єктивна межа системи, і тому не може бути відсутнім у моменти, коли він спрацьовує у процесі позитивізації правових норм як актів застосування законів» [180].

Принцип мотивації, який також називають вільно вмотивованим переконанням, зобов'язує суддю пояснити причини прийнятого висновку з відповідною мотивацією прийнятого рішення, оскільки якщо це не так, воно

буде нульовим, тому мотивація представляє елементи засудження, оцінені суддею [147].

Історично склалося так, що судовим органам не прийнято мотивувати свої рішення за допомогою норм, які змушують їх поводитись таким чином. Настільки, що в державах, де застосовується загальне право, судові органи зазвичай мотивують судові рішення, винесені без чіткого правового правила, що покладає такий обов'язок [133, с. 31].

Принцип єдності в Конституції базується на пошуку суперечливих тлумачень між конституційними нормами. Отже, цей принцип має на меті забезпечити, щоб суддя дотримувався конституційних норм у повному обсязі, тлумачачи Конституцію як гармонійну, інтегровану та цілісну систему норм [167].

Х. Канотільйо стверджує, що: «принцип єдності Конституції набуває автономної актуальності як інтерпретаційний принцип, коли означає, що Конституційний закон повинен тлумачитися, щоб уникнути суперечностей (антиномій, антагонізмів) між його нормами і, перш за все, між конституційними правово-політичними принципами структурування». Як «орієнтир», «керівництво для обговорення» та «фактор прийняття рішень герменевтики», принцип єдності зобов'язує тлумача розглядати Конституцію як єдине ціле та прагнути гармонізувати простір напруженості, що існує [...] між конституційні норми для втілення. Отже, тлумач повинен завжди розглядати конституційні норми не як відокремлені та розпорошені норми, а як приписи, інтегровані в унітарну внутрішню систему норм і принципів [114, с. 162].

Отже, можна сказати, що принцип єдності Конституції має на меті встановити конституційні норми як унікальні, однак взаємопов'язані, і їх не варто аналізувати окремо, між установленими нормами завжди буде зв'язок. Цей принцип можна ліпше зрозуміти словами Л. Баррозу, який говорить про його походження: Принцип єдності в Конституції має широкий курс німецької доктрини та юриспруденції [100, с. 147]. У рішенні, яке Клаус Штерн згадує як перше важливе рішення Федерального конституційного суду, цей Суд

постановив, що «конституційне положення не може розглядатися окремо, і його не можна тлумачити виключно від нього самого». Це пов'язано зі значенням з іншими заповідями Конституції, що являє собою внутрішню єдність. Посилаючись на таке рішення, Х. Гессен зазначив, що взаємозв'язок та взаємозалежність, що існує між різними елементами Конституції, вимагає врахування набору, в якому правило завжди враховується [143]. (...) У пізнішому рішенні Федеральний конституційний суд Німеччини повторно визначив принцип, навіть надавши йому особливу відмітність і першість: «найважливішим принципом тлумачення є принцип єдності конституції як одиниці сукупності з технологічним сенсом, оскільки суть конституції полягає в унітарному порядку політичного та соціального життя державної спільноти.

Принцип розумності - це не що інше як пошук розуму, оскільки він є розумним під час прийняття рішення, функціонуючи як інструмент оцінки конкретного факту стосовно права, яке застосовується. Л. Баррозу зазначає, що цей принцип виник у Сполучених Штатах, функціонуючи, отже, як параметр для судового контролю, тобто для контролю конституційності.

Ф. Олівейра концептуально розуміє принцип розумності як: розумний - це відповідно до причини, розумний. Він представляє помірність, логіку, прийняття, здоровий глузд. Розум вимагає знання та судження. Це викриває здоровий глузд, справедливість, врівноваженість. Це сприяє поясненню, тобто зв'язку між наслідком і причиною. Це протиставляється капризу, свавіллю. Це пов'язано з розсудливістю, моральними чеснотами, здоровим глуздом, вищими цінностями, що пропагуються в день спільноти [163, с. 92].

Отже, принцип розумності націлений на здоровий глузд, враховуючи співвідношення наслідку та причини, вимагаючи від судді діяти розсудливо. Зазначимо, що цей принцип не виражений у Федеральній конституції, виходячи з інших, неможливо концептуально його концептуально уявити, деякі доктрини навіть згадують, що цей принцип завжди треба розглядати з підтримкою у галузі Закон, який застосовується, а також інші конституційні принципи. У. Авіла осмислює принцип розумності шляхом аналітичної реконструкції рішень

Суду, оскільки не існує єдиної термінології чи критеріїв, що підтверджують використання цього принципу. Отже, для автора цей принцип повинен бути проаналізований відповідно до конкретного випадку [98, с. 145].

Розглядаючи принцип розумності оцінки конституційності закону, У. Авіла [98, с. 146] підкреслює, що: «розумність - це норма, яка повинна використовуватися судовою владою, щоб дозволити більшу оцінку актів, виданих публічною владою, аналізуючи сумісність із системою цінностей Конституції та правової системи, завжди керуючись поняттям права праведність, або справедливність».

Тобто принцип розумності передбачає пошук справедливості, це акт поведінки з розумом, де суддя повинен враховувати певну юридичну обставину відповідно до її якісних аспектів - соціальних, економічних, культурних і політичних, завжди заснованих на правових параметрах. Зазначимо, що принцип розумності є фундаментальним для тлумачення будь-якої конституційної норми.

Принцип інтегруючого ефекту складає основу того, що будь-яке конституційне тлумачення повинно зробити основні політичні принципи, які містяться в Конституційному тексті, ефективними, оскільки вони являють собою вибір виборців щодо основних цінностей суспільства. Отже, можна сказати, що цей принцип націлений на гармонію між політичним і соціальним секторами. Х. Гессен той факт, що Федеральна конституція пропонує створення і підтримку політичної єдності, надає перевагу вирішенню конституційно-правових проблем тим точкам зору, які сприяють і підтримують цю єдність.

Враховуючи, що принцип інтегруючого ефекту націлений на гармонійну політичну та соціальну інтеграцію, можна вважати, що суддя повинен надавати пріоритет тлумаченням, які зберігають цю гармонію, завжди маючи на увазі інші принципи, що зміцнюють політичну єдність, враховуючи, що це одна з основних цілей Конституції.

За цим принципом П. Перейра пояснює, що «тлумачення має, внаслідок виникнення правово-конституційних проблем, надавати привілей всім елементам, що ведуть до збереження» політичної єдності ». Отже, в основному правильно говорити, що принцип інтегрованого ефекту націлений на гармонію між політичним та соціальним секторами, а також на мирне співвідношення всіх інших принципів [166, с. 103].

Варто пам'ятати, що надзвичайно важливо не розглядати принципи окремо, оскільки, як і конституційні норми, до них треба ставитися уніфіковано, сприяючи вирішенню конфліктів і напруженості, які існують у межах судової влади.

Для Х. Канотільйо принцип інтегруючого ефекту безпосередньо пов'язаний з принципом єдності конституції, і його належить тлумачити для розв'язання правово-конституційних проблем, беручи як пріоритетні фактори, що сприяють політичній та соціальній гармонії [113].

Як випливає з назви, принцип максимальної ефективності має на меті надати максимально можливу ефективність конституційним нормам. Слід враховувати, що кожна конституційна норма має мінімальну ефективність, однак мета полягає в тому, щоб надати тлумачення, що сприяє її більшій ефективності. Л. Баррозу [101, с. 219] концептуалізує ефективність так: ефективним є правильний акт для досягнення мети, заради якої він був створений. У випадку норми юридична ефективність визначає якість створення більшою чи меншою мірою її типових наслідків, «регулюючи, з самого початку, ситуації, відносини та поведінку, зазначені в ній; у цьому сенсі ефективність стосується застосовності, придатності до виконання або придатності до виконання стандарту».

Принцип гармонізації, який розглядається в цьому підрозділі також відомий як принцип практичної згоди, згідно з Г. Фільо, має на меті забезпечити, щоб тлумачення конституційного правила відповідало його іншим, конституційним [138].

За висловом В. Штейнмеца, «Принцип вимагає, щоб співвідношення між метою, яку потрібно досягти, та використовуваними засобами повинно бути пропорційним, раціональним, не надмірним, не довільним. Це означає, що між серединою та кінцем повинні існувати адекватні, необхідні та раціональні або пропорційні відносини» [184, с. 149].

Принцип пропорційності є визнаним стандартом захисту прав людини у сучасних демократичних державах, у т. ч. і в Україні, активно використовується у практиці зарубіжних конституційних судів і Конституційного Суду України, насамперед в аспекті оцінки правомірності законодавчого обмеження основних прав і свобод людини. Майже у кожному з ухвалених рішень Суду у справах за конституційними скаргами застосований принцип пропорційності, що й не дивно, виходячи із природи таких справ, проблематика яких органічно пов'язана із питанням правомірності законодавчого обмеження основних прав і свобод людини. Однак у тексті таких рішень поки що не відтворюється система аргументів, яка б дозволила відстежити використання у них класичного тесту на пропорційність із послідовною оцінкою Судом трьох складників цього тесту (придатності, необхідності, сумірності у вузькому сенсі) [11].

Принцип пропорційності діє у випадках колізій правових принципів. Це означає, що він діятиме як стандарт тлумачення та застосування, який не можна виключати. Основним моментом є розуміння того, що це норма, яка вирішує зіткнення.

Конституційний Суд України неодноразово у своїх Рішеннях використовує різні принципи права. У Рішенні Конституційний Суд України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 [48] зазначив, що «верховенство права - це панування права в суспільстві; верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо».

Із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може

забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі [49].

Одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, установлюваних такими обмеженнями; обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [50]. За будь-яких умов вимоги юридичної визначеності передбачають, що запровадження певних обмежень, обтяжень на здійснення прав людини або накладення на особу юридичної відповідальності має стати предметом публічного обговорення [60, с. 26]. Такі заходи згідно із засадами об'єктивності мають відповідати реальній суспільній потребі.

Конституційний Суд України вважає, що «принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності» [38].

На думку Конституційного Суду України, «особи розраховують на стабільність та усталеність юридичного регулювання, тому часті та непередбачувані зміни законодавства перешкоджають ефективній реалізації ними прав і свобод, а також підривають довіру до органів державної влади, їх посадових і службових осіб. Однак очікування осіб не можуть впливати на внесення змін до законів та інших нормативно-правових актів» [39].

Конституційний Суд України наголошує, що «принцип верховенства права передбачає внесення законодавчих змін із визначенням певного перехідного періоду (розумного часового проміжку між офіційним оприлюдненням закону і набранням ним чинності), який дасть особам час для адаптації до нових обставин. Тривалість перехідного періоду при зміні правового регулювання суспільних відносин має визначати законодавець у кожній конкретній ситуації з урахуванням таких критеріїв: мети закону в межах

правової системи і характеру суспільних відносин, що ним регулюються; кола осіб, до яких застосовуватиметься закон, і їх здатності підготуватися до набрання ним (його новими положеннями) чинності; інших важливих обставин, зокрема тих, що визначають час, необхідний для набрання чинності таким законом».

У контексті статті 8 Конституції України «юридична визначеність забезпечує адаптацію суб'єкта правозастосування до нормативних умов правової дійсності та його впевненість у своєму правовому становищі, а також захист від свавільного втручання з боку держави у сферу його прав».

Юридичну визначеність необхідно розуміти через такі її складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (легітимні очікування) [42].

Отже, юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа залежно від обставин повинна мати можливість орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних юридичних наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права.

«Верховенство права» (правовладдя) як невідокремний елемент системи цінностей, що їх покладено в основу сучасного європейського правопорядку, належить до тріади принципів спільної спадщини європейських народів поряд із такими її складниками, як правдива демократія й людські права. <...> Українська формула правовладдя як засади національного конституційного ладу двоскладова: відповідно до першого складника «верховенство права в Україні визнається», відповідно до другого – «верховенство права в Україні діє». Що стосується першого – імперативу визнання правовладдя державою, то Україна виконала його як на міжнародному рівні (шляхом приєднання до Статуту Ради Європи та ратифікації Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод 1950 року), так і на національному (шляхом унормування принципу верховенства права передусім у розділі I «Загальні засади» Конституції України, завдяки чому він сукупно з іншими принципами цього розділу визначає український конституційний лад, а також шляхом унормування цього принципу у звичайних законах держави як керівного для діяльності різних органів державної влади). Другий складник «верховенства права» (правовладдя) висуває імператив його дієвості, тобто ефективності, чим, власне, і здійснюється забезпечення його практичної значущості. Ідеться насамперед про сукупність національних інституцій, механізмів і процедур, що є доконечними для того, щоб особа була спроможною володіти людською гідністю та захистити себе від свавільних дій держави (її органів і посадових осіб). Цей складник спрямовано здебільшого на вимогу щодо наявності в політичній та юридичній системах держави тих інституційних (структурних) елементів, що в поєднанні з відповідними юридичними процедурами забезпечують інституційний та процесовий механізми верховенства права (правовладдя) [45].

На підставі цих міркувань Конституційний Суд України вважає, що «надмірний формалізм у вимогах до текстуального викладу окремих приписів Кодексу або іншого акта цивільного законодавства з метою, зокрема, звуження змісту та обсягу характерних для приватного права оцінних понять або зменшення ролі суду в оцінці фактів і тлумаченні й застосуванні приписів права перестає слугувати меті забезпечення юридичної визначеності та нівелює значення правосуддя в державі, керованій правом. Застосування в Кодексі відсильної норми, на думку Конституційного Суду України, саме по собі не є порушенням вимоги юридичної визначеності» [46].

У рішенні від 4 червня 2019 року Суд указує: «Принцип рівності в правах допускає застосування диференційованого підходу до певних правовідносин, зокрема, залежно від дати набуття відповідного права за умови, що обраний підхід виправданий у демократичному суспільстві, та за наявності обґрунтованих підстав. У випадку регулювання соціальних прав із метою

забезпечення соціальної справедливості застосування принципу абсолютної рівності може спричинити ситуацію, за якої внесення змін до будь-яких нормативно-правових актів (щодо прав та обов'язків осіб) буде неможливим, та створити загрозу економічній безпеці держави (призвести до негативних фінансових наслідків). <...> не вважаються дискримінацією дії, які не обмежують прав і свобод інших осіб і не створюють перешкод для їх реалізації, а також не надають необґрунтованих переваг за певними ознаками особам, стосовно яких застосовуються позитивні дії, а саме: спеціальний захист з боку держави; здійснення заходів, спрямованих на збереження ідентичності, якщо такі заходи необхідні; надання пільг та компенсацій у випадках, передбачених законом; встановлення державних соціальних гарантій; закріплення у законі особливих вимог щодо реалізації окремих прав» [43]. Конституційний Суд України вважає, що гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод та не виключає можливості законодавця при регулюванні питань соціального забезпечення встановлювати певні відмінності щодо обсягу такого забезпечення [46]. Рівність і недопустимість дискримінації особи є конституційними принципами національної правової системи України, а також фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року (стаття 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 14), Протоколі № 12 до неї (стаття 1) та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статті 1, 2, 7).

Висновки до розділу 1

Теоретико-методологічна характеристика принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України у конституційному процесуальному праві дозволяє зробити такі висновки.

1. Проведений аналіз основних теоретичних підходів категорії «обґрунтованість рішення» та методологія мотивації в актах Конституційного Суду України доводить, що теорія конституційного аргументу – це юридичний аргумент, що практикується в діяльності конституційних судів, який дозволяє зрозуміти, як конституційні суди аргументують і вирішують справи та пропонує інституційне вдосконалення аргументативних практик органів конституційної юрисдикції. Термін «обґрунтованість рішення» може мати такі значення: особлива форма існування норми; атрибут стандарту, сумісний з тим, який запрограмував його створення; придатність до виконання судом; обставина ефективної дисципліни поведінки; сумісність норми позитивного права з релігійними, раціональними чи людськими стандартами в широкому розумінні. Доведена різниця між обґрунтуванням аргументу й обґрунтуванням судового рішення, зокрема: факт застосування норм, які тлумачаться суддею, є основою, а мотивування рішення - це надання легітимності та розумінню ухваленого судового рішення. У зв'язку з цим пропонується виділяти обґрунтовані та вмотивовані судові рішення. Методологія мотивації рішень Конституційного Суду України розкривалась на основі конституційної судової практики. Запропоновано Конституційному Суду України при мотивуванні судових рішень застосувати контекстний підхід, який базується на гармонійному поєднанні казуальності та ідеального розв'язання конституційної проблеми та передбачає вибір оптимального та збалансованого вирішення конституційного конфлікту з урахуванням публічного та приватного інтересу та інтересів людини і громадянина.

2. Проведена конституційно-правова характеристика принципу обґрунтованості рішень конституційного суду та розкрита обґрунтованість рішень як конституційно-правовий феномен. Ситуації прийняття рішень, які

вимагають більш технічно опрацьованих юридичних аргументів, все частіше зустрічаються в юридичних реаліях, відзначених наявністю Конституцій, наділених зазначеними характеристиками (конституційні демократії також характеризуються політичним, соціальним, етнічним та культурним плюралізмом), накладають на суб'єктів прийняття з внутрішньої точки зору (учасників) для належного розуміння права як соціальної практики (інтерпретаційної та аргументативної), і, отже, підкреслюється незамінність (а не ексклюзивність) аргументативного підходу при аналізі правового явища. Робиться висновок, що конституційні аргументи, розроблені для підтримки рішень з *erga omnes* та обов'язковими наслідками, мають різний характер по відношенню до тих, які створені для виправдання рішень з обмеженою ефективністю в конкретних випадках. Аргументативний тягар значно більший, оскільки прямо пропорційний авторитетному характеру прийнятих рішень. Верховні суди та конституційні суди, окрім того, що приймають рішення як органи найвищого рівня судової влади, у першому випадку, і максимальні політичні органи, у другому, беруть на себе величезний тягар обґрунтування, необхідний для судових рішень, які повинні широко дотримуватися та виконувати із формуванням або зміною наслідків самої правової системи. Деякі рішення, прийняті в цьому контексті, містять не лише тлумачення, але й переосмислення та переінтерпретацію Конституції - призводять до прямого нормативного впливу на правовий порядок. Проекція конституційних аргументів, розроблених у цих рішеннях, може виходити за рамки самої правової системи з політичними, культурними та моральними наслідками для всієї держави. Роль судді у справі має основне значення, оскільки саме він розробляє остаточне рішення під впливом доказів і аргументів, наведених сторонами. Елементи, які можуть бути використані суддями при прийнятті рішень, залежать від особистого розгляду справи, тому важлива систематизація цих елементів, їх правильне застосування та використання під час процесу підготовки рішення та його аргументування.

3. Розкрито співвідношення принципу обґрунтованості рішень конституційного суду з іншими принципами конституційного судочинства та суміжними правовими поняттями. Доведено, що в процесі обґрунтування рішень важливий вибір моделі або методів аргументації рішення суду, оскільки основним завданням є переконання адресатів і суспільства в його справедливості, інакше рішення не буде легітимним. Сформульовано принципи оцінки правової аргументації, яка здійснюється конституційними судами, зокрема: принцип статутного тлумачення, який базується на основі законодавства та практики суду. Конституційний Суд України при прийнятті відповідного рішення звертається до попередніх рішень, що є головною ознакою використання принципу обґрунтованості у своїй діяльності; принцип єдності Конституції, який визначає конституційні норми як унікальні та взаємопов'язані; принцип розумності, який є інструментом оцінки конкретного факту стосовно права, яке застосовується та враховує співвідношення наслідку та причини, вимагаючи від судді діяти розсудливо; принцип інтегруючого ефекту, який передбачає, що будь-яке конституційне тлумачення повинно перетворити основні політичні конституційні принципи в ефективні та діючі. Даний принцип інтегруючого ефекту спрямований на гармонійну політичну та соціальну інтеграцію і передбачає, що суддя повинен надавати пріоритет тлумаченням, які зберігають цю гармонію, завжди маючи на увазі інші принципи, що зміцнюють політичну єдність, враховуючи, що це одне і з основних завдань Конституції; принцип гармонізації, який має на меті забезпечити, щоб тлумачення конституційного правила відповідало іншим конституційним нормам; принцип пропорційності як визнаний конституційний стандарт захисту прав людини у практиці зарубіжних конституційних судів і Конституційного Суду України, який може застосовуватись у випадках колізій правових принципів. Це дає підстави для висновку, що він діє як стандарт тлумачення та правозастосування; принцип правової визначеності, який є елементом принципу верховенства права, відповідно до якого обмеження основних прав людини та громадянина і

втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, установлюваних такими обмеженнями; обмеження будь-якого права повинно базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки. Конституційний Суд України неодноразово у своїх рішеннях використовує різноманітні принципи права, однак обґрунтування рішень ще потребує вдосконалення за допомогою сучасних принципів аргументації, розкритих у даному підрозділі.

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ОБҐРУНТОВАНОСТІ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

2.1. Поняття, зміст і структура механізму конституційно-процесуального забезпечення принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України.

Вчення про аргументацію, започатковане ще за часів давньогрецьких мислителів, протягом різних цивілізаційних епох сформувалося і тепер репрезентоване у багатьох теоретичних варіантах. З-поміж них протягом останніх десятиліть усе наполегливіше ведеться мова про вітчизняну юридичну аргументацію, у складі якої (а можливо, і паралельно до неї) набуває ваги правова аргументація.

Конституційні суди в даний час досить поширені та інституційно консолідовані в більшості демократій, тому дебати про демократичну легітимність конституційної юрисдикції більше не повинні зосереджуватися винятково на нормативному питанні про те, які повноваження мають мати ці суди, але також повинні охоплювати проблему того, як вони фактично користуються цією владою, що породжує аналіз їхньої практики прийняття рішень та аргументації, які сьогодні є фундаментальним елементом їх інституційної влади та авторитету, і претендує на вирішальну теоретичну роль теорій дискурсу та правової аргументації.

Аргументованість рішень і висновків Конституційного Суду України є обов'язковою засадою діяльності Конституційного Суду України. При цьому правова аргументація є раціональним способом переконання суб'єктів правовідносин за допомогою усного або письмового впливу на них, що здійснюється шляхом висунення юридичної та критичної оцінки тверджень, гіпотез, пропозицій із застосуванням юридичної термінології з метою зміни їх поглядів чи переконань. Саме за допомогою праворозуміння, заснованого на

верховенстві права та правах людини, Конституційним Судом формується нова конституційно-правова доктрина.

Х. Сільва, розглядаючи аргументи сторін як інструмент, що полегшує завдання судді видати адекватне судове рішення, зазначає, що «з прагматичної точки зору, як тільки відбувся обмін аргументами, проаналізувавши та дослідивши їх, суддя повинен установити стандарт, за яким він буде врегулювати справу. Насправді цей стандарт належить установлювати з самого початку процесу, щоб сторони знали, що визначатиме, чи їх аргумент прийнятний, чи ні. При встановленні стандарту потрібно вказати, які критерії будуть враховані для вирішення справи відповідно до протилежних прав і контексту, в якому відбувається спір» [145].

Особливості аргументації в конституційному судочинстві в тому, що аргументація у цьому випадку має здебільшого індуктивний зміст, де метою є не лише вирішення справи, а й зважаючи на конкретну ситуацію, вплинути на розвиток права в цілому.

При розгляді судового рішення обов'язково слід пам'ятати про конституційний обов'язок, згідно з яким суддя повинен обґрунтувати його під страхом відповідальності за недійсність даного рішення. Щодо аргументів, то Тетіані Хекерт Браатц [108] підкреслює, що судові рішення не завжди вимагають широкого обґрунтування суддів, оскільки, за словами автора, існують так звані легкі справи, в яких просте застосування закону вирішує спір, а також є складні випадки, в яких, за твердженням М. Атьєнзи, «теорія аргументів демонструє свою необхідність і важливість, оскільки, як правило, існує колізія застосування правових принципів і норм, і рішення повинно бути дуже обґрунтованим, щоб уникнути застосування принципу на шкоду стандарту і навпаки».

Судові аргументи охоплюють два формально різні контексти, які взаємопов'язані та взаємодіють між собою: з одного боку, контекст рішення, а з іншого, - контекст виправдання. Перший складається з причинно-наслідкової логіко-психологічної процедури або раціонального вибору, який підвів суддю

до певної гіпотези рішення, тоді як другим являється мотивуюча кампанія, яка прагне надати юридично та раціонально обґрунтування цього рішення, тобто це дискурс, заснований на інтерсуб'єктивно прийнятних і логічно структурованих аргументах [119].

На думку П. Замбрано, «судові міркування, які призводять до прийняття конкретного судового рішення, можна розділити принаймні на такі частини або етапи: виявлення відповідних фактів справи, які подаються для вирішення у такий спосіб їх концептуалізації як конкретні певні дії; визначення норм, які регулюють ці види дій, і спосіб їх класифікації та наслідки, які їх корелюють; і, нарешті, створення єдиного правила, яке встановлює, як правове рішення стане ефективним» [171].

Більш детально мова йде про те, що судді для того, щоб прийняти рішення, треба вирішити конкретну справу, з одного боку, він має виявити факти справи, які становлять, або виконати передбачені законом дії. Цей етап юридичних міркувань традиційно називався розглядом справи у порядку, встановленому законом.

Центральними елементами механізму забезпечення принципу обґрунтованості судових рішень є: юридична визначеність, юридична ефективність і відсутність свавілля.

Перший - це певність, що впливає із знання змісту правових норм, які можна назвати орієнтаційною визначеністю і які необхідно відрізнити від визначеності існування; аспект, який залежить від усвідомлення його існування та дійсності, а не від доступу до змісту правового регулювання [155, с. 576]. Отже, вони є двома окремими аспектами, хоча визначеність орієнтації неможлива без попередньої впевненості в існуванні норми, останнє не обов'язково передбачає знання змісту. Хоча перше залежить від якостей юридичної мови, які роблять зміст точності, ясності, публічності тощо зрозумілим; другий вимагає узгодження всіх ознак, які дозволяють оцінити, що норма має юридичне існування (публікація, відсутність антиномій, ієрархія джерел ...).

З іншого боку, на визначеності змісту та існування покладається те, що класично було і продовжує залишатися обмеженою концепцією правової визначеності, а саме: передбачуваності Закону [169].

У результаті, правова визначеність передбачає чіткість чинного законодавства. На додаток до змісту правил, вона інтегрує відсутність сумнівів щодо повної обґрунтованості тих чи інших рішень, які багато разів можуть бути не лише вираженням розуму, але й остаточним рішенням.

Поширення прецедентів щодо передбачуваності судових рішень повинно бути пов'язане з принципом рівності, враховуючи те, що подібні справи мають однакове вирішення. Обґрунтування за допомогою рівності впливає на раціональність аргументу, але принцип не означає повторення юриспруденції, оскільки ми не оцінили б зміст, а слідування прецедентам - це не лише повторення, але й мотивований відхід. Уточнення полягає в тому, що суттєве – це виправдані подальші дії, юриспруденцію слід оцінювати як для того, щоб її дотримуватись, так і для того, щоб відокремити її від неї, змінивши основу її актуальності, оскільки вона не вважається атрибуцією відповідних значення зобов'язання мотивувати рішення (мотивувати подальші дії та, навіть більше, зміни) [159]. У такий спосіб пояснення розгортається, оскільки судова діяльність є практичною діяльністю раціональної аргументації, що виражає компроміс між передбачуваністю рішень і справедливістю, пов'язаним з моральними чи практичними загальними аспектами [176].

Процес обґрунтування поділяється на дві частини: внутрішнє обґрунтування, яке описує вирішення справи, та зовнішнє, яке чітко пояснює, як було прийнято рішення через аргументи, що обґрунтовують вибір припущення та прийняте рішення. Процес виправдання, внутрішнього чи зовнішнього, стосується інтерпретаційного висловлювання, і, незважаючи на їхні відмінності, внутрішнє обґрунтування та зовнішнє обґрунтування взаємопов'язані.

Внутрішнє обґрунтування не є повною основою, тому воно доповнюється зовнішнім обґрунтуванням, яке інтегрується обґрунтуванням обраного

припущення. Це справжнє завдання інтерпретації, але інтелектуальна процедура, проведена в контексті відкриття, не реконструюється, а лише її структура, в якій має бути втілено її обґрунтування, щоб вона була раціональною. Одним з найважливіших аспектів «правового силогізму» є вибір нормативної передумови. Ця частина міркувань повинна бути чітко зазначена у зовнішньому обґрунтуванні. На цьому етапі обґрунтування нормативної передумови є об'єктом аргументації, яка здійснюється за допомогою іншого силогізму, в якому проблемна передумова повинна постати як висновок.

Французькі вчені зазначають, що процес обґрунтування може ґрунтуватися на наборі елементів, які настільки ж догматичні, як і логічні [126]. Це може коливатися від наміру, висловленого судді правила, до застосування тлумачних вказівок. Тому в принципі суддя, який виступає в ролі тлумача закону, не звільняється від обмежень, які у певний спосіб обмежують процес тлумачення. Ці обмеження дозволяють пояснити появу реальних потоків судової практики, що є результатом послідовного відтворення однієї і тієї ж діаграми аналізу чинного правового порядку. Однак існують стандарти, які уникають цього явища дефіциту сенсу, який вони містять. Їх формулювання, яке є простим і складним, дозволяє лише інтерпретувати окремо.

З цієї точки зору, єдиними правилами, які мають будь-яку послідовність, є ті, які були інтерпретовані суддею. Тобто, закон зводиться до того, що говорять суди, останні так створюють закон у рамках своєї судової практики. «Творча сила судді розвивається під час тлумачення закону (яке йому нав'язується) та заповнення прогалін, які воно іноді приховує» [170].

Порівняльний аргумент є особливим видом аргументації, який водночас бере на себе характеристики авторитетного аргументу й аргументу за аналогією. Це авторитетний аргумент, оскільки для встановлення тлумачення юридичної заяви він використовує пропозицію, сформовану чи визначену певними інституціями в межах закордонної правової системи (доктрина, юриспруденція, законодавство тощо), яку на власний розсуд Суд, використовуючи аргумент, користується достатнім престижем чи авторитетом, щоб переконати та/або

переконати аудиторію, що належить до їх юрисдикції. Це також аналогічний аргумент, оскільки він бере за посилання рішення, знайдені в контексті інших правових систем у справах, які вважаються подібними до справи, що розглядається [166].

Трактування цього явища як такого, що належить до конкретної аргументаційної практики (порівняльна аргументація), відкриває відповідні перспективи для вирішення різних питань, які пропонує ця тема. Цікавий аспект полягає в тому, що він може зробити його більш очевидним і, отже, ліпше пояснити той факт, що в нинішніх умовах конституційні суди використовують не лише першокласні юридичні заяви (доктринальні, нормативні чи юриспруденційні), а й методи тлумачення та застосування Закону, розробленого та використовуваного судами в інших країнах, а також аргументи, які є частиною обґрунтування рішень.

Отже, можна виявити існування транснаціонального циркулювання аргументів, оптимальний приклад якої можна знайти у так званому принципі пропорційності, який, безперечно, набув величезного поширення у юриспруденції найрізноманітніших конституційних судів. З цієї точки зору, саме використання порівняльного аргументу, специфічної техніки для обґрунтування судових рішень, які все частіше використовуються судами, можна розглядати як продукт цього міжнародного циркулювання юридично-конституційних аргументів.

На нашу думку, основними відмінностями юридичної від конституційної аргументації є: по-перше, суб'єкти аргументації, які є відповідним аспектом для юридичного аргументу в тій мірі, в якій розвивалися інституційні особливості, розроблені власними аргументаційними практиками. Конституційна аргументація не є діяльністю, яка здійснюється лише органами судової влади, а це й доктринальні дослідження; по-друге, об'єкт аргументації. Юридичний аргумент розвивається на основі припущень або причин, які походять з інституціоналізованих юридичних матеріалів (джерел права). Ці припущення або причини можуть бути визнані об'єктами аргументації.

Зростаюче значення правової аргументації в конституційній юрисдикції супроводжується розробкою теоретичного поля, особливо зосередженого на аргументативних практиках конституційних судів. У доктринальних дослідженнях, які, як правило, задіяні в концептуальній атмосфері юридичної аргументації, зростає алюзія на конкретну теоретичну сферу, що називається конституційним аргументом. Це висновок є результатом аналізу сучасної ібероамериканської юридичної літератури з цього приводу. Хоча цей вираз з'являється у текстах кількох праць - більш-менш випадково або навмисно посилаючись на це конкретне теоретичне поле - серед інших виділяються два дослідження, цілком спрямовані на дослідження конституційних аргументів.

Конституційна аргументація - це не що інше, як конкретна сфера вивчення правової аргументації. Очевидно, що аргументи, засновані на конституційних нормах, не є винятковими для конституційних судів і є частиною звичайної діяльності законодавчих органів і системи органів судової влади. Конституційний аргумент, який має місце при здійсненні абстрактного контролю конституційності, не враховуючи конкретних фактичних обставин конкретної справи, набуває зовсім іншої особливості, ніж та, яку здійснюють звичайні судді та суди, наскільки вона діє по суті на нормативному рівні, в порівняльному аспекті між нормами (інфраконституційні норми на основі конституційних норм), що, як правило, призводить до дискурсу щодо виправдання самого себе абстрактним (а не конкретним) застосуванням цих норм. Використовуючи в цей момент і лише з цією метою розмежування, сформульоване Клаусом Гюнтером, між промовами виправдання та адекватністю промов, можна сказати, що при абстрактному контролі конституційності норм конституційні суди в кінцевому підсумку приймають рішення з обґрунтуванням норм (а не про адекватність чи застосування, які характеризують звичайну судову діяльність), і тому їх діяльність у цій сфері зазвичай порівнюється з діяльністю законодавця (негативна чи позитивна) [139].

2.2. Мотивація рішення Конституційного Суду України як вимога стандартів справедливого правосуддя.

Існує багато перспектив, з яких можна підійти до питання мотивації судових рішень, а також широкі та складні питання, які виникають у зв'язку з цим. Що означає мотивувати рішення? Яким вимогам повинно відповідати судове рішення, щоб вважатися справедливим? Яка мета мотивації? Що законодавство вимагає від суддів у питаннях мотивації? Деякі з питань, які можуть бути порушені, сприймають догматичну, реконструктивну перспективу процесуальних норм правової системи чи її сектору. Інші мають чітко нормативний профіль: їх відповіді призначені допомогти суддям при обґрунтуванні своїх рішень.

На початку важливо вказати на класичні визначення, щоб ліпше зрозуміти, що таке «мотивація». П. Каламандрей зазначає, що це «є фундаментальною і типовою ознакою» раціоналізації юрисдикційної функції. Можна стверджувати, що мотивація становить найважливішу частину судового рішення, в якому суддя викладає причини або підстави, на яких він ґрунтується у своєму рішенні, тобто причини, які змусили його прийняти те чи інше рішення у конфлікті, який він був покликаний вирішити» [111, с. 97].

Є. Врублевський зазначив, що «остаточне юридичне рішення, яке є у конкретній справі при встановленні його правових наслідків, тісно пов'язане з кількома попередніми рішеннями, які теоретично можуть розглядатися як обґрунтування. Ідентифікація цих рішень залежить від теоретичної моделі прийняття рішень» [194].

М. Таруффо зазначає, що «хороша мотивація повинна складатися з набору аргументованих аргументів, логічно структурованих для того, щоб сформулювати раціональне обґрунтоване рішення, тоді можна помітити, що мотивація також виконує, по суті, раціоналізуючу функцію» [186]. Насправді це змушує суддю виконувати раціональну справу, а не лише базуватися на невиправданій суб'єктивній інтуїції. Якщо суддя знає, що йому доведеться

раціонально обґрунтувати своє рішення, можна припустити, що для його винесення він буде використовувати логічні та раціональні критерії, що нарешті доведеться відобразити в мотиваційній частині судового рішення.

Х. Юніор зазначає, що мотивація юрисдикційних актів, передбачених Конституцією, передбачає обмеження повноважень, що здійснюються суддею, та вимагає належного застосування принципу верховенства права, демонструючи, що він не порушив основні права, або не прийняв рішення проти закону, або екстраполював з його обов'язками [147].

Х.М. Бокера розуміє мотивацію як несуттєвий формальний елемент адміністративного акта. Він зазначає: «Мотивація - це екстерналізація або вираження мотивів чи причин, які змусили автора вчинку прийняти його. [...] Мотивація - це несуттєва форма, яка супроводжує істотну форму експрес-адміністративного акта» [107].

Гарсія де Ентрерія та Феррандес Родрігес відходять від традиційної лінії, яка вбачає «мотивацію як формальне або матеріальне вираження інших елементів конституційного акта, незважаючи на вивчення його в рамках його формальних елементів». Отже, відповідно до запропонованого Гарсія-Тревіано Фосом, вони розглядають мотивацію як внутрішню вимогу, яка більш зорієнтована на досконалість діяння, ніж на зовнішню форму його прояву [107].

Зі свого боку, Сантьяго Муньос Мачадо визначає, що мотивація є наслідком так званого принципу законності, який регулює всю конституційну діяльність. Цей автор стверджує: «Мотивація конституційних актів полягає у поясненні фактичних та правових основ, на яких вони ґрунтуються. Це є наслідком принципу законності, наскільки він покладає на адміністрацію, яка уповноважує цей акт, належно обґрунтувати норми, на яких він ґрунтується, та узгодження передбачених фактів у тому» [162]. Пізніше він стверджує: «Мотивація діянь [...] - це завжди операція, що складається з обґрунтування конституційного рішення, констатації узгодження фактів, на яких воно ґрунтується, та законності, яка дає змогу здійснювати повноваження, а також

пояснювати зв'язок з розумом, що існує між фактами та правилом, яке застосовується».

Професор Муньос Мачадо (як Гарсія де Ентрерія та Фернандо Пабло і, в деякому сенсі, Гарсія-Тревіано) не розглядають мотивацію як формальну вимогу конституційного акта, а скоріше - як самостійну вимогу. З цього приводу він зазначає: «Мотивація - це не лише зовнішнє вираження основ декларації, в якій складається конституційний акт, але це також основна вимога акта, оскільки, щоб бути складеною, вона повинна бути достатньою і правильно пояснить причини, на яких базується рішення».

Як видно, для Муньоса Мачадо мотивація не полягає в простому формальному вираженні якоїсь іншої вимоги діяння, наприклад, причин, припущень факту чи причини. Це те, що насправді, але це також більше, набагато більше. Це діє в обох сферах як формальна вимога і як істотна вимога одночасно. Важливим у концепції Муньоса Мачадо є те, що він використовує слова, які до цього часу не були виділені іншими авторами (і які важливі для цілей нашої роботи). Мотивацію тут вважають як «виправдання», як «пояснення», як «міркування».

Мотивацію насамперед належить розуміти у суворому, внутрішньому розумінні, наприклад, перегляді елементів, які підтримують міркування та дають можливість прийняти рішення. Це питання, спираючись на судову практику виправдовує рішення. Інша справа кваліфікувати цю мотивацію, виявити в ній, що її характеризує, вважати, що вона слабка або достатньо пояснювальна чи множинна.

Питання про мотивацію виникає головним чином на етапі конституційної експертизи. Безумовно, було помічено, що «ця інституційна практика слабкої мотивації схожа на дуже помітну форму формалізму та майже систематичне звернення до дедуктивного режиму» [121]. Спираючись на раціоналізоване тлумачення закону, ця структура дозволяє легко знайти і визначити норму та її конституційне трактування. Можна було б застосувати інші методи складання рішень іноземними судами, які вставляють у свої рішення прецедентні рішення,

більш-менш підкреслені фактичні міркування, доктринальні аргументи чи думки різних суддів. Але для Конституційного суду було б складно перейти від так званої «закритої» правової системи, в якій будь-яке питання повинно вирішуватися стосовно тексту, до більш «відкритої» системи, по суті, заснованої на референтах, відхилених у кожному випадку. Це не відповідає нашій правовій культурі, і не здається, що така редакція сама по собі веде до таких поліпшень з урахуванням переслідуваних цілей, що необхідно змінити силогістичний метод складання.

Мотивація - це чітке міркування, яке відображається в рішенні. Сама мотивація є викладом причин, які можна розуміти як обґрунтування рішення. Ця лексика, очевидно, стосується більш абстрактного питання, яке може претендувати на древню присутність у правовій рефлексії: чи закон підтримує певний зв'язок з ідеєю розуму чи раціональності? Чи повинні ми розуміти причини, які суддя наводить (наводячи мотиви) або які можуть бути йому віднесені (причини, які він мав або мав би мати), на відміну від причин, які він наводить) як зв'язок, що підтримується з причиною філософів, чи лише як вказівка на розумність його діяльності? Отже, питання мотивації представляється як своєрідний ящик правових роздумів Пандори: «просте» процедурне питання, що ставить проблему «належного здійснення правосуддя» та поваги прав учасників судових процесів, відкриває шлях до питання щодо природи закону, його відношення до правосуддя (включаючи конституційне правосуддя), а також дискусії щодо політичного статусу судді.

Існує проблема достатньої мотивації. З якого часу певну мотивацію можна вважати достатньою? Звичайно, немає стандарту. По всій вірогідності, ми не повинні зупинятися на появах у цьому питанні: нижча мотивація може вважатися ліпшою, ніж довша. Наприклад, Савіньї не прогадав, що в римському праві лаконічність розглядалася як чеснота. Те саме можна сказати про сучасне право. Фактом залишається факт, що навіть у такій правовій культурі, як наша, причини рішень Конституційної Суду часто оцінюються

кількісно недостатньо. У деяких випадках ми могли б навіть зайти так далеко, що сказати, що таке-то рішення просто не виправдане.

Потім мотивацію рішень Конституційного Суду критикують за її «стандартизацію» [121]. Багато авторів зазначають, що суддя працює із певною конституційною доктриною, на якій базуються власні рішення. Цей спосіб поведінки, безсумнівно, має перевагу швидкості, а також дає змогу встановити «прецедентне право». Потім коментатори поставлять перед собою завдання помітити появу тієї чи іншої типової мотивації, а потім будуть аналізувати найменші модифікації.

Однак можна розглянути ряд умов, необхідних для ефективної мотивації. У цьому контексті необхідно підходити до пропозиції професора Ф. Есккьяга, який визначає десять елементів [124, с. 6], які зумовлюють мотивацію рішень конституційного суду. За його словами, будь-яке рішення конституційного правосуддя повинно бути публічним і зрозумілим, щоб гарантувати соціальний контроль над цим рішенням. Ці елементи є наслідком зобов'язання оприлюднювати судові рішення.

Саме в рамках мотивації судових рішень думка судді матеріалізується письмово, оскільки «мотивація є зовнішнім знаком інтелектуальної операції, у якій бере участь суддя для прийняття рішення в законі» [110, с. 87]. Крім того, саме через мотиви своїх рішень суддя формує свої міркування, пояснює причину та наводить причини, які змусили його прийняти певне рішення.

Спочатку потрібно перевірити, чи для конституційного суду покладено обов'язок мотивувати його рішення. Безперечно, імператив існує: всі рішення конституційних судів повинні бути вмотивовані. Суддя повинен обґрунтувати своє рішення за допомогою логічного аргументу, покликаного зробити його зрозумілим. Але для конституційних судів існує додаткова вимога щодо з'ясування демократичного характеру норми.

Луїс Морелл Оканья розрізняє два поняття мотивації. По-перше, мотивацію можна розуміти як просту вимогу форми, необхідну для певних актів. По-друге, ми знаходимо предметне поняття мотивації, яке ототожнює

його з обґрунтуванням або підґрунтям конституційного акта. Отже, мотивація не повинна стосуватися лише визначальних фактів, тобто причини Морелла Оканья, але й суспільних інтересів, мета яких переслідується, та загальних норм чи критеріїв, у яких припущення поширюється. Тільки так мотивація може виконати свою подвійну функцію гарантії: з точки зору суспільних інтересів шляхом зовнішньої поведінки та причин, які спонукали до прийняття певного рішення [160].

Е. Клосс визначає мотивацію як «формальне та явне викладення обґрунтування рішення. Тобто формальне вираження нормативних ознак, які дозволяють суб'єкту диктувати фактичну основу та причини, які дають логічне/раціональне обґрунтування прийнятому рішенню, задовольнити певну потребу. Іншими словами: нормативне, фактичне та раціональне обґрунтування, яке дає підстави для прийняття рішення, пояснює, чому це рішення приймається та відповідає закону» [182].

Внутрішню мотивацію можна поліпшити, враховуючи два параметри однакової гідності: зробити рішення більш зрозумілим і забезпечити його соціальну прийнятність. По-перше, зробити конституційне рішення більш зрозумілим - це вимоги, які спрямовуються на поглиблення мотивації. По-друге, забезпечення соціальної прийнятності рішень передбачає їх сприйняття як законних і легітимних. Якщо ми визнаємо, що це виправдання, глибше за пояснення, яке прагне мати щось визнане законним, це не без наслідків потребує посиленої мотивації. Демократичний попит на ліпшу мотивацію відповідає тут на звернення до загальної аудиторії: «Судове рішення в умовах такої демократії, як наша, не повинно мати важливого значення для пролиття світла через прес-релізи або доктринальні коментарі. Оскільки вона талановита і добродісна, наше правосуддя може змістити в сторону підозри, які тяжіють на ній, ... власними силами. Мотивація є як її союзником, так і найбільш грізною зброєю у відвоюванні свого престижу» [193].

Мотивація дозволяє сторонам контролювати, чи були належним чином враховані в рішенні подані ними причини та докази. Марно було б

забезпечувати право на захист, якщо твердження та докази, які сторони подали до справи, не обов'язково повинні були бути розглянуті суддею під час прийняття рішення [173, с. 33].

В Окремій думці О.О. Первомайського у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України [34] щодо мотивування у Рішенні неконституційності окремих норм Закону зазначив, у мотивувальній частині Рішення наявна аргументація визначення як об'єкта конституційного контролю положень Закону, що не були поставлені під сумнів конституційності у конституційному поданні, з посиланням на те, що: «... Конституційний Суд розглядає пункт 8 частини першої статті 11 Закону № 1700 як цілісну норму, оскільки виокремлення якого-небудь положення неможливе через загрозу спотворення волі законодавця. Пункт 8 частини першої статті 11 Закону № 1700 є основою та підставою для інституціоналізації всіх норм Закону № 1700 щодо контрольних повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції як органу виконавчої влади, зокрема пункту 6 частини першої статті 11, пунктів 1, 2, 6-101, 12, 121 частини першої; частин другої - п'ятої статті 12, частини другої статті 13, частини другої статті 131, статті 35, абзаців другого, третього частини першої статті 47, статей 48-51, частин другої: третьої статті 52, статті 65 Закону № 1700 ...» (пункт 9, перше речення пункту 10 мотивувальної частини Рішення).

О.О. Первомайський вважає, що подібний підхід Конституційного Суду в цьому конституційному провадженні на підставі, насамперед, норм Конституції України мав отримати додаткове мотивування в контексті наявності у Конституційного Суду повноваження на визнання неконституційними правових актів або їх окремих положень, що не оспорювались суб'єктом права на конституційне подання.

Обґрунтування або пошук мотивів в юридичних процесуальних документах – це складна розумова діяльність, яка полягає у якісному логічному

структуруванні власної правової позиції, шляхом опрацювання пов'язаного з цим масиву інформації (положень актів законодавства, судової практики, в тому числі, іноземних судів, доктринальних підходів тощо) з метою пошуку як відповіді на головні запитання для підтвердження своєї позиції, так і переконання у ній інших зацікавлених суб'єктів. Такий процес дозволяє особі об'єктивувати (продемонструвати собі та іншим) власне суб'єктивне бачення того чи іншого юридичного підходу, факту, процесу тощо.

Мотивованість судового рішення забезпечує: 1) реалізацію засадничих принципів правосуддя, включаючи принцип верховенства права, змагальності учасників справи, офіційності з'ясування обставин справи та ін.; 2) дотримання основоположних прав та інтересів людини та громадянина у сфері правосуддя; 3) можливість здійснення судового контролю за законністю та обґрунтованістю рішень судів попередніх інстанцій; 4) можливість здійснення громадського контролю за якістю судових рішень, проведення їх моніторингу та суспільного обговорення; 5) захист людини та громадянина, інших учасників правовідносин від свавілля судової влади.

Ознаками (критеріями) мотивованого судового рішення є:

1) дотримано чітку структурованість рішення, послідовність викладення обставин справи, доводів учасників, доказів та норм права, на які вони посилаються, та з урахуванням яких встановлені дійсні обставини справи,

2) мотивувальна частина містить усі складові елементи визначені процесуальним законодавством з урахуванням судової інстанції (обставини, встановлені судом та зміст спірних правовідносин; докази, мотивована оцінка кожного аргументу; норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування; норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування тощо);

3) у мотивувальній частині зазначено правове обґрунтування висновків суду з посиланням на конкретні докази, прийняті судом;

4) резолютивна частина містить висновки, які логічно слідують з мотивів, описаних у мотивувальній частині, є чітко сформульованими відносно кожної позовної вимоги (вимоги апеляційної чи касаційної скарги).

Відсутність належної мотивованості судового рішення може призвести до настання наступних негативних наслідків: 1) для учасників справи: порушення права на справедливе і неупереджене вирішення спору та прийняття, відповідно, правосудного рішення; недотримання конституційних принципів правосуддя; 2) для судді: скасування його рішення судом вищої інстанції або встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні конкретної справи судом; застосування до судді заходів дисциплінарного стягнення; зниження недовіри до судової системи зі сторони суспільства.

2.3. Юридична позиція Конституційного Суду України в механізмі обґрунтованості рішень Суду

У сучасній науці конституційного права аргументацію конституційного суду, яку він використовує при формуванні свого остаточного рішення у відповідній справі, називають юридичною позицією суду. Текстуально вони містяться в мотивувальній частині рішення або висновку суду, проте в окремих випадках можуть подаватися у звуженій редакції та в резолютивній частині.

Конституційні суди сьогодні визнані центральними установами в демократичних країнах світу. Там, де вони існують, їх часто розглядають як остаточну гарантію захисту демократичної системи управління та культури прав людини, яка складає основу ліберальних політичних спільнот. Конституційні суди можна визначити як органи судового типу, які в політичній системі мають монополію на оцінку конституційності законодавства та право недійсності законів, що не відповідають конституції.

Насамперед зазначимо, що до останнього часу у вітчизняній юридичній науці поняття правових позицій Конституційного суду України мало швидше

доктринальний характер, оскільки в Законі України «Про Конституційний Суд України» 1996 року, чинному протягом 1996-2017 років [37], воно не набуло законодавчої формалізації. Лише в ухваленому 13.07.2017 року Законі України «Про Конституційний Суд України» [36] законодавцем уперше розкрито ключові елементи правового феномену юридичних позицій Конституційного Суду України. Тим самим було внесене значні елементи правової визначеності в інтерпретацію правової природи правових позицій Конституційного Суду України. При цьому законодавець відмовився від легального визначення правових позицій Конституційного Суду, що певною мірою засвідчило неусталеність зазначеної правової конструкції та неоднозначність наявних підходів до тлумачення її сенсу. Натомість, відповідно до статті 92 зазначеного Закону, встановлено, що: 1) такі позиції Конституційного Суду України викладає у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку, а також може вмістити в ухвалах про відмову у відкритті конституційного провадження у справі та про закриття конституційного провадження у справі, постановлених Сенатом чи Великою палатою; 2) Конституційний Суд України може розвивати і конкретизувати юридичну позицію Суду у своїх наступних актах, змінювати юридичну позицію Суду в разі суттєвої зміни нормативного регулювання, яким керувався Суд при висловленні такої позиції, або за наявності об'єктивних підстав необхідності поліпшення захисту конституційних прав і свобод з урахуванням міжнародних зобов'язань України та за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду [37]. З цих законодавчих новел випливає, що юридичні позиції Конституційного Суду України, безумовно, є елементами актів Суду; вони не є сталими, можуть змінюватися, що в цілому відповідає обґрунтованій останнім часом концепції динамічного правотлумачення в діяльності Конституційного Суду України [9]. Водночас, із вищенаведеного визначення правових позицій Конституційного Суду України не випливає однозначне розуміння змістовного наповнення та цільового призначення правових позицій Конституційного Суду України, що зумовлює потребу їх додаткового наукового дослідження.

Юридичні позиції відіграють значну роль у правовому регулюванні, однак у законодавстві відсутнє нормативне визначення даної дефініції. На сучасному етапі, як у теорії, так і на практиці, склалися різні підходи до визначення поняття юридичних позицій Конституційного Суду, їх юридичної сили та можливості перегляду. Невизначеним залишається питання місця юридичних позицій у структурі актів Конституційного Суду. Незважаючи на наявність теоретичних досліджень у даному напрямку, питання правових позицій Конституційного Суду досить актуальне і потребує подальшого дослідження та законодавчого вдосконалення.

Юридичні позиції є серцевиною рішень Конституційного Суду України. Вони починають формуватися на стадії попереднього розгляду звернень і підготовки справи до судового розгляду, коли збираються й досліджуються матеріали справи. А свого остаточного вигляду юридичні позиції набувають у підсумковому рішенні органу конституційної юрисдикції.

Юридичні позиції Конституційного Суду - це результат його інтерпретаційної діяльності у формі висновків, роз'яснень, правових положень, доктрин, у яких міститься тлумачення неясного змісту закону, правова оцінка або правове визначення, суть правових уявлень і знань про вирішення конкретної ситуації, які є обов'язковими для всіх суб'єктів правовідносин.

Юридичні позиції Конституційного Суду України - «явище неординарне, оскільки, незважаючи на відсутність його законодавчого визначення, воно регулярно застосовується в актах органу конституційної юрисдикції у випадках посилання на його попередні рішення, висновки або окремі ухвали. Така практика, на наш погляд, є цілком слушною, оскільки впливає насамперед зі значення терміна «позиція» - точка зору, ставлення до чого-небудь» [62].

Р. Мартинюк зазначає, що «правова позиція органу спеціалізованого конституційного контролю може бути визначена як аргументований нормативно-доктринальний висновок, установка і правова оцінка, що набуває обґрунтування у процесі здійснення відповідним органом конституційного правосуддя» [4]. У правовій позиції «відображається суть,

нормативно-доктринальна квінтесенція прийнятого рішення» [5]. Правова позиція набуває найбільшої визначеності, будучи сформульованою у мотивувальній, а іноді й резолютивній частинах рішення органу конституційної юрисдикції у вигляді певної наскрізної основної ідеї чи принципу вирішення справи та його супровідної аргументації у контексті того питання, що утворювало предмет конституційного провадження [18, с.77].

Т. Слінько розуміє правові позиції Конституційного Суду України, як його правові уявлення (висновки) внаслідок тлумачення ним Конституції України та/або положень законів, інших нормативних актів у межах його компетенції, що мають загальний характер, усувають конституційно-правову невизначеність і є правовою підставою для прийняття остаточного рішення, викладеного в його акті [61].

П. Ткачук зазначає, що «правові позиції Конституційного Суду України – це результат його інтерпретаційної діяльності у формі висновків, роз'яснень, правових положень, доктрин, у яких міститься тлумачення неясного змісту закону, правова оцінка або правове визначення, суть правових уявлень і знань про вирішення конкретної ситуації, які є обов'язковими для всіх суб'єктів правовідносин» [67, с. 21]. Указаний учений також виділяє ознаки правових позицій органу конституційної юрисдикції, до яких відносить: наявність правового висновку, у якому викладається правове розуміння органом конституційної юрисдикції норм, положень і принципів, установлених Конституцією та законами України; нормативність, що характеризується невизначеністю дії у часі та неодноразовістю її застосування; присутність неявного смислу правової норми, що впливає з цілей самого тлумачення як процесу, що має на меті з'ясувати і роз'яснити цю норму; загальнообов'язковість, що полягає у їх обов'язковості до виконання та неможливості бути оскарженими [67, с. 18-19].

Як зазначає Н.В. Вітрук, правові позиції органу конституційної юрисдикції є не тільки результатом нормативного й казуального тлумачення правових норм, а й виявляють конституційно-правовий зміст чинних законів та

інших нормативно-правових актів, усуваючи правову невизначеність у певній сфері суспільних відносин.

В.А. Овчаренко, який, аналізуючи поняття й сутність правових позицій Конституційного Суду України, зазначив, що хоч на підставі правових позицій, які містяться в актах Конституційного Суду України, правовідносини безпосередньо не виникають, змінюються чи припиняються, проте, відповідно до рішень Конституційного Суду України, втрачають чинність закони та інші правові акти, якими у неконституційний спосіб урегульовано правовідносини в будь-якій галузі суспільного життя, а після надання ним офіційного тлумачення Конституції та законів України положення правових актів, якими врегульовано певні правовідносини, повинні застосовуватися винятково згідно з правовою позицією Конституційного Суду України. Тому, на його думку, правові позиції Конституційного Суду України, сформульовані в його актах, за своєю правовою природою є специфічними джерелами права, які формулюються під час здійснення судового конституційного контролю, який за своєю правовою природою не є нормотворчою діяльністю, і потребують офіційного визнання як окремої категорії цього феномену права, суть і зміст якої визначено специфікою конституційного судочинства [24].

Водночас М.В. Тесленко зауважує, що правові позиції Конституційного Суду України схожі на *ratio decidendi*, що в англійському прецедентному праві означає суть рішення, правову норму, що міститься в рішенні суду, а тому їх можна розглядати як джерело права, своєрідний судовий прецедент. Це впливає з англосаксонської доктрини судового прецеденту, яка ґрунтується на повазі до окремо взятого рішення одного з судів вищого рівня, що розглядається як зразок для судів нижчого рівня. Причому обов'язковим для них є не все рішення, а лише його частина, *ratio decidendi*, що в перекладі означає «вирішальне доведення (доказ), аргумент». Відповідна діяльність Конституційного Суду України, на її думку, сприяє зближенню романо-германської та англосаксонської правових систем [66].

С. Кажлаєв зазначає, що сформульовані в інтерпретаційному акті конституційного суду правові позиції утворюють нормативно-доктринальний елемент цього акта. Будучи вираженням вищих конституційних цінностей, правові позиції органу конституційної юрисдикції виявляють «нормативнодоктринальну природу» й формують своєрідне «право принципів». Згадана природа правової позиції виражається у тому, що, будучи одного разу сформульованою у відповідному акті, вона набуває загально нормативного значення і в подальшому може неодноразово застосовуватися поза зв'язком з обставинами справи, з приводу якої конституційним судом було прийнято рішення [12].

Т.О. Цимбалістий зазначає, що «правова позиція Конституційного Суду України -це не лише остаточний варіант його рішення (у широкому розумінні), а й система правових аргументів, які використовувалися для його обґрунтування, уявлення Суду про суть розглядуваної ним проблеми та висновки, до яких він доходив під час її вирішення» [81, с.153].

На думку В. Шаповала, «рішення і висновки Конституційного Суду України не можуть мати характер нормативно-правових актів. Конституційно і законодавчо визначена компетенція Конституційного Суду не передбачає іншої нормотворчості, окрім пов'язаної з регламентацією частини питань організації його внутрішньої роботи» [82]. Його доповнює М. Костицький, який наголошує, що «Конституційний Суд України через свою практику може частково зняти суперечливість у застосуванні закону, однак не може підмінити законодавця. Тобто сам законодавець повинен уточнити закон шляхом внесення змін до нього, якими б фіксувалося верховенство права і верховенство Конституції» [15].

Юридичні позиції завжди зазначаються у мотивувальній частині рішення при обґрунтуванні підстав його прийняття. Виклад аргументу, що ставить під час висвітлення позиції Конституційного Суду як остаточного тлумача Конституції, починається з розробки причин, з якими ця позиція зазвичай підтверджується. Друга частина конкретно стосується непридатності як вираження нібито

верховенства Конституційного Суду. Третя частина демонструє недоліки непридатності, з яких виникають серйозні заперечення щодо реальності та можливості того, що Конституційний Суд має останнє слово щодо визначення конституційності певного положення.

За юридичною позицією Конституційного Суду України право на свободу передбачає можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання тощо; право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України [51].

Конституційний Суд України у Рішенні від 25 листопада 1997 року № 6-зп сформулював юридичну позицію, за якою «удосконалення законодавства в контексті статті 55 Конституції України має здійснюватися поступово, а саме: спрямовуватися на розширення судового захисту прав і свобод людини, зокрема судового контролю за правомірністю і обґрунтованістю рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень».

Ця юридична позиція узгоджується з положеннями статті 13 Конвенції щодо ефективного засобу юридичного захисту від порушень, учинених особами, які здійснюють свої офіційні повноваження [56].

Як зазначив Конституційний Суд України у Рішенні від 20 грудня 2018 року № 13-р/2018, рішення Конституційного Суду України є «обов'язковими та остаточними, тому після їх опублікування викладені в них юридичні позиції Конституційного Суду України, перебуваючи у нормативній єдності з витлумаченими в цих рішеннях положеннями Конституції України, стають безпосередніми регуляторами суспільних відносин, зокрема визначають зміст і обсяг конституційних прав і свобод» [52].

Ю. Баулін зазначає, що, «незважаючи на значну кількість наукових статей і публікацій, присвячених юридичним позиціям органу конституційної

юрисдикції як правовому феномену, на сьогодні відсутнє єдине розуміння правової природи, змісту, юридичної сили, місця та ролі юридичних позицій конституційних судів у системі права та у правозастосуванні» [25].

Зауважимо, що юридична позиція – це не саме рішення, а те, що є в основі його прийняття: праворозуміння, тлумачення права з певного питання, конституційно-правова доктрина, створена колективно суддями при розгляді справи.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово висловлював юридичні позиції щодо обов'язковості рішень, висновків Конституційного Суду України, ухвалених ним з питань, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження (за наслідками розгляду справ), остаточності та неможливості їх оскарження, зокрема:

– висновок Конституційного Суду України матиме значення гарантії додержання встановленого порядку внесення змін до Конституції України та стабільності Конституції України тільки за умови його обов'язковості для Верховної Ради України (абзац дев'ятий пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 9 червня 1998 року № 8-рп/98);

– рішення Конституційного Суду України незалежно від того, визначено в них порядок і строки їх виконання чи ні, є обов'язковими до виконання на всій території України; органи державної влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові та службові особи, громадяни та їх об'єднання, іноземці, особи без громадянства повинні утримуватись від застосування чи використання правових актів або їх положень, визнаних неконституційними; рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади; обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів; додаткове визначення у рішеннях, висновках Конституційного Суду України порядку їх виконання не скасовує і не підмінє

загальної обов'язковості їх виконання (абзаци другий, третій, шостий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000);

– закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані неконституційними, не можуть бути прийняті в аналогічній редакції, оскільки рішення Конституційного Суду України є «обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені»; повторне запровадження правового регулювання, яке Конституційний Суд України визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (абзац другий пункту 7 мотивувальної частини Рішення від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016).

Зауважимо, що такі юридичні позиції Конституційний Суд України висловлював на підставі положень статті 150 Конституції України в редакції до внесення змін Законом № 1401, яка встановлювала, що обов'язковими до виконання на території України, остаточними і такими, що не можуть бути оскаржені, є рішення Конституційного Суду України, ухвалені ним з питань, передбачених цією статтею. У зазначеній статті Конституції України в редакції до внесення змін Законом № 1401 передбачалось, що до повноважень Конституційного Суду України належить: вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

У своїх юридичних позиціях Конституційний Суд України також визначає критерії «належності» та прийнятності обґрунтування тверджень суб'єктів права на конституційне подання, конституційну скаргу. Так, Закон однією з вимог до конституційного подання щодо конституційності акта (його окремих положень) встановлює зазначення обґрунтування відповідних тверджень (ч. 3 ст. 51), а до конституційного подання щодо офіційного

тлумачення Конституції України – обґрунтування підстав, які спричинили потребу в тлумаченні (ч. 4 ст. 51). Недотримання зазначеної вимоги суб'єктом права на конституційне подання є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження згідно з п. 3 ст. 62 Закону. Проте жодних критеріїв щодо змісту такого обґрунтування Закон не містить, тому Конституційний Суд України визначає відповідні критерії такого обґрунтування у «негативний» спосіб – в ухвалах про відмову у відкритті конституційного провадження [63]. Так, з огляду на практику Конституційного Суду України, не вважається обґрунтуванням за конституційними поданнями щодо конституційності акта (його окремих положень) цитування приписів Конституції України, наведення змісту положень законів і юридичних позицій Конституційного Суду України без наведення аргументів невідповідності Конституції України оспорюваних положень закону; стверджуючи про порушення конституційної процедури розгляду та ухвалення закону, автор клопотання має обґрунтувати, що таке порушення, по-перше, стосується саме конституційних процесуальних вимог; по-друге, є системним, грубим і таким, що істотно впливає на остаточний результат його ухвалення.

Автор клопотання у конституційній скарзі цитує приписи статті 8, частини другої статті 19, частини першої статті 28, частини другої статті 58 Основного Закону України без зазначення того, яке з гарантованих цими нормами прав людини зазнало порушення внаслідок застосування Закону, що не є обґрунтуванням його неконституційності у розумінні пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» [75].

Конституційний Суд України вирішував питання про відповідність Конституції України правових актів Верховної Ради України незалежно від того, чи постанова парламенту є актом нормативним (таким, що встановлює, змінює або скасовує норми загального характеру та що його застосовують неодноразово), чи індивідуальним (таким, що породжує права і обов'язки тільки в того суб'єкта або у визначеного ним певного кола суб'єктів, якому/яким цей акт адресовано) [68].

Конституційний Суд України у Рішенні від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 вказав, зокрема, таке: «юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа залежно від обставин повинна мати можливість орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних юридичних наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права» [45].

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, «припис не може розглядатись як «право», якщо його не сформульовано з достатньою мірою чіткості, даючи громадянину змогу регулювати свою поведінку: громадянин повинен мати змогу (отримавши при потребі відповідну пораду) передбачити - до тієї міри, що є допустимою за конкретних обставин, - наслідки, що їх може спричинити конкретна дія» [188].

Розвиваючи цю юридичну позицію у контексті підтвердження або спростування юридичної визначеності приписів права, що надають дискрецію суб'єктам правозастосування, Європейський суд з прав людини у справах «Malone v. The United Kingdom» від 2 серпня 1984 року (заява № 8991/79), § 66, «Margareta and Roger Andersson v. Sweden» від 25 лютого 1992 року (заява № 12963/87), § 75 зазначає, зокрема, таке: «Припис права, що ним дозволено діяти на власний розсуд (дискрецію), сам по собі не є таким, що є несумісним із такою вимогою, за умови, що обсяг такої дискреції та спосіб її реалізації визначено з достатньою мірою чіткості - з урахуванням правомірної (легітимної) мети щодо питання, яке є предметом розгляду, з тим, щоб особі було забезпечено належний захист від свавільного втручання» [190].

Висновки до розділу 2

1. Аргументованість рішень і висновків Конституційного Суду України - обов'язкова засада діяльності Конституційного Суду України. При цьому правова аргументація є раціональним способом переконання суб'єктів правовідносин за допомогою усного або письмового впливу на них, що здійснюється шляхом висунення юридичної та критичної оцінки тверджень, гіпотез, пропозицій із застосування юридичної термінології з метою зміни їх поглядів чи переконань. Саме за допомогою праворозуміння, заснованого на верховенстві права та правах людини, Конституційним Судом формується нова конституційно-правова доктрина. Центральними елементами механізму забезпечення принципу обґрунтованості судових рішень є: юридична визначеність, юридична ефективність і відсутність свавілля. Процес обґрунтування рішення поділяється на дві частини: внутрішнє обґрунтування, яке описує вирішення справи, та зовнішнє, яке чітко пояснює, як було прийнято рішення через аргументи, що обґрунтовують вибір припущення та прийняте рішення. Доведено, що основними відмінностями юридичної від конституційної аргументації є суб'єкти аргументації та об'єкт аргументації.

2. У процесі дослідження доведено, що мотивація рішень конституційних судів виконує подвійну функцію гарантії: з точки зору суспільних інтересів шляхом зовнішньої поведінки та причин, які спонукали до прийняття певного рішення. Умотивованість судового рішення забезпечує: 1) реалізацію засадничих принципів правосуддя, включаючи принцип верховенства права, змагальності учасників справи, офіційності з'ясування обставин справи та ін.; 2) дотримання основоположних прав та інтересів людини та громадянина у сфері правосуддя; 3) можливість здійснення судового контролю за законністю й обґрунтованістю рішень судів попередніх інстанцій; 4) можливість здійснення громадського контролю за якістю судових рішень, проведення їх моніторингу та суспільного обговорення; 5) захист людини та громадянина, інших учасників правовідносин від свавілля судової влади. Ознаками (критеріями) умотивованого судового рішення є те, що: дотримано

чітку структурованість рішення, послідовність викладення обставин справи, доводів учасників, доказів і норм права, на які вони посилаються, та з урахуванням яких установлені справжні обставини справи, мотивувальна частина містить усі складові елементи, визначені процесуальним законодавством з урахуванням судової інстанції (обставини, встановлені судом і зміст спірних правовідносин; докази, мотивована оцінка кожного аргументу; норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування; норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування тощо); у мотивувальній частині зазначено правове обґрунтування висновків суду з посиланням на конкретні докази, прийняті судом; резолютивна частина містить висновки, які логічно випливають з мотивів, описаних у мотивувальній частині, є чітко сформульованими відносно кожної вимоги конституційного подання, звернення та скарги.

3. Установлено, що в сучасній науці конституційного права аргументацію конституційного суду, яку він використовує при формуванні свого остаточного рішення у відповідній справі, називають юридичною позицією суду. Текстуально вони містяться в мотивувальній частині рішення або висновку суду, проте в окремих випадках можуть подаватися у звуженій редакції й у резолютивній частині. Юридичні позиції є серцевиною рішень Конституційного Суду України. Вони починають формуватися на стадії попереднього розгляду звернень і підготовки справи до судового розгляду, коли збираються й досліджуються матеріали справи. А свого остаточного вигляду юридичні позиції набувають у підсумковому рішенні органу конституційної юрисдикції. Юридичні позиції Конституційного Суду – це результат його інтерпретаційної діяльності у формі висновків, роз'яснень, правових положень, доктрин, у яких міститься тлумачення неясного змісту закону, правова оцінка або правове визначення, суть правових уявлень і знань про вирішення конкретної ситуації, які є обов'язковими для всіх суб'єктів правовідносин. Зазначимо, що юридична позиція – це не саме рішення, а те, що в основі його прийняття: праворозуміння, тлумачення права з певного питання,

конституційно-правова доктрина, створена колективно суддями при розгляді справи. У своїх юридичних позиціях Конституційний Суд України також визначає критерії «належності» та прийнятності обґрунтування тверджень суб'єктів права на конституційне подання, конституційну скаргу.

РОЗДІЛ 3. ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОБҐРУНТОВАНOSTІ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

3.1. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України по забезпеченню принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України.

Особливість конституційного судочинства полягає у тому, що, незважаючи на установлені повноваження для органів державної влади України, час від часу вони потребують свого тлумачення. Функція Конституційного Суду України – забезпечити своєю аргументацією розуміння законодавчих положень, які зазначені нечітко або взагалі відсутні у відповідних актах законодавства.

У процесі застосування конституційних норм виникає необхідність їх інтерпретації у контексті конкретної історичної ситуації. У цьому процесі провідна роль належить парламентові та органам конституційної юстиції, що у цілому впливає на ефективність механізму правового захисту конституції [58, с.105]. Необхідність інтепретації конституції зумовлена такими чинниками: загальний і абстрактний характер конституційних норм; «відкритість» конституційних принципів, які потребують своєї конкретизації через інтерпретацію; «переживання» конституційних приписів, щодо яких виникає потреба в іетерпретації через обставини, що змінюються, або через зміни стану правового регулювання; принцип самообмеження конституційного суду та доктрина «політичного питання».

Інтерпретуючи конституційні норми, Конституційний Суд і нині володіє значним «запасом» конституційних повноважень щодо розв'язання компетенційних конфліктів між вищими органами державної влади, скеровуючи їх діяльність у конституційно визначене річище, підпорядковане реалізації основного призначення державної влади в Україні – сприяти утвердженню й реалізації прав і свобод людини і громадянина. Адже Суд

ґрунтується на загальноправовому принципі взаємної відповідальності держави й особистості, у контексті якого визнає неконституційними положення окремих законів або інших нормативних актів, коригує правозастосовчу практику, виходячи із засад верховенства права, справедливості, сумірності, рівних підстав юридичної відповідальності тощо [8].

Суддям Конституційного Суду України законодавчо довірене право здійснювати офіційне тлумачення конституційних положень, що є можливістю з'ясувати концептуальне значення та зміст положень Конституції України в їх цілісності, взаємозв'язку та взаємодії, причому не тільки між собою, а й між усіма чинними положеннями законодавства. Процес систематичного тлумачення Конституції України є проникненням суддями в дух і масштаб Основного Закону шляхом адекватного сприйняття міжнародно-правових і конституційних норм для подальшого їх застосування [84, с. 166].

Метою здійснення судами тлумачення нормативно-правових актів є виявлення їх змісту та втілення вимог цих актів у суспільні відносини шляхом застосування до цих відносин відповідних нормативно-правових актів при здійсненні правосуддя [23, с. 43].

Б. Мурілл виокремив такі сучасні моделі конституційного тлумачення: 1) текстуалізм – це спосіб інтерпретації, який фокусується на простому значенні тексту юридичного документа. Текстуалізм, як правило, підкреслює, якими були умови прийняття конституції [95]; 2) оригінальний зміст. Якщо текстологічні підходи до конституційного тлумачення зосереджуються виключно на тексті документа, то оригіналістичні підходи розглядають те, як розуміється конституція принаймні певним сегментом населення на момент її прийняття. Оригіналісти вважають, що з часом текст конституції необхідно тлумачити, що є основним завданням суддів; 3) судовий прецедент, який передбачає застосування судових рішень до подібних фактів; 4) прагматизм. Цей підхід передбачає зіставлення практичних наслідків одного тлумачення конституції проти інших тлумачень; 5) моральне обґрунтування. Відповідно до цього підходу певні моральні концепції чи ідеали лежать в основі деяких термінів у

тексті конституції (наприклад, «рівний захист» або «належна судова процедура»); б) національна ідентичність. Судові тлумачення можуть базуватись на концепції національної ідентичності, яка враховує цінності народу та національні конституційні традиції [109].

Р. Дворкін окреслює три необхідні етапи конструктивної інтерпретації перед конкретною справою, а саме: 1-й) «доінтерпретаційний етап» - відноситься до моменту доінтерпретації, в якому норми та стандарти, що забезпечують експериментальний зміст практики ідентифікували, надаючи деякі концепції, щодо яких між учасниками існує консенсус щодо їх значення - впливає лінія Гадамера про те, що немає знань без попереднього розуміння; попереднє поняття є умовою знання; 2-й) «етап інтерпретації» - стосується моменту інтерпретації, в якому перекладач зосереджується на загальному обґрунтуванні основних елементів практики, визначених на першому етапі - означає аргументування щодо зручності чи ні шукання практики з цим загальною формою. На цьому етапі шукається відповідь щодо того, чи він справжній, чи ні, і практика повинна бути складена так, щоб тлумач відчував свого учасника та мету; 3-й) «постінтерпретаційний етап» - перекладач коригує уявлення про те, що практика «насправді» вимагає, щоб ліпше служити виправданню, яке він приймає на етапі інтерпретації, тобто найліпша адекватність практики щодо обґрунтування треба шукати, що прийнято на етапі інтерпретації.

З вищесказаного робиться висновок, що у Р. Дворкіна поняття конструктивної інтерпретації пов'язане з контекстом політичних інститутів, які слідували один за одним у часі. Отже, при тлумаченні необхідно підтримувати узгодженість минулих рішень цих установ, причому сьогодення представляється конкретною справою, яку магістрат мав перед собою, але з відкритим горизонтом на майбутнє, і цим сполучним ланкою, що дає легітимність цього тлумачення гарантується оформленням закону Р. Дворкіна як цілісності (Закон цілісності) [122].

Тлумачення конституції ґрунтується на юридичному силогізмі, згідно з правилами якого суд має надати інтерпретацію фактичному та юридичному

складу конкретної справи. Це істотно впливає на аргументацію та демократичну легітимність рішень конституційних судів [58, с.107].

Згодом інтерпретаційні аргументи систематизували Н. МакКормік і Р. Саммер, які можна знайти в правозастосовній практиці органів конституційного контролю по всьому світу, що доводить можливість використання цієї теорії при розгляді питань, пов'язаних з аргументацією в конституційній судовій правозастосовній практиці. Так, у конституційному поданні щодо офіційного тлумачення Конституції України мають бути наведені аргументи щодо практичної необхідності у з'ясуванні або роз'ясненні, їх офіційній інтерпретації. Такими аргументами можуть бути: застосування різних термінів щодо одних і тих самих понять чи правовідносин, обставин у нормативному акті, що викликають неоднакове сприйняття та різну інтерпретацію окремих його положень, не досить чітке формулювання та викладення окремих норм, невизначеність, двозначність або надмірна загальність окремих положень, норм, а також неясність їх розуміння, що ускладнює визначення поведінки і реалізацію суб'єктом своїх прав та обов'язків, компетенції та неоднозначне, різне застосування на практиці. На наш погляд, неоднозначним застосуванням є неоднакове, протилежне, суперечливе, різне застосування одних і тих самих норм права до подібних юридичних фактів чи однакових правовідносин, обставин, або хоча й однозначне, але неправильне застосування. Аргументами на підтвердження неоднозначного застосування можуть наводитися рішення судів будь-якої інстанції, що набрали чинності, роз'яснення вищих судових інстанцій, інших органів державної влади в порядку здійснення делегованих інтерпретаційних повноважень, а також листи, повідомлення, будь-яка інша словесно-документальна інформація. Аргументом може бути також неоднозначне розуміння змісту та обсягу певного права, закріпленого у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Європейським судом з прав людини, і відповідного права у національному законодавстві національними судами.

У процесі застосування конситуційних норм виникає необхідність їх інтерпретації у контексті конкретної історичної ситуації. У цьому процесі провідна роль належить парламентові та органам конституційної юстиції, що у цілому впливає на ефективність механізму правового захисту конституції. Якщо процедура внесення змін до конституції складна, то роль органів конституційної юстиції в інтерпретації конституційних норм може набувати характеру монополії з вирішення відповідних конституційно-правових спорів [58, с. 105].

Поняття «юридична інтерпретація» має багато визначень. Для їх аналізу, на нашу думку, потрібно розкрити зміст терміна «інтерпретація», а потім перейти до аналізу особливостей «юридичної інтерпретації»: хто інтерпретує? коли? як? Спираючись на різні відповіді на ці запитання, потрібно дослідити існування різних концепцій «юридичної інтерпретації» та проаналізувати деякі переваги та недоліки, щоб врахувати складність цієї діяльності в правовій сфері.

Перша двозначність, яка спостерігається, стосується різних значень юридичної інтерпретації, які існують залежно від того, що є об'єктом інтерпретації. Як зазначає Є. Врублевський, треба розрізняти інтерпретацією *sensu largissimo* та інтерпретацію *sensu largo* [194].

Другою неоднозначністю терміна «інтерпретація» є те, що розрізняє інтерпретацію як діяльність та інтерпретацію як результат; це застосування загальновідомої неоднозначності процесу-продукту. Згідно з аналізом Дж. Тарелло, поняття «інтерпретація», інтерпретація-діяльність, яка б посилялася на процес чи інтерпретаційну діяльність, і друге значення, інтерпретація – результат, яке означає результат або продукт цієї діяльності [185].

Інтерпретаційну діяльність можуть здійснювати різноманітні суб'єкти (судді, законодавці, адвокати, догматики, громадяни). Тому теоретики розробили певну типологію у сфері юридичної інтерпретації. Наприклад, ми розрізняємо судову, автентичну, оперативну, доктринальну чи наукову

інтерпретацію тощо. Хоча характеристика цих класифікацій також викликає ряд проблем.

Перша проблема полягає в тому, що ці типології зазвичай не починаються із загальної характеристики феномену юридичної інтерпретації, тому не зрозуміло, чи розглядаються різні типи як види одного роду (єдине, що різниця полягала б саме в тому, хто інтерпретує), або якщо кожен із цих типів інтерпретації стосується діяльності різного масштабу. Друга проблема, яку можна вказати, полягає в тому, що ці типології насправді не є вичерпними класифікаціями, оскільки вони не охоплюють усі можливі предмети юридичної інтерпретації: наприклад, інтерпретація, зроблена окремими суб'єктами, чи інтерпретація юридичних органів, таких як законодавець, часто залишається осторонь. Інколи навіть зазначається, що законодавець – діючи як такий, а не застосовуючи вищі стандарти, такі як Конституція, – не інтерпретує, оскільки це не було б пов'язане своїми власними попередніми законами [98]. Але, на нашу думку, ця теза неправильна. Залишаючи осторонь інтерпретацію, яка розуміється як негайне розуміння суті (інтерпретація як ноетична діяльність), діяльність, яку потрібно здійснювати щоразу, коли працюють із законом, ми вважаємо, що інше більш обмежене відчуття інтерпретації (як дискурсивної діяльності) не повинно пов'язуватися лише з правоохоронними органами. Це правда, що законодавець не пов'язаний своїми власними законами, в тому сенсі, що він може їх змінити, але це не заважає йому мати зацікавленість у здійсненні інтерпретації діяльності стосовно чинного закону. Наприклад, прийняти новий Закон, який не суперечить чинному.

Виняток із цієї недостатньої вичерпності знайдено у творі Г. Кельзена [149]. Ученим надано вичерпну класифікацію інтерпретації відповідно до предмета, який він інтерпретує, оскільки він розрізняє «автентичним тлумаченням», «неавтентичне тлумачення», яке містить усі припущення, які не входять до першої категорії. Але, після швидкої загальної презентації класифікації, Г. Кельзен також зосереджується лише на аналізі особливостей двох типів інтерпретації, які він вважає найважливішими: судового тлумачення

(як прототипу автентичного тлумачення) та наукового тлумачення (що було б найвизначнішим типом неправдивої інтерпретації).

Насправді, маючи незначні відмінності в їх характеристиці, це дві інтерпретаційні категорії, які вивчають предмет- викликають найбільший інтерес до теорії. Л. Ферраджоллі вважає, що те, що відрізняє типи інтерпретації, це не лише інший предмет, але й інший об'єкт [127]. Доктринальне тлумачення аналізує нормативну мову (і в цьому значенні це було б об'єктивним поясненням), оперативна інтерпретація схильна до аналізу нормативного досвіду (і тому потребує розуміння). У цьому значенні треба пов'язувати судові тлумачення з «конкретним» або таким, що зорієнтоване на факти тлумаченням (впливає з певної проблеми, яку необхідно розв'язати). Доктринальне ж тлумачення відповідатиме інтерпретації «абстрактно» (незалежно від конкретних ситуацій) або орієнтується на тексти.

Важливо усвідомити, що іноді різні типи інтерпретації відповідно до предмета насправді характеризуються з урахуванням не особливостей інтерпретаційної діяльності, а різних ефектів, тобто результатів тлумачення. Тлумачення судового органу може бути обов'язковим для нижчих органів. Недаремно стверджують, що Конституційний Суд є «справжнім тлумачем» Конституції за допомогою здійснення її тлумачення.

Дослідження правових і функціональних меж, властивих тлумаченню речень відповідно до Конституції, винесених Конституційним Судом (зокрема, в тому, як це стосується звичайних юрисдикцій), не може не посилатися на принцип відповідності тлумачення як герменевтичного канону та принципу структурування конституційного правосуддя.

Принцип тлумачення відповідно до Конституції базується на єдності та відсутності суперечностей у правовому порядку, маючи на увазі, що інтерпретаційна діяльність здійснюється відповідно до норми закону [174].

Тлумачення, як традиційно розуміється як *iuris tantum* презумпція конституційності законів [181], приписуючи характер норми конституційності норми, а винятковий характер позитивному рішенню про неконституційність,

причому Конституційний Суд може підтвердити правило або спростувати презумпцію конституційності.

Однак ця концепція виявляється недостатньою для пояснення всієї масштабності цього явища не лише через труднощі в поясненні презумпції конституційності норм, що впливали з моменту до набрання чинності поточним параметром контролю.

Друга теорія, яку належить розглянути, розглядає принцип тлумачення згідно з Конституцією як засіб привести значення «антиконституційної норми або акта наскільки це можливо у значення норми Конституції, щоб вона була зменшена, а не розширена» [158], тобто як принцип збереження норм. Справді, зберігаючи заповідь у конституційному порядку, можна уникнути небезпечного нормативного вакууму, який може спричинити просте рішення про неконституційність [106].

Однак ми дотримуємося критики Р. Медейроса щодо цієї теорії, оскільки вона базується на доктрині, оскільки її тлумачення не служить винятково для очищення неконституційних значень певної заповіді. Принцип тлумачення, оскільки він може також служити для визначення серед кількох тлумачень відповідно до Конституції «того, що найліпше відповідає рішенням конституційного законодавця», у такий спосіб ведучи мову, про «тлумачення, зорієнтоване на Конституцію» [153].

Справді, існує ідея системи в правовому порядку, і тлумачення не можна робити окремо. Тому треба взяти до уваги весь правовий порядок - його розподілену структуру та «внутрішню узгодженість» [99]. Результати інтерпретації, отримані завдяки використанню цього канону, можуть варіюватися, як стверджує Х. Міранда, «від широкого або обмежувального тлумачення до скорочення (усунення неконституційних елементів заповіді або акта) і, можливо, до перетворення» [158].

У цьому сенсі ми робимо висновок, що тлумачення, застосування та конкретизація відповідно до основного закону означає «розглядати ієрархічно вищі норми конституції як фундаментальний елемент у визначенні змісту

інфраконституційних норм», враховуючи, отже, «[...] принцип нормативно-вертикальна поширеність та ієрархічно-нормативна інтеграція» [132].

В аспекті офіційного тлумачення Конституції України таким органом є Конституційний Суд України, який має право здійснювати офіційне тлумачення Конституції України, з'ясовувати її дух і букву [83, с. 216]. Надане суддям Конституційного Суду України право офіційного тлумачення Конституції України є можливістю з'ясування концептуального змісту положень Конституції України, їх цілісності, взаємозв'язку, взаємодії не тільки між собою, але й між чинними положеннями українського законодавства. Тобто процес системного тлумачення Конституції України є духовним і раціональним проникненням суддями Конституційного Суду України в дух і масштаб Конституції шляхом адекватного сприйняття та розуміння великої кількості міжнародно-правових і конституційних норм для їх майбутнього правозастосування. Цей процес з'ясування духу положень Конституції України пов'язаний з інтелектуальними та практичними здібностями суддів Конституційного Суду України цілісно сприймати та розуміти Конституцію України. Більше того, без загальноправової та конституційної доктрини як концептуальної основи для самої Конституції неможливо належно здійснювати тлумачення конституції та застосовувати ті чи інші не зовсім зрозумілі положення конституції. З цією метою судді органів конституційного контролю повинні володіти компетенціями у сфері права, що полягають не тільки в наявності наукових ступенів і досвіду роботи чи то в парламенті, чи то в судах, але й мати компетенції в сфері теорії права, конституційного права та конституційного судочинства [83, с. 216].

Відсутність обов'язкової ефективності тлумачень, викладених відповідно до Конституції, виправдовується тим, що вони, з точки зору наслідків, призводять до відхилення клопотання про неконституційність. Це може призвести до висновку, що такі рішення будуть марними, оскільки суди ними не зобов'язані керуватися.

При тлумаченні юридичних текстів існують різні проблеми, породжені тим, що норми є значенням певного виду висловлювань, а інтерпретаційна діяльність спрямована на визначення значення правил. Інтерпретація не створює, а навпаки, ідентифікує та розмежовує значення правила, вона творча, коли для цього є явна сила, як у випадку з лазівками.

Тлумачення нормативних тверджень, абстрактних чи конкретних, визначає значення у світлі правової системи; тлумачення закону, коли воно є доктринальним, зорієнтоване на інститути, тоді як оперативне тлумачення орієнтоване на факти чи проблеми, які слід вирішити. Юридичне тлумачення, зрештою, передбачає реконструкцію юридичного матеріалу і прагне до єдності закону, оскільки його мета пізнавальна.

Інтерпретація доктрини, коли вона здійснюється юристами, характеризується тим, що вона не є обов'язковою. Для Є. Врублевського доктринальне тлумачення є типовим для юридичної догматики і полягає в систематизації чинного закону; його результатом є висловлювання, які визначають лінгвістично можливі значення, з яких суддя вибирає одне [196]. За словами Р. Алексі, тлумачення неекспертами є поширеною формою юридичного тлумачення без обов'язкових наслідків [90].

Інтерпретація як інтелектуальна діяльність (*lato sensu*) передбачає розуміння значення речі або предмета; у більш обмеженому сенсі інтерпретація означає розуміння мовних висловлювань, і, строго кажучи, інтерпретація необхідна, коли лінгвістичні висловлювання дозволяють багатозначне значення і немає певності щодо правильного значення [136]. Тлумачення в широкому розумінні для Є. Врублевського «синонім» розуміння «виразу, сформульованого будь-якою мовою»; строго кажучи, це стосується визначення значення цього висловлювання [198].

Юридичне тлумачення - це окремий випадок тлумачення, різновид жанрового «тлумачення», який як такий починається з сумнівів і закінчується вибором однієї з можливих альтернатив значення. Мета полягає в тому, щоб зрозуміти значення мовних висловлювань. Це стає необхідним, коли ці

висловлювання допускають кілька значень, і немає певності щодо правильного значення. Отже, юридичне тлумачення - це тлумачення нормативних тверджень, значення яких не є очевидним. Коли воно здійснюється з нагоди застосування правила, тобто вирішення справи, Є. Врублевський називає це «оперативним».

Незважаючи на відсутність юридичної ефективності рішень щодо тлумачення відповідно до послідовного абстрактного контролю, ми переконуємося, що вони не повинні бути байдужими до інших органів судової влади, що становить «переконливий прецедент», перекладений на «непряму ефективність дотримання, стосовно значень норми, оцінених як неконституційні в мотивації або в диспозитивній частині речення» [103].

Отже, це означає, що якщо судами буде ухвалено рішення, яке суперечить такому послідовному тлумаченню, воно ризикує бути виправленим у цьому сенсі в контексті апеляції на конституційність до Конституційного Суду [112].

Зазначимо, що тлумачення деяких конституційних норм складне у зв'язку з їх незрозумілістю та неточністю. У тих випадках пряма дія Конституції України відбувається не через конституційну норму, а через розуміння ідеї, закладеної в цій нормі [83, с. 217]. Так, у своїй практиці Конституційний Суд України обґрунтовував рішення на основі концепції автономного значення термінів конституційних положень, зокрема й у тлумаченні положень статті 29 Конституції. Визначаючи сферу дії частини 3 статті 29 Конституції та значення терміна «злочин», цей Суд визначив, що «з аналізу положень ... міжнародних актів не вбачається різниці між кримінальними та адміністративними протиправними діяннями, оскільки вони охоплюються загальним поняттям «правопорушення». Суди також застосовували статтю 29 Конституції у питаннях, що не пов'язані із кримінальним процесом або процесом про адміністративні правопорушення. Одним з найбільш яскравих прикладів прямого застосування норм статті 29 Конституції є їх застосування до питань пов'язаних з екстрадицією. І саме рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності)

положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 р. ґрунтувалось на цінностях та практиці ЄСПЛ та прискорило процес законодавчих змін у сфері захисту прав людей, що не мають цивільної дієздатності.

Складники тлумачення, які виражають судову аргументацію Конституційного Суду України, не мають статичного характеру і змінюються з урахуванням умов соціального, економічного, політичного, правового та іншого розвитку. У діяльності Суду проявляється динамізм у розвитку права на підтримку, зокрема реалістичної та соціологічної доктрин. Його позиція є впливовою під час конкретних умов розвитку суспільства. Вагому роль у цьому питанні відіграв законодавець. Зокрема, це було пов'язано із закріпленням положення у ч. 2 ст. 92 Закону України «Про Конституційний Суд України», де зазначено, що «Конституційний Суд може розвивати і конкретизувати юридичну позицію Суду у своїх наступних актах, змінювати юридичну позицію Суду в разі суттєвої зміни нормативного регулювання, яким керувався Суд при висловленні такої позиції, або за наявності об'єктивних підстав необхідності покращення захисту конституційних прав і свобод з урахуванням міжнародних зобов'язань України та за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду» [36].

У рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151² Конституції України зазначається, що Суд вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України; діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків (стаття 147 Конституції України).

Конституційний Суд України у своїх юридичних позиціях зазначав, що перерозподіл конституційної компетенції є можливим тільки шляхом внесення змін до Конституції України відповідно до розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» Конституції України (абзац двадцять другий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 23 грудня 1997 року № 7-зп); винятки з конституційних норм встановлюються самою Конституцією України, а не іншими нормативними актами (пункт 4 резолютивної частини Рішення від 30 жовтня 1997 року № 5-зп); зміна визначених Конституцією України повноважень Конституційного Суду України може здійснюватися лише шляхом внесення змін до Конституції України (абзац дев'ятий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008).

Наведене вказує на беззаперечність рішень (актів незалежно від форми) Конституційного Суду України за наслідками конституційних проваджень, неможливість їх зміни чи скасування в частині або в цілому. Незгода з такими рішеннями (актами) не дозволяє жодному органу публічної влади ставити під сумнів їх зміст. Недодержання цих вимог є посяганням на передбачені частиною другою статті 147 Конституції України, зокрема, такі засади діяльності Конституційного Суду України, як незалежність та обов'язковість ухвалених ним рішень і висновків.

Конституційний Суд України зазначає, що положення розділу XII «Конституційний Суд України» Конституції України, які мають системний і взаємопов'язаний характер, не конкретизують форм (видів) актів для вирішення усіх питань, які належать до виключних повноважень Конституційного Суду України.

Нормами статті 151 Конституції України, яка міститься у цьому розділі, а також положеннями статті 159 Конституції України визначено лише випадки, коли Конституційний Суд України ухвалює рішення у формі висновку (надає висновок).

Водночас Конституція України не вказує, у яких випадках при реалізації його інших виключних конституційних повноважень Конституційний Суд України ухвалює «рішення». Це дозволяє констатувати, що термін «рішення», який застосовується у статті 151² Конституції України, є загальним (родовим) поняттям, яке охоплює всі інші акти, окрім таких, як «висновки», що їх ухвалює Конституційний Суд України з питань його виключних конституційних повноважень.

Крім зазначеного, це підтверджується тим, що, по-перше, рішення як вид актів Конституційного Суду України не пов'язані виключно з реалізацією Конституційним Судом України повноважень, передбачених пунктами 1, 2 частини першої статті 150 Конституції України (вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших відповідних актів; офіційне тлумачення Конституції України), як це мало місце за статтею 150 Конституції України в редакції до внесення змін Законом № 1401; по-друге, про такий вид акта, як «рішення» Конституційного Суду України, йдеться у положеннях Конституції України, які регламентують вирішення питань, не пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження (частина третя статті 149¹ Конституції України).

Серед логічних помилок такої інтерпретації статті 155 Конституції України виділяються [30]:

- *ignoratio elenchi* (підміна тези) - почавши інтерпретувати категорію «наступна чергова сесія», в ході мотивації Конституційний Суд України переходить до інтерпретації іншої категорії «чергова сесія», схожої з попередньою, але очевидно такою, що має зовсім інше значення;

- *petitio principii* (передбачення підстави) - в якості аргументів використовуються недоведені, як правило, довільно взяті положення, зокрема інтерпретація в мотиваційній частині терміна «наступна» у взаємозв'язку з категорією «чергова сесія»;

- уявний логічний зв'язок та логічний виверт, при яких уявний, бажаний логічний зв'язок видається за справжній, зокрема в резолютивній частині Рішення, між категоріями «наступна чергова сесія» та «чергова сесія».

Через застосування цих логічних помилок було порушено субстанційний зв'язок у положенні «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України, між категоріями «наступна» та «чергова».

Тобто, у цілому інтерпретація положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України, дана Конституційним Судом України, є софізмом з елементами правового абсурду, правового нонсенсу та правового алогізму, оскільки вона заснована на свідомому порушенні правил логіки, навмисно заплутана, що має наслідком введення в оману суб'єктів правозастосування.

Саме через застосування помилкової логіки Конституційний Суд України розірвав субстанційний зв'язок між категоріями «наступний» та «черговий» в положенні «наступна чергова сесія», яке міститься у статті 155 Конституції України, що призвело до деформації конституційного тексту, і як наслідок - деформації механізму внесення змін до Конституції України. Фактично ця інтерпретація змінила текст Конституції України у неконституційний спосіб. Отже, Конституційний Суд України порушив приписи статей 147 та 150 Конституції України та статті 13 Закону України «Про Конституційний Суд України», вийшовши за межі своїх повноважень, виконавши таким чином функцію законодавця. При цьому Конституційний Суд України порушив принцип розподілу державної влади, закріплений статтею 6 Конституції України.

Спотворивши сенс статті 155 Конституції України, Конституційний Суд України зруйнував механізм внесення змін до Основного Закону України. В неконституційний спосіб, використовуючи офіційне тлумачення як інструмент, корекції була піддана найбільш важлива та фундаментальна частина Конституції України, яка потребує особливого захисту. Спотворення та

деформація процедури внесення змін до Конституції України, відповідно до офіційного тлумачення статті 155 Основного Закону України, даного Конституційним Судом України, призведуть до делегітимізації будь-яких змін до Конституції України і, врешті, до деформації її тексту. Оскільки конституція завжди розглядається як цілісний акт, то проблема зміщується в площину легітимності конституції, яка буде містити подібні зміни.

Отже, підхід, застосований Конституційним Судом України в Рішенні, по суті, є кроком до демонтажу чинної Конституції України. У випадку внесення змін до Основного Закону України відповідно до такої інтерпретації статті 155 Конституції України її легітимність стає відносною.

Р. Алексі підкреслює зв'язок між інтерпретацією та аргументацією, оскільки фундамент - це пізнавальний процес у першій його частині та виправдання у другій [91]. Перший охоплює процес синтаксичної реконструкції, а також семантичну детермінацію нормативного висловлювання. З матеріальної точки зору можна стверджувати, як це робить Р. Алексі, що тлумачення ототожнюється з аргументацією, оскільки значення, вибране як правильне, має бути виправданим [135]. Формально автентичне тлумачення, на відміну від доктринального, при визначенні значення нормативного висловлювання створює або відтворює норму за процедурою, передбаченою законом, а отже, воно інтегрується в нормативне твердження як своє значення.

Р. Алексі зазначає, що стосовно процесу юридичного тлумачення треба враховувати структуру розуміння, особливо стосовно герменевтичних кіл. У рамках юриспруденції потрібно розрізняти три типи герменевтичних кіл: перший стосується взаємозв'язку між попереднім розумінням і текстом. Попереднє розуміння - це гіпотеза; цьому колу відповідає «постулат рефлексії». У другому визначається взаємозв'язок між частиною і цілим; тобто розуміння норми на основі розуміння правової системи, де проблема полягає у встановленні та збереженні єдності й узгодженості системи, що є завданням систематичного тлумачення; цьому колу відповідає «постулат узгодженості». Третє коло стосується взаємозв'язку між нормою та фактами, в якому

співвідношення між абстрактно-універсальним припущенням факту, передбаченим у нормативному викладі, та конкретно-індивідуальним з фактів, на які встановлюється норма, воно повинно застосовуватися. На цій фазі повинні бути враховані всі елементи норми та всі обставини факту, тому постулат, який підтримує це коло, є «постулатом повноти». Для Р. Алексі теорія герменевтичних кіл актуальна настільки, наскільки ці постулати мають статус постулатів раціональності. На цій фазі повинні бути враховані всі елементи норми та всі обставини факту, тому постулат, який підтримує це коло, є «постулатом повноти» [90].

Для А. Аарніо до юридичних міркувань, концепції, що охоплює як доктринальне тлумачення, так і судові рішення, можна підходити з трьох точок зору: 1. з евристичного опису (контексту відкриття), який говорить про те, як ідентифікується відповідь; 2. причинно-наслідкового або навмисного пояснення; 3. аспекту, що обґрунтовує (контекст виправдання), який чітко пояснює причини. Для нього найважливішим аспектом процесу тлумачення є виправдання, і він вважає, що тлумачення та виправдання є двома суттєво пов'язаними завданнями. На думку А. Аарніо, причини, що використовуються в юридичній аргументації, є джерелами права, коли вони використовуються для виправдання юридичного тлумачення [88].

На думку Р. Алексі, юридичний дискурс має справу з обґрунтуванням окремого випадку нормативних заяв, юридичних рішень (або вироків). За його словами, структура юридичного фундаменту складається з дедуктивного ядра й аргументованого обґрунтування приміщень, що використовуються у дедукції [91].

Засоби інтерпретації класифікуються як типи або форми аргументів, які доктрина також називає інтерпретаційними елементами, критеріями, методами чи канонами, які належить відрізнити від норм юридичної аргументації чи тлумачення, які свідчать про те, як вони використовуються або зважують різні аргументи. Однак у доктрині немає згоди щодо їх кількості, формулювання, ієрархії та значення, навіть щодо їх логічної структури.

Для аналізу процесів тлумачення й аргументації у конституційних питаннях зручно прийняти семантичну концепцію норми. Отже, під нормативним твердженням ми маємо на увазі мовний вираз норми; Отже, норма - це значення нормативного висловлювання, а його функція полягає у призначенні поведінки. Отже, щоб знати норму, необхідно інтерпретувати її, оскільки інтелектуальна операція, за допомогою якої ідентифікується зміст нормативних тверджень, є тлумаченням [137], і якщо тлумачення має мати юридичні наслідки, це повинні бути обґрунтовані аргументи.

Ця концепція дає можливість пояснити юриспруденцію та конституційну мутацію, оскільки тлумачення як результат не тільки визначає значення правової норми, але також обмежує можливості її застосування та може спричинити модифікацію правового порядку, коли за допомогою тлумачення компетентні органи розробляють або модифікують припис [192].

Залежно від правової системи тлумачення як процес може призвести до вироблення юридичної норми [137], або індивідуалізованої, оскільки це відбувається від застосування норми до справи, тлумачення, яке Р. Гуастіні називає конкретним, або загальним. За словами Г. Джеллінека, Конституція зазнає мутації, змінюючи своє тлумачення [146]. К. Гессен вказує, що із зміною змісту конституційних приписів змінюється, і висловлювання набуває іншого значення; іншими словами, це змінює норму без реформування нормативного положення [142]. Це можливо, оскільки, як стверджує Р. Гуастіні, еволюційне тлумачення підходить для Конституції, що дає можливість приписувати конституційному тексту значення, відмітне від історичного. Однак треба пам'ятати, що тлумачення обмежується самим конституційним текстом.

Інтерпретація необхідна не лише через проблеми, що виникають унаслідок використання природної мови, такі як двозначність, невизначеність чи неясність нормативних тверджень, або їх «відкрита текстура», як указав Х. Харт [140]. Цей характер нормативних тверджень основи, відкритої для інтерпретації, як її називав Г. Кельзен, в особливий спосіб конституційних приписів повинен бути закритий або доповнений шляхом їх інтерпретації. Як

вказує Г. Кельзен, залежно від акта волі, який її виробляє, невизначеність може бути навмисною або ненавмисною [150]. Перше сприймається в загальному формулюванні тверджень, що залишають поле інтерпретації, яке повинно бути вказано при застосуванні правила. Ненавмисна невизначеність є дефектом, оскільки вона виникає або через погане або знехтуване лінгвістичне формулювання, або через неадекватний зв'язок з іншими нормами, або через невизначеність, яку вона створює в певних контекстах. Ці проблеми виникають унаслідок необережної роботи з боку нормативного органу, установчого органу чи реформуючого органу, якому тлумачення Конституції необхідне для її ефективності та збереження її нормативної сили.

Тлумач Конституції повинен постійно враховувати, що Конституція є вищою правовою нормою, яка діє як система, так що її положення пов'язані між собою, і в тій мірі їх значення залежить одне від одного, від яких конституційних норм не можна тлумачити окремо. Її значення залежить від того, у який спосіб нормативні твердження пов'язані як наслідок повноти, узгодженості, послідовності та незалежності конституційної норми. Отже, як припущення щодо тлумачення маємо вважати, що Конституція складається з ряду додаткових норм, які повинні застосовуватися за допомогою встановлених у ній процедур.

Інтерпретаційні аргументи систематизували Д.Н. МакКормік і Р. Саммер, які можна знайти в правозастосовній практиці органів конституційного контролю по всьому світу, що доводить можливість використання цієї теорії при розгляді питань, пов'язаних з аргументацією в конституційній судовій правозастосовній практиці [1]. Так, у конституційному поданні до офіційного тлумачення Конституції України мають бути наведені аргументи щодо практичної необхідності у з'ясуванні або роз'ясненні, їх офіційній інтерпретації. Такими аргументами можуть бути: застосування різних термінів щодо одних і тих самих понять чи правовідносин, обставин у нормативному акті, що викликають неоднакове сприйняття та різну інтерпретацію окремих його положень, не досить чітке формулювання та викладення окремих норм,

невизначеність, двозначність або надмірна загальність окремих положень, норм, а також неясність їх розуміння, що ускладнює визначення поведінки і реалізацію суб'єктом своїх прав та обов'язків, компетенції та неоднозначне, різне застосування на практиці.

М. Савчин вважає, що Конституційний Суд при має додержуватися таких засад інтерпретації Конституції України[60, с. 329-331]:

1) автономне тлумачення Конституції - виходячи із принципу верховенства Конституції, її положення не можуть інтерпретуватися, виходячи із стану поточного законодавства, яке саме по собі є об'єктом судового конституційного контролю; те ж саме стосується міжнародних договорів;

2) цілісне тлумачення Конституції - передбачає певний синтез конституційних положень, які впливають із взаємних зв'язків, структури та внутрішньої логіки конституції як кодифікованого правового акта, положення якого є взаємно узгоджені та виражають єдину і цілісну її структуру як правової матерії;

3) Конституція як «відкритий текст» передбачає неприпустимість поглядів щодо наявності якихось прогалів у ній;

4) зв'язаність основоположними цінностями і принципами права;

5) тлумачення конституції як «живого інструмента» передбачає обов'язок Конституційного Суду піклуватися про реальне і дійове забезпечення основоположного права, а в самому рішенні має бути визначений чіткий механізм поновлення порушеного права та встановлений справедливий розмір відшкодування заподіяної шкоди. Цей підхід передбачає ретельне дослідження фактичних обставин застосування закону і це змусить змінити пануючий нині підхід, що Конституційни Суд є «судом права», який ніби не досліджує фактичних обставин.

М.І. Матузов зазначає, що ефективним засобом розв'язання проблем юридичних суперечностей є тлумачення, яке дає можливість як виявити суперечливі й колізійні норми в законодавстві, установити зв'язок загальних і спеціальних норм, так і допомагає правильно зрозуміти сферу їх дії, коло осіб,

на яких поширюється їх дія, зміст того чи іншого законодавчого терміна [19, с.238].

Р. Дворкін відстоює динамічне тлумачення і вважає, що тлумачитися мають наміри законодавця з погляду сучасної політичної моралі, незалежно від того, що конкретно він мав на увазі під час прийняття закону. При тлумаченні необхідно розуміти не наміри законодавця, не задуми його авторів, відтворені в мові тексту, а ідеал, який стоїть за текстом закону [57, с. 11].

Неоднаразово суд у своїх рішеннях використовує так звану «власну інтерпретацію». Так, в ухвалі Першої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду на обґрунтування неконституційності приписів частини першої статті 402, статті 412 Кодексу та статті 13 Закону Заявниця наводить тексти статей Конституції України, Кодексу, надає власне бачення формулювання цих приписів, зазначає про неправомірні, на її думку, дії суддів та інших учасників судового провадження, що не може вважатися обґрунтуванням неконституційності приписів Кодексу та Закону, що оспоруються, в контексті вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» [77].

Конституційне подання містить ряд тверджень народних депутатів України про те, що положення Закону № 1680 дискримінують громадян України порівняно з жителями окремих районів Донецької та Луганської областей, зокрема за ознакою місця проживання, закріплюють відмітний від установленого приписами Конституції України порядок діяльності органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади, судів та прокуратури, також у конституційному поданні висловлено ряд інших припущень про те, що «діяльність загонів народної міліції призводитиме до порушень прав особи на життя, свободу, власність та інші природні права, які мають забезпечувати органи правопорядку». Однак припущення не можуть вважатися належним обґрунтуванням тверджень неконституційності правових актів чи їх окремих положень (ухвали Конституційного Суду України від 17 лютого 2009 року № 5-у/2009, від 27 січня 2010 року № 2-у/2010, ухвали Великої палати

Конституційного Суду України від 13 листопада 2018 року № 69-у/2018, від 19 березня 2019 року № 11-у/2019) [79].

Проте припущення не може вважатися правовим аргументом на підтвердження неконституційності правових актів чи їх окремих положень (ухвали Конституційного Суду України від 17 лютого 2009 року № 5-у/2009, від 27 січня 2010 року № 2-у/2010) [72].

Довільна інтерпретація положень Конституції України, законів України та рішень судів не є обґрунтуванням неконституційності частини першої статті 59 Закону № 2210 [78].

Інтерпретаційні процеси правових норм обумовлені герменевтичними параметрами для розуміння. Тоді юридичну герменевтику можна визначити як частину юридичної науки, яка має за мету вивчення та систематизацію процесів, які необхідно використати для здійснення тлумачення. З нього намічаються інтерпретаційні механізми. Таким чином, інтерпретація, у свою чергу, полягатиме у використанні герменевтичних критеріїв для визначення значення (ів) юридичних текстів-законодавчих чи ні [131].

Останнім часом розглядають два види тлумачень - конформне та динамічне. Динамічне тлумачення норм конституції застосовується у ситуації правової невизначеності, коли правове регулювання відстає від соціальної реальності [58, с. 109]. Конформне тлумачення полягає в обранні компромісного варіанта інтерпретації конституційних норм, за яким, навіть у разі виявлення неконституційності положень правового акта, що є предметом конституційного контролю, він визначається чинним у частині, в якій він відповідає конституційним принципам і нормам [151].

3.2. Подолання правових прогалин та колізій в системі забезпечення принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України.

Наслідки, спричинені у правовому полі внаслідок «прогалин у судових рішеннях», не є такими недавніми темами для обговорення, але які до сьогодні спричинили багато наслідків у практичному полі в конкретних діях правозахисника. Це складне питання, яке стосується делікатного аспекту права та теорії правової аргументації, враховуючи те, що виявлення «прогалин» або упущень у правовій системі не можна і не варто ігнорувати, зважаючи на принцип невичерпності юрисдикції, що визначає, що конкретна справа все ще розглядається. З іншого боку, герменевтична діяльність із застосування закону суддею може бути небезпечною з того моменту, коли він дистанціюється від аналізу справи від конституційних принципів, що завершується посиленням розсуду при конкретизації його рішень. З цієї причини необхідно зрозуміти ці прогалини та те, як їх можна усунути в рамках аналізу конституційних і правових принципів.

Дослідженням питання правових прогалин у системі забезпечення принципу обґрунтованості рішень конституційних судів займалися представники західної правової науки, зокрема: Ерос Роберто Грау, Карл Ларенц, Мілош Маркович, Норберто Боббіо, Пауло Бонавідес. Попри розповсюдженість обговорення цієї проблематики, окремі аспекти подолання правових прогалин у системі забезпечення принципу обґрунтованості рішень конституційних судів все ще залишаються не в полі дослідження зазначених науковців.

Знання про «прогалини» у сфері правової системи є темою, що має велике значення у сфері правового світу, а також важливим інструментом для розуміння та ліпшого тлумачення конкретних справ, що вимагають більшої уваги. Для ліпшого розуміння прогалин у законодавстві необхідно зрозуміти його в рамках планування в цілому. Н. Боббіо висвітлює аспект повноти, який спочатку приписувався правовій системі, тобто здатність завжди мати

можливість знаходити в такому порядку всі відповіді, здатні забезпечити вирішити будь-яку конкретну справу, яка може виникнути, а також звертаючи увагу на питання єдності та узгодженості [104, с. 155]. Повнота, на думку Н. Боббіо, є важливим аспектом судових процесів, коли суддя не може звільнити себе від розгляду жодної справи, яка представляється йому, а також повинна базуватися на правилі, що належить до наказу судді справа, про яку йдеться [104, с. 118].

К. Ларенц - юрист і філософ німецького права, який викладав до 1960 року в Мюнхенському університеті, зазначив, що «кожен закон неминуче містить прогалини, саме тому юрисдикція конституційних судів має усунути прогалини у відповідному законі» [153, с. 159].

Як зазначає Ф. Соуза, законодавча прогалина - це «смертельний результат», який може статися через недолік законодавчої техніки, через пропуск формулювання парадигматичних норм для конкретних випадків. Однак це упущення може відбуватися навмисно з метою неврегулювати питання через непередбачуваність спірних ситуацій, які можуть виникнути. Однак, якою б не була причина його існування, після перевірки прогалини в судовому рішенні її необхідно заповнити для вирішення конкретної справи [183].

Автор зазначає, що чинна та демократична Конституції виглядають саме як вища норма у внутрішніх правових системах, здатних відповідати всій нормативній системі згідно з її принципами та керівними принципами, підкріпленою легітимністю, що надається народним престижем, «вони наділені нормативністю та визначити законодавцеві обов'язок регулювати певні питання законом» [183].

Х. Регла зазначає, що існують методи, якими можна заповнити прогалини (відсутність регулювання), але всі вони потрапляють на розсуд того, хто повинен вирішити справу, - тобто виконавця. Однак розсуд принципово сприймається як свобода заявника, тобто ніби йому «дозволено» обирати будь-які можливі думки. У цьому сенсі дискреційні рішення наближаються до створення (вони скоріше питання волі та уподобань), аніж до застосування

норм (знання та підпорядкування). Це тому, що серед норм правової системи існують - як уже було сказано - логічні відносини [175].

Ухвалюючи рішення та висновки, Конституційний Суд України не має такого зручного «привілею» чи «індульгенції», як право на помилку, оскільки рішення та висновки Конституційного Суду є остаточними і не можуть бути оскаржені (стаття 151-2 Конституції України). Тому така максимально жорстка дія принципу *res judicata* щодо рішень Конституційного Суду зобов'язує його за правилом «сьогодні та у цій справі» ухвалювати самодостатні та несуперечливі рішення, які, не будучи ідеальними, все ж можуть бути визнані за істину в певній конкретній справі.

Дотримання принципу правової визначеності вимагає від держави створення органів, які б забезпечували таке розуміння і застосування правової норми, яке б не порушувало вказаних конституційних принципів рівності і справедливості. Недосконалість законодавчої техніки та суперечності в законах, наявність випадків регулювання одних і тих же правовідносин нормами різних законів спричиняє неоднакове застосування судом одних і тих самих норм матеріального права й ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах. Як зазначає С. Шевчук, «діючи за законом, суди можуть порушувати органічну сутність права, вириваючи норму із контексту. Норми закону мають застосовуватись у контексті європейських стандартів – для сприяння захисту прав і свобод людини з метою дотримання принципу верховенства права: відшукування принципу, в якому норма може бути лише елементом аргументації». Питання виникнення причин колізій права актуальне, оскільки від чіткості представлення правової проблеми буде залежати її вирішення. Крім цього, формування належного функціонування механізму вирішення колізій права дозволить підвищити ефективність правового регулювання та забезпечить стабільність і розвиток правової системи загалом.

Найбільш точною видається дефініція правових колізій, яку запропонував М.І. Матузов. Зокрема, він тлумачить їх як «розбіжності чи суперечності між окремими нормативно-правовими актами, які регулюють одні й ті ж або

суміжні суспільні відносини, а також суперечності, що виникають у процесі правозастосовної діяльності та здійснення компетентними органами та їх посадовими особами своїх повноважень» [20]. На думку Я.І. Ленгер, «правові колізії можуть виражатися в стиканні норм і актів всередині правової системи; неправомірних діях усередині механізму публічної влади, між державними та іншими інститутами й органами; розбіжностями між нормами зарубіжних законодавств; суперечках між державами і суперечностями між нормами національного і міжнародного права» [17]. Подолання судами правових колізій відбувається так: обирають одну із суперечливих норм, керуючись колізійними правилами галузевого верховенства: «наступний закон скасовує дію попереднього», «спеціальний закон скасовує дію загального». Правильний вибір на основі визначення і вивчення об'єктивних умов справи і пояснення норм, застосованих у конкретній справі, належить до відання загальних судів. У судовому порядку розглядаються спори в колізійних ситуаціях. Необхідність використання судових процедур виникає у тому разі, коли інші процедури та способи вирішення правових колізій не дали належних результатів. У Конституції України передбачаються багато способів вирішення колізій: зупинення та скасування нормативних правових актів главою держави, колізійні норми, погоджувальні процедури, конституційний контроль. В свою чергу, Конституція України не встановлює пріоритету застосування того чи іншого закону, в тому числі залежно від предмета правового регулювання. Немає також закону України, який би регулював питання подолання колізій норм законів, що мають однакову юридичну силу. Водночас, Конституційний Суд України у пункті 3 мотивувальної частини Рішення від 03.10.97 року No 4-зп в справі про набуття чинності Конституцією України зазначив, що конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному [41]. Звичайною є практика, коли наступний у часі акт містить пряме застереження щодо повного або часткового скасування попереднього.

Наприклад, при вирішенні питання подолання правових колізій та неоднакового застосування законодавства загальними судами – основним засобом запобігання їх виникнення є систематизація законодавства, закріплення загальних і спеціальних норм в одному нормативному акті, а також вчасне внесення змін і доповнень до чинного законодавства та підзаконних нормативно-правових актів.

Причин не завжди якісної аргументації рішень Конституційного Суду в справах щодо конституційності нормативних актів можна назвати чимало [14, 390]. Одна з них - так звана «двохрівнева» природа аргументації рішення Суду, яка полягає у необхідності: а) аргументації рішення, спрямованої сперш, на переконання в його правильності більшості суддів від конституційного складу Суду; б) аргументації рішення, зорієнтованої на учасників провадження та суспільство. Отже, нерідко відбувається зміщення пріоритетів аргументації. Враховуючи правову природу Конституції України, змістове відображення нею не лише принципів правовладдя, але й народовладдя, завданням аргументації рішення Конституційного Суду є переконати у його правильності суспільство. А ставлячи за мету хоча й важливе, але тактичне завдання - здобути необхідну підтримку суддів, більш стратегічна перспектива остаточної аргументації рішення знижується або втрачається.

Питання про наявність у рішеннях Конституційного Суду України певних дефектів висвітлено в окремих думках суддів.

Так, в Окремій думці судді Конституційного Суду України В.В. Лемака стосовно «Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України» було висвітлено такі дефекти відповідного рішення: «Рішення не відповідає вимогам до його аргументації за соновними параметрами (логічними та сутнісними), що проявляється в усьому його тексті. І річ не в тому, як його сприймає громадська думка, річ у його аргументах»[27].

Якщо узагальнити, то концептуальні недоліки Рішення наступні:

1) ігнорування презумпції незалежності конституційного акта, яка полягає в тому, що всі сумніви пі час дослідження відповідності акта конституції підтверджують його конституційність, а не навпаки. Суд у рішенні зробив «навпаки», керуючись припущеннями;

2) Суд відступи від власних позиції щодо доктрини «дружнього ставлення до міжнародного права», яку більш коректно назвати доктриною дружнього до міжнародного тлумачення конституції. Останнє висвітлює загальновизнаний принцип міжнародного права - добросовісного виконання державою міжнародних договорів (*Pacta sunt servanda*). У Рішенні Суд зробив все навпаки - засвідчив сприйняття конституційних принципів та їх утілення в норму закону в спосіб, який створює «напруженість» міжнародними правовими зобов'язаннями України;

3) ігнорування досвіду тлумачення і застосування зарубіжними конституційними судами конституційним принципів щодо незаконного збагачення; в останні десятиліття справ з подібним предметом (дослідження співвідношення конституційного принципу презумпції невинуватості й норми кримінального закону про незаконне збагачення) було багато і в інших державах, однак їх відповідно офіційна конституційна доктрина не заінтересувала Суд;

4) неврахування висновків правової доктрини (правової науки) та експертного середовища з цього питання. Судовий розсуд не ознааче свавілля, а «спільнота знаючих юристів - юридична спільнота», що повинно «спонукати суддю усвідомити необхідність різниці між суб'єктивними поглядами і теорією права у суспільстві, у якому він діє... Він повинен спостерігати себе збоку» (Аарок Барак). Суд не побачив себе «збоку», тобто з позиції юридичної спільноти - вітчизняної та міжнародної.

У цьому ж ряду висновок у другому абзаці пункту 7 Рішення, за яким стаття 368-2 Кримінального кодексу «не відповідає вимозі юридичної визначеності...», а «диспозиція цієї норми сформульована недостатньо чітко й допускає неоднозначне її розуміння, тлумачення та застосування». У Рішенні є

численні посилання на низку позицій Європейського суду з прав людини, проте незрозуміло, звідки такий висновок про невизначеність, на які аргументи опирається Суд, яким чином критерії визначеності можуть бути «прикладені» до аналізованої норми Кримінального кодексу України [27]?! Суд відмовився від тлумачення положень статті 368-2 Кримінального кодексу України, виходячи з уявлень про те, що нібито «тлумачення закону» не належить до його повноважень. При цьому було проігноровано різницю між офіційним тлумаченням як видом провадження (за ініціативою інших суб'єктів) і тлумаченням як складовою процесу обґрунтування рішення. На думку В.В. Лемака, у кожній справі Суд повинен тлумачити закон, якщо останній є об'єктом конституційного контролю і вирішується питання про його конституційність. Вирішити питання про конституційність закону означає віднайти/не віднайти в ньому конституційний контент (втілення в його змісті принципів і норм Конституції України).

В Окремій думці судді Конституційного Суду України В.В. Лемака стосовно Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого статті 40 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018, Василь Васильович Лемак зазначає, що резолютивна частина Рішення має дефекти: «Пункт 1 резолютивної частини Рішення, в якому встановлено «визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), окремі положення абзацу першого статті 40 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України щодо права Міністерства фінансів України отримувати інформацію, що містить персональні дані», за своїм змістом є очевидно нелогічними та неповними» [28].

По-перше, резолютивна частина Рішення не дає визначеності в даному питанні, що є одним із ключових завдань правосуддя в конституційній сфері. Міністерство фінансів України позбавлено права отримувати інформацію, що

містить персональні дані, без попереднього зв'язку цього повноваження зі «згодою особи» чи «без згоди особи».

Це означає, що Міністерство, організовуючи контроль за дотриманням бюджетного законодавства щодо пенсій, пільг, субсидій, інших соціальних виплат, загалом не може отримати інформацію з персональними даними, навіть якщо особа надає відповідну згоду на таке отримання.

По-друге, наведене формулювання пункту 1 резолютивної частини Рішення унеможлиблює його виконання з огляду на нормативний аспект. Суд чітко не встановив, яка частина законодавчого припису підлягає вилученню з абзацу першого статті 40 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України. У цьому сенсі вживання совосполучення «окремі положення» у резолютивній частині Рішення очевидно не є оптимальними.

О.О. Первомайський звернув увагу на те, що методологія Конституційного Суду щодо опрацювання фінального тексту рішення у більшості справ має такий недолік, як постійне скорочування тексту мотивувальної частини рішення у зв'язку з тим, що певні частини тексту рішення не отримують підтримку у необхідній кількості суддів Конституційного Суду. Внаслідок цього ухвалені рішення іноді мають своєрідні «прогалини» в мотивуванні юридичної позиції Конституційного Суду, що, звісно, не сприяє зовнішньому сприйняттю та якісному тлумаченню рішень Конституційного Суду, їх подальшому виконанню тощо [29].

Одним з варіантів вирішення проблеми могла б стати більш активна практика пропонування суддями альтернативних проєктів рішень Суду, в яких повноцінно обґрунтовувалася б протилежна резолютивна частина до тієї, яку запропонував суддя-доповідач [14, с. 392]. Таким чином, значно наочніше демонструвалися б лінії аргументації *pro i contra* - предмета конституційного контролю.

Одною з прогалин у рішеннях Суду можна зазначити цитування без аргументації. Однак цитування без аргументації невідповідності Конституції України оспорюваних положень закону не є обґрунтуванням тверджень щодо їх

неконституційності (ухвали Великої палати Конституційного Суду України від 24 травня 2018 року № 23-у/2018, від 24 травня 2018 року № 24-у/2018, від 31 травня 2018 року № 27-у/2018, від 7 червня 2018 року № 34-у/2018). На підтвердження невідповідності Конституції України оспорюваних положень Кодексу суб'єкт права на конституційну скаргу аналізує судові рішення у своїй справі, посилається на неоднакову судову практику, висловлює незгоду з результатами застосування оспорюваних положень Кодексу Верховним Судом, а також зазначає, що Верховний Суд в ухвалі від 23 липня 2018 року «підмінив підстави касаційної скарги, а саме виняткове значення, зі статті 310 на статтю 311 КАС України». Таким чином, автор клопотання фактично не погоджується з рішенням Верховного Суду, однак така незгода не може вважатися обґрунтуванням тверджень щодо їх неконституційності (ухвали Другого сенату Конституційного Суду України від 6 червня 2018 року № 17-у(II)/2018, від 6 червня 2018 року № 18-у(II)/2018) [73].

Так, цитування приписів Конституції України та міжнародних актів, наведення положень законів України, посилення на юридичні позиції Конституційного Суду України, практику Європейського суду з прав людини без аргументації невідповідності Конституції України оспорюваних положень закону України не можуть вважатися обґрунтуванням тверджень щодо їх неконституційності [76]. Також у конституційній скарзі О.В. Токар фактично висловлює незгоду з постановою апеляційного суду Сумської області від 28 вересня 2018 року. Однак незгода з судовим рішенням у конкретній справі не є підставою для перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень). Законодавча прогалина фіксується у мотивувальній частині акту Конституційного Суду з констатуванням того факту, що заповнення законодавчих прогалин належить до компетенції Верховної Ради України, а не Конституційного Суду України. При цьому Суд не робить жодних висновків і не встановлює обов'язків.

Указуючи на неконституційність оспорюваних положень <...> Закону, суб'єкт права на конституційну скаргу обмежився цитуванням окремих

положень Конституції України, міжнародних актів, юридичних позицій Конституційного Суду України, рішень Європейського суду з прав людини. Однак цитування приписів Конституції України, положень законів України, наведення змісту міжнародних актів, рішень Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини без наведення аргументів щодо невідповідності Конституції України оспорюваних положень закону України не є обґрунтуванням тверджень щодо їх неконституційності [74].

І.Д. Сліденко у своїй Окремій думці стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України [32] вказує, що Суд припустився концептуальної помилки, невірно визначивши сутність конституційного конфлікту. Насамперед, Конституційний Суд України припустився методологічної помилки, не дослідивши досвід інших держав у регулюванні правовідносин в аналогічних сферах. У Франції, зокрема, діє подібна система, і вона не ставиться під сумнів ні місцевими захисниками прав людини, ні Страсбурзьким судом. Крім цього, методологічна неадекватність Рішення стала наслідком його неадекватно обраної концепції. Звівши конституційний конфлікт до еventуального порушення прав людини, Конституційний Суд України методологічно заклав у свою роботу паттерни, характерні для Європейського суду з прав людини. При цьому він проігнорував різну природу та принципово різний вплив на правову систему України Конвенції та Конституції України. Конституція України - системний акт, який комплексно регулює всі правовідносини в правовій системі України сукупно з їх взаємозв'язками. Конвенція стосується судового захисту деяких прав і свобод. Тобто це - вузькоспеціалізований акт, який застосовується з метою забезпечення єдності стандартів прав і свобод людини в державах - членах Ради Європи. Очевидно, що функціональне призначення цього акта та обсяг і специфіка відносин, які він регулює сукупно зі специфікою впливу міжнародного права на національну правову систему,

принципово відрізняють його від Конституції України. Конституційний Суд України звичайно повинен у своїй діяльності враховувати практику Європейського суду з прав людини, засновану на Конвенції, однак він не може підміняти цією практикою і вузькоспеціалізованими підходами цього органу практику національного конституційного контролю та захисту норм Конституції України, яка є найвищим правом і найвищим законом для національної правової системи.

Однак у Рішенні Конституційний Суд України саме і зробив такого роду підміну. Практично він вирішив конституційний конфлікт між нормами без урахування системних взаємозв'язків Конституції України, виключивши з мотивації низку аргументів, пов'язаних з адекватністю та доцільністю саме такої конструкції публічної влади. По суті відбулось повторне (після суб'єкта права на конституційне подання) штучне конструювання Конституційним Судом України конституційного конфлікту з абсолютно іншими наслідками впливу оспорюваних норм Кримінального процесуального кодексу України на правову систему та співвідношення з нормами Конституції України [32]. Європейський суд з прав людини розширив своїм казуальним тлумаченням зміст цих норм. Однак, чи може Конституційний Суд України зробити теж саме, - питання відкрите, з огляду на принципову різницю Конвенції та Конституції України, з точки зору системності способів та форм впливу на національну правову систему. З огляду на такий методологічний підхід Конституційний Суд України скоріше виконав функцію Європейського суду з прав людини, ніж національного органу конституційного контролю, щоправда, своїми специфічними методами.

В Окремій думці судді В.П. Колісника стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [26] сумнівним аргументом у мотивувальній частині Рішення є використання визначення поняття так званого «радянського

народу» із посиланням на Українську радянську енциклопедію, оскільки на початку речення йдеться про такі негативні явища, як політика «зросійщення» й «асиміляції та пригнічення національної ідентичності українців та інших народностей», а в другій частині речення подається розгорнуте наукоподібне визначення псевдонаукового поняття «радянський народ», що й дотепер використовується антиукраїнськими силами як одна з головних тез блюзнірської пропаганди уявних, примарних та ілюзорних «здобутків радянської доби». У другій частині цього речення варто було б зробити зовсім інший акцент - наголосити на невдалій спробі радянського режиму «розчинити» український народ у єдиній, денаціоналізованій, космополітичній масі манкуртів, які не знають ні своєї мови, ні своєї історії, ні своєї культури.

В Окремій думці І.Д. Сліденка зазначено, що одна з помилок при тлумаченні норм - це заміна одного явища (терміна, категорії) іншим, намагання видати одне за інше [30]. На практиці це означає підміну та фальсифікацію терміна. Такий правовий нонсенс є також проявом правового абсурду, оскільки такого роду заміна терміна не має сенсу в межах існуючого конституційного механізму внесення змін до Конституції України.

До повноважень Конституційного Суду України не входить дослідження та виявлення законодавчих прогалин, а також оцінювання конституційності прогалин в правовому регулюванні. Аналіз конституційних норм свідчить про те, що в положеннях Конституції не містяться спеціальні процедури дослідження законодавчих прогалин. Отже, Конституційний Суд України вирішує питання щодо конституційності нормативно-правових актів або офіційного тлумачення Конституції та законів України без окремого дослідження наявності прогалин правового регулювання в законах та інших правових актах.

3.3. Забезпечення обґрунтованості рішень Конституційного Суду України в контексті визнання рішень Європейського Суду з прав людини джерелом права України.

Зіткнувшись з уразливістю основних прав у глобальному конституціоналізмі, конституційні суди дедалі частіше беруть участь у своєрідному процесі комунікативної інтеграції, в якому правові обґрунтування обмінюються шляхом обміну рішеннями, який називається міжнародним судовим діалогом у суворому розумінні. Конституційний діалог між судами має конкретну структуру, методологію та припущення, але також пропонує розумну процедуру систематизації та операціоналізації включення міжнародної юриспруденції у внутрішню конституційну відповідь на юридичні парадокси сучасності: процес судового діалогізму [2, с. 32].

Один із найцікавіших аспектів поточної практики прийняття рішень конституційними судами стосується використання іноземного законодавства для підтримки рішень. Використання іноземного права конституційними судами зазвичай сприймається як новизна, незважаючи на те, що, як це зрозуміло у деяких важливих дослідженнях [105], це давня практика - точніше метод порівняльного права - щоб Суди завжди розробляли для обговорення та вирішення особливих справ у своїх національних юрисдикціях практику Європейського суду з прав людини [191].

З іншого боку, очевидно, що за останні два десятиліття спостерігається бурхливе зростання кількості цитувань іноземних прецедентів конституційними судами різних країн, про що свідчать деякі відповідні емпіричні дослідження, і все схоже вказує на те, що саме це нещодавнє явище привернуло увагу вчених скрізь, зацікавлених у розумінні його причин та його теоретичних обрисів.

Незважаючи на весь інтерес, який він викликав, необхідно визнати, що ця тема все ще не має достатнього розвитку та, особливо, термінологічної точності та тематичного розмежування. Питання щодо використання закордонних

правових джерел конституційними судами може породжувати різноманітність підходів до одного і того ж явища. Такі вирази потрібно використовувати обережно. Цитування іноземного законодавства здійснюється, в більшості випадків, в односторонньому порядку кожним конституційним судом, не обов'язково маючи листування від іноземного суду, прецеденти якого були використані [118]. Наявність ефективного діалогу або судового спілкування (через взаємне цитування судової практики між двома або кількома судами) є дуже рідкісним явищем, яке часто обмежується сферою застосування одного і того ж інституційного середовища та загальною правовою традицією, як це має місце у випадку юрисдикції країн загального права, так що ці висловлювання далекі від того, щоб бути репрезентативними для більш усебічного явища цитування, треба використовувати лише для цих гіпотез, більш обмежених.

На сьогодні співпраця між конституційними судами та Європейським судом з прав людини набула важливих інституційних вимірів.

В Україні тривалий час спостерігається досить неоднозначний підхід науковців до впливу міжнародного права на здійснення конституційного правосуддя. Як зауважив В. Шаповал, Конституція України не встановлює принципу примата міжнародних договорів або міжнародного права загалом. У разі невідповідності, наприклад, між законом України і міжнародним договором можна говорити лише про їх колізійність, а встановлення такої колізійності є, по суті, питанням законності і не віднесене до повноважень Конституційного Суду України [33].

Юрисдикція ЄСПЛ стикається з юрисдикцією конституційних судів, коли конституційні права та звичайні права перекриваються, і одне і теж питання послідовно розглядається на національному та європейському рівнях [3, с. 16].

На юридичну аргументацію рішень конституційних судів в зарубіжних країнах істотно впливає рішення Європейського суду справедливості (у контексті гармонізації законодавства із правом Європейського союзу); рішення органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн [59].

На думку М. Гультая, у вирішенні питань конституційної юрисдикції норми міжнародного права є лише додатковими правовими аргументами, які використовує Суд. Він так посилює авторитет своїх рішень і правових позицій. Звернення Суду до норм міжнародного права за допомогою посилення і тлумачення здійснюється з метою посилення правової мотивації своїх рішень, що відповідають основному сенсу принципів і норм, закладених у Конституції України. Отже, можна дійти висновку, що застосування Судом норм Конвенції, правових позицій ЄСПЛ та інших актів є важливим чинником впливу міжнародного права на конституційне правосуддя та розвиток правової системи України, що сприяє розвитку державного устрою на демократичних, соціальних і правових засадах [10].

Як відзначає О. Буткевич, зважаючи на авторитетність рішень ЄСПЛ, вони все частіше стають основою для прийняття рішень іншими судовими інстанціями, і навіть судами країн - нечленів Ради Європи. Так, непоодинокі випадки звернення рішень ЄСПЛ, зокрема Федеральним судом США для мотивації своїх рішень. У даному випадку чітко проглядається сприйняття таких рішень як доктринального джерела права [6].

Низка рішень ЄСПЛ містить та розвиває такий підхід до обґрунтованості судових рішень.

Наприклад, у справі «Салов проти України» (заява № 65518/01; від 6 вересня 2005 року; пункт 89) ЄСПЛ наголосив на тому, що згідно зі статтею 6 Конвенції рішення судів достатнім чином містять мотиви, на яких вони базуються, для того, щоб засвідчити, що сторони були заслухані, та для того, щоб забезпечити нагляд громадськості за здійсненням правосуддя (рішення у справі «Hirvisaari v. Finland», заява № 49684/99; від 27 вересня 2001 р., пункт 30). Разом з тим, у рішенні звертається увага, що статтю 6 параграф 1 не можна розуміти як таку, що вимагає пояснень детальної відповіді на кожний аргумент сторін. Відповідно, питання, чи дотримався суд свого обов'язку обґрунтовувати рішення, може розглядатися лише у світлі обставин кожної справи (рішення у

справі «Ruiz Torija v. Spain», заява серія А № 303-А; від 9 грудня 1994 р.; пункт 29).

В іншому рішенні, зокрема у справі «Серявін та інші проти України» (заява № 4909/04; від 10 лютого 2010 року; пункт 58), зазначено, що національний суд має певну свободу розсуду щодо вибору аргументів у тій чи іншій справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін. Ще одне призначення обґрунтованого рішення полягає у тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті. Крім того, вмотивоване рішення дає стороні можливість оскаржити його та отримати його перегляд вищестоящою інстанцією (рішення у справі «Hirvisaari v. Finland», заява № 49684/99, п. 30, від 27 вересня 2001 року). На важливість дотримання судами вимоги щодо мотивованості (обґрунтованості) рішень ідеться також у ряді інших рішень ЄСПЛ (наприклад, «Богатова проти України», «Нечипорук і Йонкало проти України» та ін.).

Отже, у рішеннях ЄСПЛ склалась стала практика, відповідно до якої рішення національних судів мають бути обґрунтованими, зрозумілими для учасників справ та чітко структурованими; у судових рішеннях має бути проведена правова оцінка доводів сторін, однак, це не означає, що суди мають давати оцінку кожному аргументу та детальну відповідь на нього. Тобто мотивованість рішення залежить від особливостей кожної справи, судової інстанції, яка постановляє рішення, та інших обставин, що характеризують індивідуальні особливості справи.

Мало заяв, поданих до Страсбурзького суду, стосуються конституційних судів. Вони роблять це на підставі права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції з прав людини; також необхідно, щоб був спір про цивільне право або звинувачення у кримінальних справах. Вони також роблять це щодо юриспруденції; це буде так, якщо конституційні права та договірні права збігаються і послідовно розглядаються на національному та європейському рівнях. У зв'язку з цим існує ризик розбіжностей або навіть

конфліктів у тлумаченні, незалежно від того, чи стосується це питань функціонування політичної системи, чи порушує так звані соціальні питання.

Конституційні суди іноді оскаржуються як такі у Страсбурзі, заявники стверджують, що вони нехтують своїм правом на справедливий судовий розгляд, гарантованим пунктом 1 статті 6 Конвенції. Невичерпне джерело петицій, це положення забезпечує кут атаки для оскарження багатьох аспектів «трибуналу» - його доступу, юрисдикції, складу, процедури тощо, - що призведе до контролю за умовністю.

Попередньо зазначимо, що Суд відмовляється абстрактно виносити рішення щодо застосовності пункту 1 статті 6 до конституційних судів загалом або до таких держав, як Німеччина, Іспанія чи Португалія [177]. Відповідно до послідовної практики Суду, провадження може підпадати під дію статті 6, навіть якщо воно відбувається в конституційному суді [152]. У цьому відношенні не має значення, чи провадження у такому суді підпадає під попереднє рішення [178] або конституційне оскарження судових рішень [102]. Те саме застосовується в принципі, коли конституційний суд розглядає апеляцію, спрямовану безпосередньо на закон, якщо національне законодавство передбачає таку апеляцію [144]. Щоб застосувати пункт 1 статті 6, необхідно і достатньо, щоб існував спір щодо цивільного права чи обов'язку або кримінального обвинувачення.

Право доступу до конституційного суду є особливим аспектом «права на суд». Суд повторює, що право на доступ не є абсолютним і піддається обмеженням, явно визнаним, зокрема щодо умов прийнятності апеляції. Неодноразово Суд ухвалював рішення щодо строків подання документів або подання апеляцій [128] або умов голосування [156].

«Справедлива» процедура? Суд визнає певний особливості щодо цього питання. Конституційні процедури мають специфічні характеристики, які враховують специфіку норми, що застосовується, а також важливість рішення, яке має бути прийняте для чинної правової системи. Вони також мають на меті дозволити одному органу приймати рішення у великій кількості випадків, що

стосуються дуже різноманітних предметів [134]. Так, рівність сторін та принцип змагальності можуть містити певні корективи, але, як правило, вони потрібні [157]. Щодо мотивації рішень і рішень конституційних судів - скарга подається рідко - підхід Суду такий же, як і до будь-якої іншої юрисдикції. Хоча стаття 6 § 1 зобов'язує суди мотивувати свої рішення, її не можна розуміти як необхідну детальну відповідь на кожен аргумент. Вищому суду може бути достатньо відхилити апеляцію, посилаючись лише на законодавчі положення, що передбачають цю процедуру, якщо питання, порушені апеляцією, не мають особливого значення. Отже, конституційний суд може відмовити у задоволенні конституційної скарги, не вказавши мотивів свого рішення [187]. А fortiori стислість рішень прийнятна, зокрема, коли конституційний суд розглядає безліч апеляцій і всі однакові, що вимагає однакового підходу [162].

«Публічна» процедура? Право на публічне слухання повинно здійснюватися в принципі в конституційних судах. Суд навіть перевіряє, незважаючи на відмову автора позову, чи спір не суперечить суспільним інтересам, що зумовлює необхідність проведення дебатів [164]. Це не заважає іноді вважати, що відсутність публічного слухання достатньо компенсується публічними слуханнями, що проводяться на вирішальній стадії провадження [135].

Процедура «протягом розумного строку» [125]? «Якщо зобов'язання поважати розумний час поширюється і на Конституційний суд, воно, однак, не може тлумачитися так само, як і звичайний суд»: це один з уроків судового рішення, винесеного у першій справі, що стосується винятково тривалості провадження у конституційному суді. Суд пояснює: «Його роль охоронця Конвенції робить особливо необхідним, щоб Конституційний Суд іноді враховував інші елементи, крім простого порядку реєстрації справи, наприклад, характер справи та його політичні та соціальні значення». Фактом залишається той факт, що звичайні критерії (складність фактичної та юридичної справи,

поведінка заявника, ставлення суду, частка спору для заявника) також застосовуються до конституційних судів.

Прямі конфлікти між Конвенцією та Конституцією дуже рідкісні. Звідси особливе значення справи *Open Door та Dublin Well Woman v. Ірландія* [95], оскільки Суд домігся переваги загальноприйнятого права над конституційним. Верховний суд заборонив двом неприбутковим компаніям, які, серед іншого, консультують вагітних жінок в Ірландії та їх агентів, допомагати вагітним виїжджати за кордон на аборти, повідомляючи їх про клініки, заохочуючи їх до подорожей тощо; воно ґрунтувалося на праві на життя ненароджених дітей, гарантованому пунктом 3 статті 40 § 3 Конституції. Суд заявив, що його вразив абсолютний характер заборони, який виявився непропорційним і суперечить статті 10 Конвенції. Він враховує кілька елементів: нейтральність рекомендацій щодо наявних рішень; існування інших джерел інформація про можливості абортів за кордоном; ризик для здоров'я жінок, які намагаються перервати вагітність на пізніх термінах.

Виникнення пріоритетного питання конституційності спричинило розрив системи, коли захист конкретних прав по суті забезпечувався відповідно до судової практики Європейського суду з прав людини. Запізніле запровадження апостеріорного огляду конституційності у правовій системі, в якій дуже широко встановлено перегляд конвенційності, призводить до перегляду не тільки взаємозв'язків між правовими порядками, але і, перш за все, ролі, яку відіграють різні юрисдикційні суб'єкти у регулюванні цих відносин. Справді, узгодження істотного визначення основних прав, як правило, відбувається за допомогою гри переконання, яка здійснюється між різними юрисдикційними органами, але ця дія має свої обмеження, як це демонструвало, з одного боку, «війна суддів», що ілюструвало внесення пріоритетного питання конституційності в національний правовий порядок, той факт, що положення, яке вважається таким, що відповідає Європейській конвенції, не обов'язково відповідає Конституції.

Неминуче, що судова практика Страсбурга буде стикатися з конституційними судами кожного разу, коли конституційні права та права договору перетинаються, і те саме питання буде розглядатися послідовно на національному та європейському рівні. Тому існує ризик розбіжностей або навіть конфліктів тлумачень. Контроль за конвенційністю конституційного судового права підкоряється певним принципам, які є дуже загальними, оскільки вони застосовуються і до інших юрисдикцій.

Справді, «європейський контроль», покладений на Суд, виключає, що він пов'язаний рішеннями національних судів, навіть якщо вони були конституційного рівня, і це з двох причин. По-перше, конституційний характер правової держави не виключає його з Конвенції. Саме через всю їхню «юрисдикцію», яка здійснюється в першу чергу через Конституцію, - держави несуть відповідальність за їх дотримання Конвенції. Ієрархія стандартів, яку вона розуміє та встановлює кожна держава у своєму внутрішньому правовому порядку, згасає або поклоняється перед верховенством європейського правління. Далі у статті 19 Конвенції Суд покладається на «забезпечення дотримання зобов'язань, що випливають із Вищих Договірних Сторін Конвенції та її Протоколів». Принцип заснування *Pacta sunt servanda* передбачає, що він має остаточне слово в застосуванні та тлумаченні Конвенції.

За наявності рішення конституційного суду Суд розглядає суть зазначеного рішення. Він оцінює його умовність, не враховуючи спосіб направлення або тип оскарження, який дозволив Конституційному суду - або зобов'язав його - прийняти рішення. На цьому етапі вже не виникає питання про виснаження домашніх засобів захисту. Розглянемо інуючі гіпотези юрисдикційного конфлікту:

Перша гіпотеза: Конституційний суд оголошує текст відповідно до Конституції, а Європейський суд з прав людини оголошує той самий текст, що суперечить Конвенції. Ця гіпотеза мала місце у випадку закону про підтвердження [117]. Відповідно до аналізу, який ми зберегли, ці два рішення вирішують, виходячи з принципу, згідно з яким закон, який застосовується,

повинен відповідати як Конституції, так і конвенції, суддя повинен виключати застосування закон, незважаючи на його відповідність Конституції. Так, суддя не порушує законної сили рішення, що вичерпує його наслідки у визнанні чинності відповідно до Конституції.

Друга гіпотеза: Це ситуація, коли вимога договору та конституційна вимога несумісні. Це може бути, наприклад, якщо Страсбурзький суддя призначив визнання конкретних прав для релігійних меншин, які Конституція забороняє (34). Перше рішення призвело б до перенесення цієї гіпотези теорії «принципів, властивих конституційній ідентичності».

Насправді таке протиріччя між конституційним та договірним правом потрібно ширше вирішувати на користь конституційного права. Справді, якщо Конституційному суду вдалося переважати в певних випадках законодавству Союзу над конституційними вимогами та з дотриманням притаманних їм принципів, саме від імені тлумачення він зберігає вимоги стаття 88-1 С, яка за визначенням не застосовується до Європейської конвенції про права людини. Насправді у випадку конфлікту суддя несе відповідальність за відповідність норм Конвенції.

Але ці гіпотези повинні бути винятковими як з прагматичних, так і з дипломатичних міркувань і з більш теоретичних причин. Щодо першого, то зазначимо, що Європейський суд уникає головних конфліктів із державами, навіть меншинами, з питань, які глибоко впливають на їх національну ідентичність (як це демонструє нещодавня судова практика щодо наявності розп'яття в класах в Італії, або ірландське законодавство щодо абортів (35)). З іншого боку, і в цьому ж русі Конституційний суд максимально враховує рішення Європейського суду з прав людини.

На більш теоретичному рівні більшість суперечностей між конституційними нормами та вимогами договору вирішуються до тих пір, поки вони встановлюють висновки чи дозволи. Візьмемо наступний випадок: Європейський суд з прав людини вважає, що члени прокуратури не є магістратами за змістом Конвенції, тому вони не підпадають під судовий орган

і не можуть накопичуватися функції переслідування та гарантії свобод [116]. Очевидно є суперечність між двома справами, а отже, і двома правами. Справді, можна вважати, що рішення Європейського суду з прав людини має лише відносні повноваження, а не *erga omnes res resicicata*. Але ця фундаменталістська інтерпретація не здається нам збереженою.

Можна зустріти і третю гіпотезу: вона полягає в тому, що повноваження рішення, яке приймається Конституційною радою, суперечать повноваженням рішення, що тлумачиться Європейським судом з прав людини.

Актуальність дослідження судової аргументації у публічному праві пов'язана з викликами сучасного судового процесу, які вимагають нових підходів до побудови судового рішення. Це також зумовлено конституційною реформою в Україні, зокрема останніми змінами до Конституції України в частині правосуддя. Виникнення пріоритетного питання конституційності спричинило розрив системи, де захист основних прав у конкретному питанні був по суті забезпечений відповідно до практики Європейського суду з прав людини. Конституційний Суд України повсякчас використовує рішення Європейського суду з прав людини для формування власних правових позицій, після чого вони фактично стають змістовим елементом мотивувальної частини рішення Конституційного суду України. Зроблено висновок, що незалежно від того, чи рішення Європейського суду з прав людини постановлено щодо України, чи ні, воно є джерелом конституційного права України.

Проаналізувавши практику Конституційного Суду України можна стверджувати, що у своїй діяльності суд часто використовує практику Європейського суду з прав людини. Наприклад, у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11 червня 2020 року, суд зазначає: «У рішенні у справі «Новік проти України» (Novik v. Ukraine) від 18 грудня 2008 року (заява № 48068/06) Європейський суд з прав людини вказав: «...якщо йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливим є забезпечення

загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості приписів права» в розумінні пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року означає, що якщо національний закон дозволяє можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачним у застосуванні, щоб виключити будь-який ризик свавілля» (§ 19)» [53].

У рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України суд зазначає, що незалежність суддів від інших органів державної влади має вирішальне значення в будь-якій демократії. У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на важливості дотримання принципу поділу державної влади та невторчання виконавчої та законодавчої гілок влади у справи судової гілки влади, що є важливим фактором забезпечення реальної незалежності судової гілки влади та безпосередньо суддів. Зокрема, увага акцентується на важливості незалежності судової влади від виконавчої (§ 95 рішення у справі «Рінгейзен проти Австрії» (*Ringeisen v. Austria (Merits)*) від 16 липня 1971 року (заява № 2614/65) та на дотриманні принципу поділу влади (§ 40 рішення у справі «Сасілор-Лормін проти Франції» (*Sacilor-Lormines v. France*) від 9 листопада 2006 року (заява № 65411/01). Крім цього, поняття поділу влади між виконавчою та судовою гілками набуває дедалі більшого значення в практиці цього суду (§ 78 рішення у справі «Стаффорд проти Сполученого Королівства» (*Stafford v. the United Kingdom*) від 28 березня 2002 року (заява № 46295/99) [53].

Європейський суд з прав людини акцентував, що при визначенні того, чи може орган вважатись «незалежним», особливо від виконавчої влади, треба, зокрема, враховувати спосіб призначення його членів, тривалість їх роботи, термін повноважень, наявність гарантій проти зовнішнього тиску та питання, чи показує орган видимість незалежності (§ 34 рішення у справі «Похоска

проти Польщі» (Pohoska v. Poland від 10 квітня 2012 року (заява № 33530/06), а сам термін «незалежний» у пункті 1 статті 6 Конвенції містить два елементи, а саме: незалежність судів від виконавчої влади та їхня незалежність від сторін процесу (§ 74 рішення у справі «Лео Цанд проти Австрії» (Leo Zand v. Austria від 12 жовтня 1978 року (заява № 7360/76).

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України [55] Суд, посилаючись на практику Європейського суду з прав людини тримання під вартою без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідства та до початку судового розгляду, а також на підставі судових рішень, винесених на стадії судового розгляду, які не містять визначених строків подальшого тримання під вартою, суперечить вимогам статті 5 Конвенції (пункт 98 рішення від 10 лютого 2011 року у справі «Харченко проти України»). Такий підхід узгоджується з метою статті 5 Конвенції, що полягає у запобіганні свавільному чи невинуватому позбавленню свободи (пункт 30 рішення Європейського суду з прав людини від 3 жовтня 2006 року у справі «МакКей проти Сполученого Королівства»).

Згідно з практикою застосування Європейським судом з прав людини пункту 3 статті 5 Конвенції, після спливу певного проміжку часу існування лише обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання особи під вартою; до того ж такі підстави мають бути чітко наведені національними судами (пункт 60 рішення від 6 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України»).

Отже, обґрунтованість застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу й особисту недоторканність, зокрема домашнього арешту та тримання під вартою, має піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу, періодично об'єктивним та

неупередженим судом на предмет перевірки наявності чи відсутності ризиків, за яких указані запобіжні заходи застосовуються, у тому числі при закінченні досудового розслідування, коли деякі ризики вже можуть зникнути.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях зазначив, що обґрунтування будь-якого періоду тримання під вартою, незалежно від того, яким він є, повинно бути переконливо наведено державою, а квазіавтоматичне продовження такого періоду суперечить гарантіям, встановленим у пункті 3 статті 5 Конвенції (пункт 66 рішення від 9 січня 2003 року у справі «Шишков проти Болгарії», пункт 40 рішення від 10 червня 2008 року у справі «Тасе проти Румунії»).

Конституційний Суд України вважає, що запобіжні заходи (домашній арешт і тримання під вартою), які обмежують гарантоване частиною першою статті 29 Конституції України право людини на свободу та особисту недоторканність, можуть бути застосовані судом на новій процесуальній стадії - стадії судового провадження, зокрема під час підготовчого судового засідання, лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставі та в порядку, встановлених законом.

Така позиція Конституційного Суду України узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини, який у рішенні від 15 грудня 2016 року у справі «Ігнатов проти України» вказав, що судовий контроль на новій процесуальній стадії при продовженні дії запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу й особисту недоторканність, має відбуватися з обґрунтуванням підстав такого продовження.

Європейський суд з прав людини у рішенні від 10 лютого 2011 року у справі «Харченко проти України» вказав на порушення пункту 3 статті 5 Конвенції національними судами України, які часто обґрунтовують продовження строку тримання під вартою однаковими підставами протягом усього періоду ув'язнення, та зазначив, що суди зобов'язані обґрунтовувати свої рішення про продовження строку тримання під вартою іншими підставами, які мають бути чітко вказані. Ненаведення судовими органами у своїх рішеннях

будь-яких підстав, які дозволяють тримання особи під вартою протягом тривалого проміжку часу, є несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у пункті 1 статті 5 Конвенції (пункт 36 рішення Європейського суду з прав людини від 15 грудня 2016 року у справі «Ігнатов проти України»).

Останнім часом у науці конституційного права частіше використовується конформна інтерпретація. Конформна інтерпретація полягає у тому, що все частіше тлумачення, яке здійснюється суддями конституційних судів, збігається із тлумаченням конституційних положень, яке здійснюється суддями Європейського суду з прав людини [179].

Посилання С.М. Платова на відповідні статті правозахисних міжнародних актів і позиції Європейського суду з прав людини також не є аргументами щодо неконституційності оспорюваного положення, оскільки з їх аналізу не випливає, що для забезпечення ефективного поновлення в правах і права доступу до суду обов'язковою є наявність за законом можливості касаційного оскарження судового рішення у всіх категоріях справ про адміністративні правопорушення. Згідно з пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Отже, на конституційному рівні встановлено обов'язковість апеляційного перегляду справи, а випадки необхідності у касаційному оскарженні судового рішення визначаються законом [80].

Викладення тільки змісту положень законів України, цитування приписів Конституції України, а також юридичних позицій Конституційного Суду України, рішень Європейського суду з прав людини без аргументації невідповідності Конституції України оспорюваних положень закону не є обґрунтуванням їх неконституційності у розумінні пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України». Суб'єкт права на конституційну скаргу не зазначив, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на його думку, зазнало порушення внаслідок застосування положень частин першої – четвертої статті 99, частини першої статті 100

Кодексу. Б.А. Михальчук також висловив незгоду з судовими рішеннями, прийнятими у його справі, а це не може вважатися аргументами на підтвердження неконституційності нормативно-правових актів чи їх окремих положень [71].

У рішенні Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства «Чернігівоблбуд» щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту «б» пункту 1 частини третьої статті 14 Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» [40] Суд звернувся до практики ЄСПЛ для правильної інтерпретації 1 Першого протоколу. Так, у рішенні в справі «Максименко та Герасименко проти України» від 16 травня 2013 року (заява № 4931 7 /07) Європейський суд із прав людини зазначив:

- «щоб відповідати га етапі 1 Першого протоколу, захід втручання має відповідати трьом основним умовам: його має бути здійснено «на умовах, визначених приписами права», що виключає будь-яку свавільну дію з боку органів державної влади, він має відповідати «інтересові суспільства» і забезпечувати справедливий баланс між правами власника та Інтересами суспільства (див. рішення у справі «Visti,;s and Perepjolkins v. Latvia» (< ... >) [ВП], заява № 71243/01, § 94, від 25 жовтня 2012 року)» (§ 51);

- «навіть якщо втручання у право мирного володіння майном є правомірним і його здійснено задля публічного інтересу, воно завжди має забезпечувати «справедливий баланс» між потребами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи. Зокрема, має бути розумне співвідношення пропорційності між застосованими засобами та метою, що її прагнуть досягти за допомогою будь-якого заходу, яким особу позбавляють майна (див. рішення у справі «Scordino v. Italy» (№ 1)», § 93) (§ 60).

Отже, досить часто міжнародну практику, в тому числі й позиції ЄСПЛ, орган конституційної юрисдикції України використовував для обґрунтування

неприпустимості обмеження прав і свобод людини, а також для встановлення меж відповідальності держави перед людиною при здійсненні внутрішньодержавної політики. Рішення органу конституційного контролю України, в яких застосовувалися відповідні позиції Європейського суду з прав людини, стосувалися права на свободу й особисту недоторканність, захисту прав і свобод людини судом, застосування до особи покарання виключно на підставі доведеності вини особи та встановлення обвинувального вироку суду, вільного вираження своїх поглядів і переконань, меж застосування обмежень прав, захисту права приватної власності. Конституційний Суд України через визначені на конституційному рівні механізми конституційного контролю формує офіційну конституційну доктрину, надає і розвиває свої юридичні позиції, що базуються на основних цінностях Конституції України, Європейської конвенції з прав людини, інших міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України.

Проблема тлумачення практики ЄСПЛ, пов'язана з питанням прозорості, виникає також у зв'язку з можливістю оприлюднення окремих думок суддів щодо причин неприйнятності, у разі спільної перевірки прийнятності та обґрунтованості. Проблема інтерпретації сьогодні виникає через те, що в листі відповідних норм (статті 45 ЄКПЛ та 74 Правил процедури) згадуються лише судові рішення, а не також рішення щодо можливості додавати судді власних думок, ані не згадуються. вирішується питання про можливість долучення їх до окремого рішення про неприйнятність. Крім того, коли суддівська колегія вирішує визнати одні скарги неприйнятними, а інші прийнятними, у вирокі, що стосується рішення про неприйнятність, не з'являється кількість суддів, які проголосували за чи проти, а лише вказується «більшістю голосів або одногосно».

Висновки до розділу 3

1. У конституційному поданні щодо офіційного тлумачення Конституції України мають бути наведені аргументи щодо практичної необхідності у

з'ясуванні або роз'ясненні, їх офіційній інтерпретації. Такими аргументами можуть бути: застосування різних термінів щодо одних і тих самих понять чи правовідносин, обставин у нормативному акті, що викликають неоднакове сприйняття та різну інтерпретацію окремих його положень, не досить чітке формулювання та викладення окремих норм, невизначеність, двозначність або надмірна загальність окремих положень, норм, а також неясність їх розуміння, що ускладнює визначення поведінки і реалізацію суб'єктом своїх прав та обов'язків, компетенції та неоднозначне, різне застосування на практиці. На наш погляд, неоднозначним застосуванням є неоднакове, протилежне, суперечливе, різне застосування одних і тих самих норм права до подібних юридичних фактів чи однакових правовідносин, обставин, або хоча й однозначне, але неправильне застосування. Дослідження правових і функціональних меж, властивих тлумаченню речень відповідно до Конституції, винесених Конституційним Судом, не може не посилатися на принцип відповідності тлумачення як герменевтичного канону та принципу структурування конституційного правосуддя.

2. Надане суддям Конституційного Суду України право офіційного тлумачення Конституції України є можливістю з'ясування концептуального змісту положень Конституції України, їх цілісності, взаємозв'язку, взаємодії не тільки між собою, але й між чинними положеннями українського законодавства. Тобто процес системного тлумачення Конституції України є духовним і раціональним проникненням суддями Конституційного Суду України в дух і масштаб Конституції шляхом адекватного сприйняття та розуміння великої кількості міжнародно-правових та конституційних норм для їх майбутнього правозастосування. Цей процес з'ясування духу положень Конституції України пов'язаний з інтелектуальними та практичними здібностями суддів Конституційного Суду України цілісно сприймати та розуміти Конституцію України. Доведено, що тлумачення деяких конституційних норм складне у зв'язку з їх незрозумілістю та неточністю. У тих випадках пряма дія Конституції України відбувається не через конституційну норму, а через

розуміння ідеї, закладеної в цій нормі. Складники тлумачення, які виражають судову аргументацію Конституційного Суду України, не мають статичного характеру і змінюються з урахуванням умов соціального, економічного, політичного, правового та іншого розвитку. У діяльності Суду проявляється динамізм у розвитку права на підтримку, зокрема реалістичної та соціологічної доктрин. Його позиція впливова під час конкретних умов розвитку суспільства.

3. Дотримання принципу правової визначеності вимагає від держави створення органів, які б забезпечували таке розуміння і застосування правової норми, яке б не порушувало вказаних конституційних принципів рівності і справедливості. Недосконалість законодавчої техніки та суперечності в законах, наявність випадків регулювання одних і тих же правовідносин нормами різних законів спричиняє неоднакове застосування судом одних і тих самих норм матеріального права і ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах. Однією з прогалин у рішеннях Суду можна зазначити цитування без аргументації. Однак цитування без аргументації невідповідності Конституції України оспорюваних положень закону не є обґрунтуванням тверджень щодо їх неконституційності.

ВИСНОВКИ

Дослідження принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України дозволяє сформулювати такі висновки, пропозиції та положення.

1. Проведений аналіз основних теоретичних підходів категорії «обґрунтованість рішення» та методологія мотивації у актах Конституційного Суду України доводить, що теорія конституційного аргументу – це юридичний аргумент, що практикується в діяльності конституційних судів, який дозволяє зрозуміти, як конституційні суди аргументують і вирішують справи, та пропонує інституційне вдосконалення аргументативних практик органів конституційної юрисдикції. Термін «обґрунтованість рішення» може мати такі значення: особлива форма існування норми; атрибут стандарту, сумісний з тим, який запрограмував його створення; придатність до виконання судом; обставина ефективної дисципліни поведінки; сумісність норми позитивного права з релігійними, національними чи людськими стандартами в широкому розумінні. Доведена різниця між обґрунтуванням аргументу й обґрунтуванням судового рішення, зокрема: факт застосування норм, які тлумачаться суддею, є основою, а мотивування рішення - це надання легітимності та розуміння ухваленого судового рішення. У зв'язку з цим пропонується виділяти обґрунтовані та вмотивовані судові рішення. Методологія мотивації рішень Конституційного Суду України розкривалась на основі конституційної судової практики. Запропоновано Конституційному Суду України при мотивуванні судових рішень застосувати контекстний підхід, який базується на гармонійному поєднанні казуальності та ідеального розв'язання конституційної проблеми, передбачає вибір оптимального та збалансованого вирішення конституційного конфлікту з урахуванням публічного та приватного інтересу та інтересів людини і громадянина.

2. Проведена конституційно-правова характеристика принципу обґрунтованості рішень конституційного суду та розкрита обґрунтованість рішень як конституційно-правовий феномен. Ситуації прийняття рішень, які вимагають більш технічно опрацьованих юридичних аргументів, все частіше

зустрічаються в юридичних реаліях, відзначених наявністю Конституцій, наділених зазначеними характеристиками (конституційні демократії також характеризуються політичним, соціальним, етнічним і культурним плюралізмом), накладають на суб'єктів прийняття з внутрішньої точки зору (учасників) для належного розуміння права як соціальної практики (інтерпретаційної та аргументативної), і, отже, підкреслюється незамінність (а не ексклюзивність) аргументативного підходу при аналізі правового явища. Робиться висновок, що конституційні аргументи, розроблені для підтримки рішень з *erga omnes* та обов'язковими наслідками, мають різний характер по відношенню до тих, які створені для виправдання рішень з обмеженою ефективністю в конкретних випадках. Аргументативний тягар значно більший, оскільки прямо пропорційний авторитетному характеру прийнятих рішень. Верховні суди та конституційні суди, окрім того, що приймають рішення як органи найвищого рівня судової влади, у першому випадку, і максимальні політичні органи, у другому, беруть на себе величезний тягар обґрунтування, необхідний для судових рішень, які повинні широко дотримуватися та виконуватися із формуванням або зміною наслідків самої правової системи. Деякі рішення, прийняті в цьому контексті, містять не лише тлумачення, але й переосмислення та переінтерпретацію Конституції - призводять до прямого нормативного впливу на правовий порядок. Проекція конституційних аргументів, розроблених у цих рішеннях, може виходити за рамки самої правової системи з політичними, культурними та моральними наслідками для всієї держави. Роль судді у справі має основне значення, оскільки саме він розробляє остаточне рішення під впливом доказів і аргументів, представлених сторонами. Елементи, які можуть бути використані суддями при прийнятті рішень залежать, від особистого розгляду справи, тому важлива систематизація цих елементів та їх правильне застосування та використання під час процесу підготовки рішення та його аргументування.

3. Розкрито співвідношення принципу обґрунтованості рішень конституційного суду з іншими принципами конституційного судочинства та

суміжними правовими поняттями. Доведено, що в процесі обґрунтування рішень важливим є вибір моделі або методів аргументації рішення суду, оскільки основне завдання - переконання адресатів і суспільства в його справедливості, інакше рішення не буде легітимним. Сформульовано принципи оцінки правової аргументації, яка здійснюється конституційними судами, зокрема: принцип статутного тлумачення, який базується на основі законодавства та практики суду. Конституційний Суд України при прийнятті відповідного рішення звертається до попередніх рішень, що є головною ознакою використання принципу обґрунтованості у своїй діяльності; принцип єдності Конституції, який визначає конституційні норми як унікальні та взаємопов'язані; принцип розумності, який є інструментом оцінки конкретного факту стосовно права, яке застосовується та враховує співвідношення наслідку та причини, вимагаючи від судді діяти розсудливо; принцип інтегруючого ефекту, який передбачає, що будь-яке конституційне тлумачення повинно перетворити основні політичні конституційні принципи в ефективні та діючі. Даний принцип інтегруючого ефекту спрямований на гармонійну політичну та соціальну інтеграцію і передбачає, що суддя повинен надавати пріоритет тлумаченням, які зберігають цю гармонію, завжди маючи на увазі інші принципи, що зміцнюють політичну єдність, враховуючи, що це одне і з основних завдань Конституції; принцип гармонізації, який має на меті забезпечити, щоб тлумачення конституційного правила відповідало іншим конституційним нормам; принцип пропорційності як визнаний конституційний стандарт захисту прав людини у практиці зарубіжних конституційних судів і Конституційного Суду України, який може застосовуватись у випадках колізій правових принципів. Це дає підстави для висновку, що він діє як стандарт тлумачення та правозастосування; принцип правової визначеності, який є елементом принципу верховенства права, відповідно до якого обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, установлюваних такими обмеженнями; обмеження будь-якого

права повинно базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки. Конституційний Суд України неодноразово у своїх рішеннях використовує різноманітні принципи права, однак обґрунтування рішень ще потребує вдосконалення за допомогою сучасних принципів аргументації.

4. Аргументованість рішень і висновків Конституційного Суду України є обов'язковою засадою діяльності Конституційного Суду України. При цьому правова аргументація є раціональним способом переконання суб'єктів правовідносин за допомогою усного або письмового впливу на них, що здійснюється шляхом висунення юридичної та критичної оцінки тверджень, гіпотез, пропозицій із застосуванням юридичної термінології з метою зміни їх поглядів чи переконань. Саме за допомогою праворозуміння, заснованого на верховенстві права та правах людини, Конституційним Судом формується нова конституційно-правова доктрина. Центральними елементами механізму забезпечення принципу обґрунтованості судових рішень є: юридична визначеність, юридична ефективність і відсутність свавілля. Процес обґрунтування рішення поділяється на дві частини: внутрішнє обґрунтування, яке описує вирішення справи, та зовнішнє, яке чітко пояснює, як було прийнято рішення через аргументи, що обґрунтовують вибір припущення та прийняте рішення. Доведено, що основними відмітностями юридичної від конституційної аргументації є суб'єкти аргументації та об'єкт аргументації.

5. У процесі дослідження доведено, що мотивація рішень конституційних судів виконує подвійну функцію гарантії: з точки зору суспільних інтересів шляхом зовнішньої поведінки та причин, які спонукали до прийняття певного рішення. Мотивованість судового рішення забезпечує: 1) реалізацію засадничих принципів правосуддя, охоплюючи принцип верховенства права, змагальності учасників справи, офіційності з'ясування обставин справи та ін.; 2) дотримання основоположних прав та інтересів людини та громадянина у сфері правосуддя; 3) можливість здійснення судового контролю за законністю й обґрунтованістю рішень судів попередніх інстанцій;

4) можливість здійснення громадського контролю за якістю судових рішень, проведення їх моніторингу та суспільного обговорення; 5) захист людини та громадянина, інших учасників правовідносин від свавілля судової влади. Ознаками (критеріями) мотивованого судового рішення є: дотримано чітку структурованість рішення, послідовність викладення обставин справи, доводів учасників, доказів та норм права, на які вони посилаються, та з урахуванням яких встановлені дійсні обставини справи, мотивувальна частина містить усі складові елементи визначені процесуальним законодавством з урахуванням судової інстанції (обставини, встановлені судом і зміст спірних правовідносин; докази, вмотивована оцінка кожного аргументу; норми права, які застосував суд, і мотиви їх застосування; норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування тощо); у мотивувальній частині зазначено правове обґрунтування висновків суду з посиланням на конкретні докази, прийняті судом; резолютивна частина містить висновки, які логічно випливають з мотивів, описаних у мотивувальній частині, чітко сформульовані відносно кожної вимоги конституційного подання, звернення та скарги.

6. Установлено, що в сучасній науці конституційного права аргументацію конституційного суду, яку він використовує при формуванні свого остаточного рішення у відповідній справі, називають юридичною позицією суду. Текстуально вони містяться в мотивувальній частині рішення або висновку суду, проте в окремих випадках можуть подаватися у звуженій редакції і в резолютивній частині. Юридичні позиції є серцевиною рішень Конституційного Суду України. Вони починають формуватися на стадії попереднього розгляду звернень і підготовки справи до судового розгляду, коли збираються й досліджуються матеріали справи. А своїй остаточний вигляд юридичні позиції набувають у підсумковому рішенні органу конституційної юрисдикції. Юридичні позиції Конституційного Суду – це результат його інтерпретаційної діяльності у формі висновків, роз'яснень, правових положень, доктрин, у яких міститься тлумачення неясного змісту закону, правова оцінка або правове визначення, суть правових уявлень і знань про вирішення

конкретної ситуації, які є обов'язковими для всіх суб'єктів правовідносин. Слід вказати, що юридична позиція – це не саме рішення, а те, що лежить в основі його прийняття: праворозуміння, тлумачення права з певного питання, конституційно-правова доктрина, створена колективно суддями при розгляді справи. У своїх юридичних позиціях Конституційний Суд України також визначає критерії «належності» та прийнятності обґрунтування тверджень суб'єктів права на конституційне подання, конституційну скаргу.

7. У конституційному поданні щодо офіційного тлумачення Конституції України мають бути наведені аргументи щодо практичної необхідності у з'ясуванні або роз'ясненні, їх офіційній інтерпретації. Такими аргументами можуть бути: застосування різних термінів щодо одних і тих самих понять чи правовідносин, обставин у нормативному акті, що викликають неоднакове сприйняття та різну інтерпретацію окремих його положень, не досить чітке формулювання та викладення окремих норм, невизначеність, двозначність або надмірна загальність окремих положень, норм, а також неясність їх розуміння, що ускладнює визначення поведінки і реалізацію суб'єктом своїх прав та обов'язків, компетенції та неоднозначне, різне застосування на практиці. На наш погляд, неоднозначним застосуванням є неоднакове, протилежне, суперечливе, різне застосування одних і тих самих норм права до подібних юридичних фактів чи однакових правовідносин, обставин або хоча й однозначне, але неправильне застосування. Дослідження правових і функціональних меж, властивих тлумаченню речень відповідно до Конституції, винесених Конституційним Судом, не може не посилатися на принцип відповідності тлумачення як герменевтичного канону та принципу структурування конституційного правосуддя.

8. Надане суддям Конституційного Суду України право офіційного тлумачення Конституції України є можливістю з'ясування концептуального змісту положень Конституції України, їх цілісності, взаємозв'язку, взаємодії не тільки між собою, але й між чинними положеннями українського законодавства. Тобто процес системного тлумачення Конституції України є духовним і

раціональним проникненням суддями Конституційного Суду України в дух та масштаб Конституції шляхом адекватного сприйняття та розуміння великої кількості міжнародно-правових та конституційних норм для їх майбутнього правозастосування. Цей процес з'ясування духу положень Конституції України пов'язаний з інтелектуальними та практичними здібностями суддів Конституційного Суду України цілісно сприймати та розуміти Конституцію України. Доведено, що тлумачення деяких конституційних норм є складним у зв'язку з їх незрозумілістю та неточністю. У тих випадках пряма дія Конституції України відбувається не через конституційну норму, а через розуміння ідеї, закладеної в цій нормі. Складники тлумачення, які виражають судову аргументацію Конституційного Суду України, не мають статичного характеру і змінюються з урахуванням умов соціального, економічного, політичного, правового та іншого розвитку. У діяльності Суду проявляється динамізм у розвитку права на підтримку, зокрема реалістичної та соціологічної доктрин. Його позиція впливова під час конкретних умов розвитку суспільства.

9. Дотримання принципу правової визначеності вимагає від держави створення органів, які б забезпечували таке розуміння, і застосування правової норми, яке б не порушувало вказаних конституційних принципів рівності і справедливості. Недосконалість законодавчої техніки та суперечності в законах, наявність випадків регулювання одних і тих же правовідносин нормами різних законів спричиняє неоднакове застосування судом одних і тих самих норм матеріального права і ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах. Однією з прогалин у рішеннях Суду можна зазначити цитування без аргументації. Однак цитування без аргументації невідповідності Конституції України оспорюваних положень закону не є обґрунтуванням тверджень щодо їх неконституційності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бзова Л. Особливості юридичної аргументації конституційних судів при обґрунтуванні рішень. *Visegrad journal on human rights* – № 4, 2020. 164с. С.12-16
2. Бзова Л.Г. Зарубіжна конституційна практика як основа рішень конституційних судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2021. С.32-34
3. Бзова Л.Г. Проблемні питання конституційної юрисдикції в країнах Європейського Союзу. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Четверті юридичні читання* : матеріали Міжнар. щоріч. дистанц. наук. конф. (м. Одеса, 9 квітня 2021 р.) / за заг. ред. Т. В. Степанової, О. А. Чувакова; уклад.: А. В. Левенець, О. В. Нарожна. – Одеса : Фенікс, 2021. – 248 с. С. 13-17
4. Бондар М. Між Сциллою і Харибдою: Конституційний Суд у системі поділу влади. *Конституційний Суд у системі органів державної влади: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*. Матеріали міжнар. конф., м. Київ, 16 травня 2008 р. Київ: Ін Юре. 2008. С. 70.
5. Бондарь Н. Местное самоуправление и конституционное правосудие. Москва: Норма, 2009. С. 139.
6. Буткевич О. Чи є рішення Європейського суду з прав людини обов'язковими для України, як цього вимагає закон? *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини*: зб. наук. ст. Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2015р.): НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2012. С. 289
7. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (())
8. Витрук Н.В. Общая теория юридической ответственности: Монография. Москва : Изд-во РАП, 2008. 304 с.

9. Гончаров В.В. Динамічне тлумачення юридичних норм. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрНУ. Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 27. Львів : СПОЛОМ, 2013. 252 с.
10. Гультай М. Норми міжнародного права у практиці Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. 2014. №6. С. 89
11. Євтошук Ю.О. Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права : дис. канд. ... юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 214 с.
12. Кажлаев С. Генезис правовых позиций Конституционного Суда Российской Федерации. Журнал российского права. 2007. № 3. С. 8-14.
13. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 35 с.
14. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: монографія/ С.В. Різник.- Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020, -542с.
15. Костицький М. В. Теоретичне та практичне значення рішень Конституційного Суду України для реалізації норм кримінального права. Вісник Конституційного Суду України. К., 2005. № 2. С. 80.
16. Лазарев В. В. Принципы юридического процесса. URL: http://society.polbu.ru/lazarev_pravo/ch63_i.html
17. Ленгер Я.І. Муніципально–правові колізії: загальнотеоретичний аспект: монографія. Ужгород: Гельветика, 2017. С. 73.
18. Мартинюк Р. Природа правових позицій органів спеціалізованого конституційного контролю: теоретико-правовий аспект. Вісник Конституційного Суду України. 2014. № 1. С. 76-86.
19. Матузов Н. И. Коллизия в праве: причины, виды и способы разрешения. Известия вузов. Правоведение. 2000. № 5. С. 225–244.

20. Матузов Н. И. Юридические коллизии и способы их разрешения. Теория государства и права: курс лекций под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. М. :Юристъ, 1997. С. 424– 439.

21. Мелашенко В.Ф. Основи конституційного права України: курс лекцій; для студентів юрид. вузів і факультетів. К:Вентурі. 1995, - 185с.

22. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. В.Л. Федоренко. НАПрН України, Київський регіональний центр. - К, 2015. - 64с.

23. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. з курсу тлумачення правових актів для суддів, що проходять підвищення кваліфікації, і кандидатів на посади суддів, що проходять спеціальну підготовку/ В.Г. Ротарь, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін.; відп. ред., кер.авт.кол. В.Г. Ротань. - Х.: Право, 2013. - 752 с.

24. Овчаренко В. А. Правові позиції Конституційного Суду України: поняття, суть і можливості перегляду. Вісник Конституційного Суду України . 2013. № 5. С. 62–71

25. Огляд круглого столу «Правові позиції Конституційного Суду України: правова природа, поняття та розвиток».- Вісник Конституційного Суду України. 2014. - № 6. - С. 98.

26. Окрема думка судді В.П. Колісника стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14.07.2021 р. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2021_4.pdf (дата звернення: 27.08.2021)

27. Окрема думка судді Конституційного Суду України В.В. Лемака стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України від 11

червня 2020 року № 7-р/2020 URL:
<https://ips.ligazakon.net/document/KS19003?an=656> (дата звернення: 28.06.2021)

28. Окрема думка судді Конституційного Суду України В.В. Лемака стосовно Рішення у справі за констиуційним поданням Упвноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого статті 40 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018 URL:
<https://ips.ligazakon.net/document/KS18085?an=201> (дата звернення: 28.06.2021)

29. Окрема думка судді Конституційного Суду України Первомайського О.О. у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd02d710-20#Text> (дата звернення: 29.06.2021)

30. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України від 15 березня 2016 року № 1-рп/2016 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nea1d710-16#Text> (дата звернення: 23.06.2021)

31. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-19#Text> (дата звернення: 22.06.2021)

32. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року N 3-п/2018 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KS18075?an=159> (дата звернення: 22.03.2020)

33. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаповала В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) від 7 липня 2004 року №14-рп/2004 URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:c9HQ7yZ-dUJ:https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/14-rp_2004_1.doc+&cd=2&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&client=avast-a-2 (дата звернення: 29.05.2021)

34. Окрема думка О.О. Первомайського у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-п/2020 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/13_p_2020_04.pdf (дата звернення: 21.04.2021)

35. Постанова Пленуму Верховного Суду «Про судові рішення у цивільній справі» від 18 грудня 2009 року №12 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09#Text> (дата звернення: 29.12.2019)

36. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 року. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 35, ст.376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

37. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 49, ст.272. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80#Text>

38. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців тринадцятого, чотирнадцятого пункту 32 розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України (справа про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання) від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text> (дата звернення: 23.03.2020)

39. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text> (дата звернення: 13.10.2020)

40. Рішення ішенні Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства «Чернігівоблбуд» щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту «б» пункту 1 частини третьої статті 14 Закону України «Про

забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» від 20 жовтня 2021 року № 7-р(II)/2021 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/7_p_2_2021.pdf (дата звернення: 20.10.2021)

41. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України) від 3 жовтня 1997 року №4-зп URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97> (дата звернення: 12.09.2020)

42. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text> (дата звернення: 24.02.2020)

43. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційними поданнями 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про пенсійне забезпечення» та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про пенсійне забезпечення», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про державну службу», «Про судову експертизу», «Про Національний банк України», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про статус народного депутата України», «Про дипломатичну службу», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про Кабінет Міністрів України», «Про прокуратуру», а також Положення про помічника-консультанта

народного депутата України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 13 жовтня 1995 року № 379/95–ВР від 4 червня 2019 року № 2-р/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text> (дата звернення: 21.06.2019)

44. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213–VIII від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text> (дата звернення: 02.07.2020)

45. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства акціонерний комерційний банк «ІНДУСТРІАЛБАНК» щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України від 28 квітня 2021 року № 2-р(II)/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text> (дата звернення: 27.05.2021)

46. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобири Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 25 квітня 2019 року № 1-р(II)/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text> (дата звернення: 13.09.2019)

47. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23,

25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII стверджувалося, що не відповідають Конституції України приписи розділу XII Закону № 1402–VIII (№ 2-р/2020) від 18 лютого 2020 року URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_p_2020.pdf (дата звернення: 07.05.2020)

48. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року №15-рп/2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 10.09.2021)

49. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року №5-рп/2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 10.09.2021)

50. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року №17-рп/2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text> (дата звернення: 20.09.2021)

51. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб

до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року №2-рп/2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v002p710-16> (дата звернення: 10.09.2020)

52. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 20 грудня 2018 року №13-р/2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v013p710-18> (дата звернення: 10.04.2021)

53. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11 червня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text> (дата звернення: 13.08.2021)

54. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 10.12.2020)

55. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України від 23 листопада 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text> (дата звернення: 09.10.2019)

56. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального

процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року №4-р/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v004p710-19> (дата звернення: 23.01.2021)

57. Савенко М. Д. Буква і дух у тлумаченні правових норм. Наук. зап. Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». К., 2008. Т. 77 : Юридичні науки. С. 8–12.

58. Савчин М. Порівняльне конституційне право. - Київ: ВАІТЕ, 2020. - 462 с.

59. Савчин М. Ухвалення рішень конституційних судів у світлі доктрин конституційної легітимності та верховенства права. *Наукові записки УКМА. Юридичні науки*. 2011. Том 116. С.20

60. Савчин М.В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. 2-ге вид. Ужгород: Гельветика, 2020. 648 с.

61. Слінько Т. Правові позиції Конституційного Суду України з питань діяльності судів загальної юрисдикції. Проблеми законності. 2011. Вип. 117. С. 3–13. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2011_117_3.

62. Словник української мови. К. : Наукова думка, 1975. Т. 7. С. 815

63. Спінчевська О.М. Юридичні позиції Конституційного Суду України як джерело правового регулювання конституційного юрисдикційного процесу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). 114с. С.57-67

64. Т. Дудаш. Риторичний підхід до правового аргументування й правової аргументації. Філософія права і загальна теорія права: наук. журн./редкол.: С. Максимов та ін. - Харків: Право, 2020.- № 1. - 224с. С. 110-132

65. Теорія держави і права: навч. посібник / С. К. Бостан, С. Д. Гусарєв, Н. М. Пархоменко та ін. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 348 с.

66. Тесленко М.В. Юридична сила і значення правових позицій Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2003. № 4. С. 36–41

67. Ткачук П. М. Правові позиції Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 2. – С. 10–21

68. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 2 липня 2020 року № 6-уп/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006u710-20#Text> (дата звернення: 13.08.2020)

69. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Лекаря Сергія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 11 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII в частині виключення частини четвертої статті 31 Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року № 3723-XII від 17 січня 2019 року № 9-2(II)/2019 URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/333-obgruntuvannya-tverdzen-shchodo-nekonstyt-uciynosti-zakonu-ukrayiny-yogo-okremykh> (дата звернення: 12.08.2021)

70. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Нікітенко Оксани Петрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини першої статті 273 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 30 липня 2019 року № 215-2(II)/2019

71. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Михальчука Богдана Анатолійовича щодо

відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої – четвертої статті 99, частини першої статті 100 Кодексу адміністративного судочинства України в редакції до внесення змін Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII від 31 травня 2018 року № 186-2(II)/2018 URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/3333-nezgoda-iz-pravozastosuvannyam-sudovym-rishennyam> (дата звернення: 15.08.2020)

72. Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «УЗЛІССЯ» щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 § 2 «Прикінцеві положення» розділу 4 Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII від 3 вересня 2019 року № 236-2(I)/2019

73. Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Гуріненка Миколи Оксентійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 328, 333 Кодексу адміністративного судочинства України від 16 січня 2019 року № 6-2(I)/2019

74. Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою приватного акціонерного товариства «F & C REALTY» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу шостого частини другої статті 134 Земельного кодексу України в редакції до внесення змін Законом України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо проведення земельних торгів» від 18 лютого

2016 року № 1012-VIII, пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо проведення земельних торгів» від 18 лютого 2016 року № 1012-VIII від 10 квітня 2019 року № 100-2(I)/2019

75. Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою публічного акціонерного товариства «Східно-промисловий комерційний банк» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» від 16 липня 2015 року № 629-VIII від 19 вересня 2018 року № 33-у(I)/2018

76. Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою громадянки Токар Ольги Володимирівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини десятої статті 294 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 31 січня 2019 року № 21-1(II)/2019

77. Ухвала Першої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження в справі за конституційною скаргою Козякової Світлани Юріївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини другої статті 7, частини десятої статті 10, пункту 2 частини першої статті 43, статті 121, пункту 5 частини четвертої статті 274, частини першої статті 402, статті 412 Цивільного процесуального кодексу України та пункту 1 статті 3, статті 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 24 квітня 2019 року № 116-1(I)/2019 URL:

<https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/3334-prypushchennya-vlasna-interpretaciya> (дата звернення: 21.06.2021)

78. Ухвала Першої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою публічного акціонерного товариства «Гольяттіазот» щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 59 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 13 вересня 2018 року № 281-1(І)/2018 URL: <https://docs.dtkr.ua/download/pdf/1077.5771.1> (дата звернення: 26.12.2019)

79. Ухвала Третьої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», Закону України «Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей», проекту Закону України про недопущення переслідування та покарання осіб - учасників подій на території Донецької та Луганської областей (реєстр. № 5082) від 19 серпня 2019 року № 220-3(ІІ)/2019

80. Ухвала Третьої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Платова Сергія Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини десятої статті 294 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 22 травня 2018 року № 172-3(ІІ)/2018 URL: <https://docs.dtkr.ua/download/pdf/1077.5595.1> (дата звернення: 29.11.2019)

81. Цимбалістий Т.О. Конституційна юстиція в Україні: навч. посібник.- К.: Цент ючбової літератури, 2007. - 200 с.

82. Шаповал В. М. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії. Право України. К., 1998. № 5. С. 29.

83. Щербанюк О.В. Вплив конституційних судів на процеси реалізації цінностей та принципів права (проблеми аргументації). Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); [редкол.: О.В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін.]. Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. 356 С. С. 214–218.

84. Щербанюк О.В. Національні та глобальні аспекти конституційного тлумачення. Взаємні здобутки Європейської Комісії «За демократію через право» і органів конституційної юстиції та проблеми тлумачення у конституційному судочинстві: Збірник матеріалів і тез Міжнародної онлайн-конференції. (м. Київ, 25 червня 2020 р.) С. 165-169.

85. Щербанюк. О.В. Принципи права в аргументації рішень конституційних судів. Вісник Конституційного Суду України №5/2021. С. 102-109.

86. Ян Берназюк. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права. Судебно-юридическая газета. URL: <http://kdkako.com.ua/ponyattya-ta-kriteriyi-motivovanosti-sudovogo-rishennya-yak-odniieyi-z-garantiy-dotrimannya/> (дата звернення: 14.09.2021)

87. Aarnio, A. (1990). La tesis de la única respuesta correcta y el principio regulativo del razonamiento jurídico, Revista DOXA-8. 25.

88. Aarnio, Aulis, Lo racional como razonable, Lo racional como razonable, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1991, pp. 122, 134 y ss.

89. Abregú, M. y Courtis, C. (2001). La aplicación de los tratados sobre derechos humanos por los tribunales locales, Buenos Aires: Editores del Puerto.

90. Alexy, Robert, “Die juristische Interpretation”, Recht, Vernunft und Diskurs, Studien zur rechtsphilosophie, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1995, p. 74.

91. Alexy, Robert, Teoría de la Argumentación Jurídica. La teoría del discurso racional como teoría de la fundamentación jurídica, pp. 23-47.

92. Alexy, Robert, Teoría de la argumentación jurídica, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1997, pp. 213 y ss.

93. Amendoeira JR., Sidnei. Manual de direito processual civil, volume 1 : teoria geral do processo e fase de conhecimento em primeiro grau de jurisdição. 2ª Ed. São Paulo: Saraiva, 2012

94. Antonin Scalia. A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law - New Edition (The University Center for Human Values Series, 47) Princeton University Press; Revised edition. 2018. 200p.

95. Arrêt Open Door et Dublin Well Woman c. Irlande du 29 octobre 1992, Req. №14234/88; 14235/88 URL: <https://www.ieb-eib.org/fr/justice/debut-de-vie/avortement/affaire-open-door-et-dublin-well-woman-c-irlande-ivg-268.html> (дата звернення: 29.05.2020)

96. Atienaza, Manuel. Ideas para una Filosofía del Derecho. Fondo Editorial Universidad Inca Garcilaso de la Vega. Lima, 2008. p. 233.

97. Atienza, Manuel, “Estado de Derecho, argumentación e interpretación”, Anuario de filosofía del Derecho, vol. XIV, 1997.

98. Ávila, Humberto. Teoria dos Princípios. 10º ed. São Paulo: Malheiros, 2009.

99. Baptista Machado, João. Introdução ao Direito e ao Discurso Legitimador. Coimbra: Almedina, 2001, p. 183.

100. Barroso, Luís Roberto. Interpretação e aplicação da Constituição: fundamentos de uma dogmática constitucional transformadora. São Paulo: Saraiva, 1999.

101. Barroso, Luís Roberto. O Direito Constitucional e a efetividade de suas normas, 3ª ed., Rio de Janeiro, Renovar, 1996.

102. Becker c. Allemagne, 26 septembre 2002 ; Soto Sanchez c. Espagne, 25 novembre 2003. URL: <https://www.doctrine.fr/d/CEDH/HFJUD/CHAMBER/2002/CEDH001-65204> (дата звернення: 23.10.2020)

103. Blanco de Morais, Carlos (coord.). *As sentenças intermédias da Justiça Constitucional*. Lisboa: AAFDL, 2009, p. 487

104. Bobbio, Norberto. *Teoria do ordenamento jurídico*. 6. ed. Brasília: Universidade de Brasília, 1995. Cap. 4. p. 128. P.115

105. Bobek, Michal. *Comparative Reasoning in European Supreme Courts*. Oxford: Oxford University Press; 2013.

106. Boffil, Hector López. *Formas Interpretativas de Decisión En el Juicio de la Constitucionalidad de las Leyes*. Barcelona: Universidad Pompeu Fabra, 1998, p. 15-16.

107. Boquera, J. 1990. *Estudios sobre el acto administrativo*. 6º ed. Madrid, Editorial Civitas. 255-256 p.

108. Braatz, Tatiani Heckert. *É preciso argumentar? Reflexões sobre a argumentação jurídica e a teoria de Manuel Atienza*. *Revista Jurídica FURB*. Blumenau, 200, p. 137. URL: proxy.furb.br/ojs/index.php/juridica/article/download/445/404

109. Brandon J. Murrill. *Modes of Constitutional Interpretation*. March 15, 2018. Congressional Research Service. 28 p. P. 2. URL: <https://fas.org/sgp/crs/misc/R45129.pdf>

110. C.-J. Gullermet, *La motivation des décisions de justice. La vertu pédagogique de la justice*, Paris, L'Harmattan, 2006, 106 p.

111. Calamandeei Piero. (1960). *Proceso y democracia*. Traducción de Héctor Fix Zamudio . Buenos Aires: Editorial Ejea. Pág. 115

112. Canas, Vitalino. *Introdução às decisões de provimento do Tribunal Constitucional*. Lisboa: Associação Académica da Faculdade de Direito de Lisboa, 1994, p. 183.

113. Canotilho, José Joaquim Gomes. *Direito Constitucional e Teoria da Constituição*. 3 ed. Coimbra: Almedina, 1998.

114. Canotilho, José Joaquim Gomes. *Direito Constitucional*. 5 ed. Coimbra: Almedina 1991.

115. Carvalho, Paulo de Barros – “Direito Tributário Linguagem e Método”, 2011, São Paulo, Editora Noeses, 4ª edição, pag. 264.

116. CEDH, 23 nov. 2010, n° 37104/06, Moulin c/ France, AJDA 2011. 889

117. CEDH, 28 oct. 1999, n° 24846/94, Zielinski c/ France, AJDA 2000. 526, chron. J.-F. Flauss

118. Chang, Wen-Chen. *The limits of global judicial dialogue*. In: Washington Law Review, vol. 86, 2011, pp. 523-577.

119. Conte, Francesco. Sobre a motivação da sentença no processo civil: Estado constitucional democrático de direito, discurso justificativo e legitimação do exercício da jurisdição. Gramma, 2016, p. 514

120. Cruz, Paulo Márcio; ROESLER, Claudia Rosane org. Direito e Argumentação no Pensamento de Manoel Atienza, p.46-47.

121. Denis Baranger, «Sur la manière française de rendre la justice constitutionnelle. Motivations raisons politiques dans la jurisprudence du Conseil constitutionnel», Jus Politicum n° 7, mai 2012, p. 5. URL: <http://juspoliticum.com/article/Sur-la-maniere-francaise-de-rendre-la-justice-constitutionnelle-478.html>

122. Dworkin, Ronald. O direito da liberdade: uma leitura moral da constituição. São Paulo: Martins Fontes, 2006.

123. Eveline Feteris, *Foundamentals of Legal Argumentation: A Survey of Theories on Justification of Judicial Decisions* (Dordrecht: Springer, 1999), 47

124. F. Ezquiaga Ganuzas, «La Motivación de las Decisiones Judiciales en el Derecho Peruano », *Argumentación e Interpretación*, éd. Grijey, 2011, pp. 5-7.

125. F. Flauss, «Les cours constitutionnelles et la règle du délai raisonnable : le contrôle de la Cour européenne », in *Renouveau du droit constitutionnel, Mélanges en l'honneur de Louis Favoreu*, Dalloz, 2007, p. 1263 et s.

126. F. Ost, M. van de Kerchove, "Création et application du droit. Structure linéaire ou circulaire du système juridique ?", *Jalons pour une théorie critique du droit*, 1987, p.196.

127. Ferrajoli, Luigi, “Interpretazione dottrinale e interpretazione operativa”, *Rivista internazionale di filosofia del diritto*, XLIII, 1966, pp. 290.

128. Ferré Gisbert c. Espagne, 13 octobre 2009. URL: <https://international.vlex.com/vid/affaire-ferre-gisbert-espagne-68146875> (дата звернення: 10.06.2021)

129. Figueroa, N, Huayta y Rodríguez, M. (2011). *Deducción y deductivismo: reflexiones sobre su funcionalidad en la decisión judicial*, Artículo de revista no mencionada, s. f., recuperado el 3 de junio de 2017 en: http://perso.unifr.ch/Derechopenal/assets/files/articulos/a_20110107_03.pdf

130. Francis J. Mootz, *Law, Hermeneutics and Rhetoric* (New York: 2016), xv-xvii.

131. Freitas, J. (1995). *Interpretação sistemática do direito*. São Paulo: Revista dos Tribunais.

132. Gomes Canotilho, José Joaquim. *Constituição Dirigente e Vinculação do Legislador. Contributo Para a Compreensão das Normas Constitucionais Programáticas*. 2.ª ed. Coimbra: Coimbra Editora, 2001, p. 406.

133. Goncalves, Tiago Figueiredo – *Dissertação de Mestrado: “A Garantia Da Fundamental da Motivação Das Decisões Judiciais”*, apresentada à Faculdade de Direito da PUC/ SP, São Paulo, em 2003, p. 42.

134. Gorraiz Lizarraga c. Espagne, 27 avril 2004. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-4431%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-4431%22]}) (дата звернення: 12.11.2020)

135. Gratzinger et Gratzingerova c. République Tchèque (décision), 10 juillet 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-43787&filename=CEDH.pdf> (дата звернення: 15.03.2020)

136. Guastini, Riccardo, “La interpretación: objeto, concepto y teorías”, en Vázquez, Rodolfo (comp.), *Interpretación jurídica y decisión judicial*, México, Fontamara, 1998.

137. Guastini, Riccardo, *L'interpretazione dei documenti normativi*, Milán, Giuffrè, 2004, p. 99.

138. Guerra Filho. *Processo Constitucional e Direitos Fundamentais*. 2ºed. São Paulo: Celso Bastos Editor: Publicação do Instituto Brasileiro de Direito Constitucional, 2001.

139. Günther, Klaus. *The sense of appropriateness: application discourses in morality and law*. New York: State University of New York; 1993

140. Hart, H. L. A., *El concepto de derecho*, Buenos Aires, Abeledo-Perrot, 1992, pp. 155-169.

141. Hartmann, Érica de Oliveira. *A motivação das decisões penais e a garantia do artigo 93, IX, da Constituição da República*

142. Hesse, Konrad, “Límites a la mutación constitucional”, en *Escritos de Derecho constitucional*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1992, p. 85.

143. Hesse, Konrad. *Escritos de derecho constitucional*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1983.

144. Hesse-Anger et Anger c. Allemagne (décision), 17 mai 2001. URL: <https://www.google.com/search?client=avast-a-2&q=Hesse-Anger+et+Anger+c.+Allemagne&oq=Hesse-Anger+et+Anger+c.+Allemagne&aqs=avast..69i57.451j0j9&ie=UTF-8#> (дата звернення: 11.02.2021)

145. Higa Silva César. (2016). “Los Esquemas Argumentativos como Herramientas de Evaluación para el Juez”. En: *Argumentación Jurídica y Motivación de las Resoluciones Judiciales* . Lima: Editorial Palestra. Pág. 49.

146. Jellinek, Georg, *Reforma y mutación de la Constitución*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1991, p. 16.

147. Jorge Junior, *O princípio da motivação das decisões judiciais*. Revista Eletrônica da Faculdade de Direito a PUC – SP. PUC

148. Jorge Junior, *O princípio da motivação das decisões judiciais*. Revista Eletrônica da Faculdade de Direito a PUC – SP <https://monografias.brasilecola.uol.com.br/direito/princIprio-motivacao-das-decisoes-judiciais.htm>

149. Kelsen, Hans, *Teoría pura del Derecho*, trad. de R. Vernengo de la 2a. ed., alemana [1960], UNAM, México, 1986.

150. Kelsen, Hans, *Teoría pura del derecho*, traducción de Roberto J. Vernengo, México, Porrúa, 2000, p. 350.

151. Klimz K. *Constitutional Law of the Czech Republic*. Pizen: Ales Cenek.

152. Kraska c. Suisse, 19 avril 1993, n° 13942/88, AJDA 1993. 483, chron. J.-F. Flauss ; Pauger c. Autriche, 28 mai 1997 ; Krcmar et autres c. République tchèque (décision), 3 mars 2000 ; Klein c. Allemagne, 27 juillet 2000 ; Jankovic c. Croatie (décision), 12 octobre 2000 ; Trickovic c. Slovénie, 12 juin 2001 ; Diaz Aparicio c. Espagne, 11 octobre 2001.

153. Larenz, Karl. *Metodologia da ciência do direito*. 3. ed. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 1997. p. 519-520.

154. Laura Bzova. *Rechtliche argumentation in dem entscheidungen des Verfassungsgerichts der Ukraine und des Bundesverfassungsgerichts Deutschland*. Wissenschaftlich-Praktischer Sammelband zum 10-jährigen Jubiläum der DUJV. 103 p. P.8-17

155. Lombardi Vallauri, Luigi, *Saggio sul diritto giurisprudenziale*. Ed. Giuffré, Milán, 1975, pp. 574-577.

156. Marini c. Albanie, 18 décembre 2007. URL: <https://juricaf.org/arret/CONSEILDELEUROPE-COUREUROPEENNEDESDROIT SDELHOMME-20071218-373802> (дата звернення: 04.02.2020)

157. Milatová c. République Tchèque (décision), 21 juin 2005 ; Meznaric précité. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-69427&filename=001-69427.pdf> (дата звернення: 11.04.2021)

158. Miranda, Jorge. *Contributo Para uma Teoria da Inconstitucionalidade*. Coimbra: Coimbra Editora, 2008, p. 250

159. Moral Soriano, Leonor, *El precedente judicial*. Ed. Marcial Pons. Madrid, 2002, pp. 185-187

160. Morell, L. 1996. Curso de Derecho Administrativo. t. II. Pamplona, Editorial Aranzadi. 194-195 p.

161. Muñoz Machado, S. Tratado de Derecho Administrativo y Derecho Público General, t. IV. Op. Cit. 73 p.

162. O.B. Heller, A.S. et Ceskoslovenská Obochodni Banka, A.S. c. République tchèque (décision), 9 novembre 2004.

163. Oliveira, Fábio Corrêa Souza de. Por uma teoria dos princípios: o princípio constitucional da razoabilidade. Rio de Janeiro: Editora Lumen Juris, 2003.

164. Pauer précité ; Haider c. Autriche (décision), 29 janvier 2004 ; Kugler c. Autriche, 14 octobre 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-87166&filename=HAIDER%20c.%20AUTRICHE.pdf> (дата звернення: 07.08.2020)

165. Peces-Barba, Gregorio. Curso de Derechos Fundamentales. Teoría General. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid. Boletín Oficial del Estado, 1999, p. 37

166. Pegoraro, Lucio. *La utilización del derecho comparado por parte de las Cortes Constitucionales: un análisis comparado*. In: Estudios en homenaje a Hector Fix-Zamudio. México: UNAM, pp. 385-436.

167. Peixoto, Maria de Lourdes Seraphico. “Considerações a respeito da interpretação da norma constitucional. O papel da pré-compreensão” in Cadernos de Direito Constitucional e Ciência Política. São Paulo: Revista dos Tribunais, n. 28, 1999.

168. Pereira, Potyara Amazoneida Pereira (Orgs.). Política Social e Democracia. Rio de Janeiro: Cortez, 2001.

169. Pérez Limo, Antonio-Enrique, La seguridad jurídica. Ed. Tecnos, Madrid, 1994, pp. 29 y 30

170. Ph. Gérarg, "Le recours aux travaux préparatoires et la volonté du législateur", L'interprétation en droit, Facultés universitaires St-Louis, 1978, p.76.

171. Pilar Zambrano, Interpretar es conocer. Una defensa de la teoría referencialista de la interpretación..., 53-74, 59 ss. (2016).

172. Pimenta, Paulo Roberto Lyrio. Normas de competência e o controle de validade da norma impositiva tributária. *Segurança jurídica na tributação e Estado de Direito*, p. 840

173. Pinho, Humberto Dalla Bernardina de, Teoria geral do processo civil contemporâneo, 3.ed., ampl.rev.e atual. – Rio de Janeiro: Lumen Juris, 2010, p.52.

174. Queiroz, Cristina M. M. O princípio da interpretação conforme à Constituição. Questões e perspectivas. In Revista da Faculdade de Direito da Universidade do Porto. 2010, Ano VII, p. 314.

175. Regla, Josep Aguiló. Do império da lei ao estado constitucional. Dois paradigmas jurídicos em poucas palavras. In: RIBEIRO, Eduardo (coord.). Argumentação e estado constitucional. São Paulo: Ícone, 2012. p. 25.

176. Requejo Pagés, Juan Luis, "Juridicidad, precedente y jurisprudencia", en Varios Autores, Estudios de Derecho Público en Homenaje a Ignacio de Otto, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Oviedo, Oviedo, p. 233

177. Ruiz-Mateos c. Espagne, 23 juin 1993, n° 12952/87, AJDA 1994. 16, chron. J.-F. Flauss. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=002-9554&filename=CEDH.pdf> (дата звернення: 25.05.2020)

178. Ruiz-Mateos précité ; Pannel c. Allemagne et Probstmeier c. Allemagne, 1er juillet 1997. URL: <https://www.cairn.info/revue-nouveaux-cahiers-conseil-constitutionnel-2011-3-page-7.htm> (дата звернення: 06.06.2020)

179. Sagües, Néstor Pedro. Construcción y papel de los derechos sociales fundamentales: Hacia un ius constitutionale commune en América Latina. México: UNAM-Instituto de Investigaciones Jurídicas de México, 2011. p. 381-417.

180. Saiki, Silvio Luis de Camargo. A norma jurídica da motivação das decisões judiciais. Rev. Jurídica. Brasília, v. 9, n. 88, dez 2007 a já 2008

181. Silvestri, Gaetano – Le Sentenze Normative della Corte Costituzionale in Onore di Vezio Crisafulli: Scritti sulla Giustizia Costituzionale. Padova: CEDAM, 1985, p. 758.

182. Soto Kloss, E. 2009. Derecho Administrativo. Temas Fundamentales. Santiago, Editorial Legal Publishing. 352 p.

183. Souza Filho, Carlos Frederico Marés de. O direito constitucional e as lacunas da lei. Revista de informação legislativa, v. 34, n. 133, p. 5-16, jan./mar. 1997. p. 5-7

184. Steimentz, Wilson Antônio. Colisão de direitos fundamentais e o princípio da proporcionalidade. Porto Alegre: Livraria do Advogado, 2001.

185. Tarello, Giovanni, “Orientamenti analitico-linguistici e teoria dell'interpretazione giuridica”, Rivista

186. Taruffo Michelle. (2009). “Ciencia y Proceso”. En: Páginas sobre justicia civil. Madrid: editorial Marcial Pons. Pág. 456.

187. Teuschler c. Allemagne, 4 octobre 2001. URL: http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-75690&file_name=001-75690.pdf (дата звернення: 03.02.2021)

188. The Sunday Times v. The United Kingdom (№. 1) від 26 квітня 1979 року (заява № 6538/74), § 49 URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/the-sunday-times-v-united-kingdom/> (дата звернення: 05.03.2021)

189. Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom від 13 липня 1995 року (заява № 18139/91), § 37 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/sites/rus/pages/search.aspx?i=001-104174> (дата звернення: 20.09.2020)

190. Trimestrale di diritto e procedura civile, XXV, 1971, A. Giuffrè, Milano, pp. 1-4.

191. Tripathi, Pradyumna K. *Foreign Precedents and Constitutional Law*. In: Columbia Law Review, vol. 57, n. 3, march 1957.

192. Véase Huerta, Carla, “Aciertos y desconcierto de la jurisprudencia en México”, La Constitución Política de España. Estudios en homenaje a Manuel Aragón Reyes, Rubio Llorente, Francisco et al. (eds.), Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2016, pp.143-160

193. Wanda Mastor, «La motivation des décisions des Cours constitutionnelles», *Annuaire international de justice constitutionnelle*, 2012.

194. Wroblewski Jerzy. (1989). *Sentido y hecho en el Derecho*. España: Servicio Editorial Universidad del País Vasco. Págs. 21 y ss.

195. Wróblewski, Jerzy, “Legal Decision and Its Justification”, *Logique et Analyse*, 14 (53), 1971, p. 412.

196. Wróblewski, Jerzy, *Constitución y teoría general de la interpretación jurídica*, Madrid, Cuaderno Civitas, 1988. p.152

197. Wroblewski, Jerzy. *Constitución y teoría general de la interpretación jurídica*. Trad. Arantxa Azurza. Madrid: Editorial Civitas, S.A., 1985

ДОДАТОК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

публікації у фахових виданнях України:

1. Бзова Л.Г. Зарубіжна конституційна практика як основа рішень конституційних судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2021. С.32-34

2. Бзова Л.Г. Мотивація рішень конституційних судів як вимога стандартів справедливого судочинства. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія «Право»*. №65/2021. 426 с. С. 338-341

3. Бзова Л.Г. Співвідношення принципу обґрунтованості з іншими принципами конституційного судочинства: зарубіжний досвід. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. №2/2021. с.92. С.5-10

наукова праця, в якій опубліковані основні наукові результати дисертації у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу:

4. Бзова Л. Особливості юридичної аргументції конституційних судів при обґрунтуванні рішень. *Visegrad journal on human rights* – № 4, 2020. p.164 P.12-16. ISSN 1339-7915

5. Bzova Laura. Providing of reasonableness in decisions of the Constitutional Court in the scope of recognition of the ECHR's decisions. *European Journal of Law and Public Administration*. 2020, Volume 7, Issue 2, pp. 1-14. ISSN-L: 2360-6754, 2360-6754

Додаткові публікації

6. Laura Bzova. Rechtliche argumentation in dem entscheidungen des Verfassungsgerichts der Ukraine und des Bundesverfassungsgerichts Deutschland. Wissenschaftlich-Praktischer Sammelband zum 10-jährigen Jubiläum der DUJV. 103 p. T 3. P.8-16 ISBN-13 [978-3-947875-02-3]

пункт у міжнародній колективній монографії:

7. Laura Bzova. Special aspects of legal reasoning of the constitutional court of ukraine's decision in the area of public taxes. «*Finanse publiczne a Konstytucja*» : monografia prawnice . Red. Jadwiga Witecka. Warszawa, 2020. P.205-209

8. Bzova Laura. Principiul valabilității în deciziile Curții Constituționale. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); [редкол.: О.В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін.]. Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. 356 с. С. 142-148*

9. Бзова Л.Г. Судова аргументація при вирішенні виборчих спорів. *Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: «Міжнародні і національні механізми прямої демократії: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 22 січня 2021 року)/ упорядник: В.І. Розвадовський. Івано - Франківськ. НАІР, 2021. 280с. С. 183-187*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Бзова Л.Г. Правова аргументація в діяльності Конституційного Суду. *I Міжнародного правничого молодіжного форуму: Збірник матеріалів (Чернівці, 12 квітня 2019 р.). Чернівці, 2019, 212с. – С.12-14*

11. Бзова Л.Г. Поняття та способи подолання правових колізій судом. *Права людини та публічне врядування. Збірник матеріалів II всеукраїнського правничого форуму, 15 травня 2019 р., м.Чернівці/Уклад. І.В.Ковбас, А.М.Худик,П.І. Крайній. – Чернівці: Технодрук, 2019. – 216с. С. 99-101*

12. Бзова Л.Г. Акти конституційного судочинства як процесуальна форма діяльності Конституційного Суду України. *Актуальні проблеми судового права : матеріали міжнар. конф., присвяч. 70-річчю з дня народж. проф. І. Є.*

Марочкіна (Харків, 31 трав. 2019 р.) / редкол.: Л. М. Москвич та ін. – Харків : Право, 2019. – С.30-32

13. Бзова Л.Г. Обґрунтованість ухвалених рішень і висновків Конституційного Суду України. *Закарпатські правові читання*. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (11-13 квітня 2019 року, м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2019. Т. 2. С. 379-381

14. Bzova L.G. Doctrina atitudinii amiabile față de dreptul internațional în deciziile Curții Constituționale a Ucrainei. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 24-25 жовтня 2019 р.); [редкол.: О.В. Щербанюк (голова), А.С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, Чернівецький нац. ун-т, 2019р. 336 с. С. 41-42.

15. Бзова Л.Г. Мотивація рішень Конституційного Суду. *The 2th International scientific and practical conference "Problems and perspectives of modern science and practice (January 30-31, 2020) SH SCW "NEW ROUTE" Graz, Austria. 2020. 210 p. P.58-60*

16. Бзова Л.Г. Поняття та зміст судової аргументації. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців 23 квітня 2020 р. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. 217 с. С. 3-5

17. Бзова Л.Г., Щербанюк О.В. Проблеми визначення юридичної інтерпретації. *Запорізькі правові читання*: матеріали Щорічної міжнародної науковопрактичної конференції, м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 273-274

18. Бзова Л.Г. Конституційна аргументація. *Конституційний дизайн: від макро до мікро рівня*. Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (19 червня 2020 року) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2020. - 236 с. С.39-40

19. Бзова Л.Г. Мотивація та аргументація судового рішення. *Четверті економіко-правові студії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених* (м. Одеса, 13 листопада 2020 р.) / відп. ред. А.В. Смітюх; ред. кол.: А.В. Левенець, О.О. Нігреєва, О.М. Савастєєва та ін. – Одеса : Фенікс, 2020. – 187 с. С. 8-9

20. Vzova L.G. Argumentarea în deciziile Curții Constituționale Federale Germaniei și Curții Constituționale a României. *International scientific and practical conference «A new task of legal science in Ukraine and in the countries of the European Union»* : Conference proceedings, December 17-18, 2020. Arad: 116 pages. P.5-8

21. Бзова Л.Г. Поняття юридичних позицій конституційних судів. *"Modern systems of science and education in the USA, EU and post-Soviet countries '2021"* No 5 on February 28, 2021. 192 p. P.165-167

22. Бзова Л.Г. Проблемні питання конституційної юрисдикції в країнах Європейського Союзу. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Четверті юридичні читання* : матеріали Міжнар. щоріч. дистанц. наук. конф. (м. Одеса, 9 квітня 2021 р.) / за заг. ред. Т. В. Степанової, О. А. Чувакова; уклад.: А. В. Левенець, О. В. Нарожна. – Одеса : Фенікс, 2021. – 248 с. С. 13-16

23. Vzova L.G. «Per relationem» gründe in der gerichtlichen oraxis. *Актуальні проблеми судового права: матеріали міжнар. конф.* (Харків, 23 квіт. 2021 р.) / редкол.: Л. М. Москвич та ін. – Харків : Право, 2021. – 538 с. С.96-98

24. Бзова Л.Г. Конституційна інтерпретація та юридичний аргумент. Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: Тези доповідей за матеріал. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 23-24 квітня 2021 року) / відп. ред. Я. І. Ленгер, А. М. Земко. – Луцьк: ІВВ Луцький НТУ, 2021. – 252 с. С. 150-125 152

25. Бзова Л.Г. Правові прогалини в системі забезпечення принципу обґрунтованості рішень конституційних судів. *Закарпатські правові читання. Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції* (27-28 травня

2021 р., Ужгород)/ Ужгородський національний університет; За заг. ред. М.В. Оніщука та М.В. Савчина. Ужгород:РІК-У, 2021. 306 с. С.224-227

26. Бзова Л.Г. *Методологія мотивації рішень конституційних судів. Сучасні конституційні доктрини: проблеми формування та застосування в юрисдикційній практиці. Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (11 червня 2021 року) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2021. — 184 с. С. 27-28*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Чернівецького регіонального відділення

Національної школи суддів України

Анатолій ОГОРОДНИК

«20» квітня 2021р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Л.Г. Бзової на тему: «Принцип обґрунтованості рішень Конституційного
Суду України» в діяльності Чернівецького регіонального відділення
Національної школи суддів України**

Актуальність дисертаційного дослідження Л.Г. Бзової було розглянуто комісією у складі: директора Чернівецького регіонального відділення Національної школи суддів України, Заслуженого юриста України, судді у відставці Анатолія Петровича Огородника, заступника директора Чернівецького регіонального відділення Національної школи суддів України Тетяни Миколаївни Аліничій, головного спеціаліста Чернівецького регіонального відділення Національної школи суддів України Віталія Юрійовича Гикавого. Комісія склала цей акт про результати впровадження результатів дисертаційного дослідження Л.Г. Бзової на тему: «Принцип обґрунтованості рішень Конституційного Суду України» в діяльності Чернівецького регіонального відділення Національної школи суддів України.

Комісія розглянула такі наукові публікації Л.Г. Бзової: Бзова Л.Г. Поняття та способи подолання правових колізій судом. *Права людини та публічне врядування*. Збірник матеріалів II всеукраїнського правничого форуму, 15 травня 2019 р., м.Чернівці/Уклад. І.В.Ковбас, А.М.Худик, П.І. Крайній. – Чернівці: Технодрук, 2019. – С. 99-101; Бзова Л.Г. Поняття та зміст судової аргументації. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців 23 квітня 2020 р. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. а. Мудрого, 2020. С. 3-5; Бзова Л.Г. Мотивація та аргументація судового рішення. *Четверті економіко-правові студії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Одеса, 13 листопада 2020 р.) / відп.

ред. А.В. Смітюх; ред. кол.: А.В. Левенець, О.О. Нігреєва, О.М. Савастєєва та ін.
– Одеса : Фенікс, 2020. – 187 с. С. 8-9.

Комісія дійшла висновків, що окремі результати дисертаційного дослідження Бзової Лаури Георгіївни «Принцип обґрунтованості рішень Конституційного Суду України» можуть бути обговоренні та запропоновані до впровадження в Концепцію національних стандартів суддівської освіти в Україні та в Порядок і методологію регулярного оцінювання та самооцінювання судді.

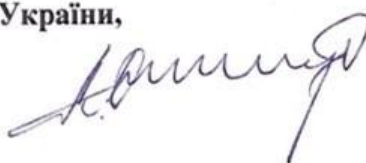
Директор Чернівецького регіонального відділення

Національної школи суддів України,

кандидат юридичних наук,

Заслужений юрист України,

суддя у відставці

Анатолій ОГОРОДНИК

Заступник директора

Чернівецького регіонального відділення

Національної школи суддів України

Тетяна АЛІНЧІЙ

Головний спеціаліст

Чернівецького регіонального відділення

Національної школи суддів України

Віталій ГИКАВИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

декану юридичного факультету,
 юридичних наук, доцент
Віталій ВДОВІЧЕН

_____ 2021р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Л.Г. Бзової на тему: «Принцип обґрунтованості рішень Конституційного
 Суду України» в освітній процес юридичного факультету
 Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**

Актуальність дисертаційного дослідження Л.Г. Бзової було розглянуто комісією у складі: першої заступниці декана юридичного факультету, заступниці з навчально-методичної роботи, кандидата юридичних наук, доцента О.В. Меленко (голова комісії), заступника декана з навчально-організаційної роботи, кандидата юридичних наук, доцент кафедри процесуального права В.В. Гордєєва та кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та прав людини О.Д. Максимюк склали акт про те, що результати наукового дослідження на тему: «Принцип обґрунтованості рішень Конституційного Суду України» впроваджені в освітній процес юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Комісія розглянула наукові публікації Л.Г. Бзової: Бзова Л. Особливості юридичної аргументції конституційних судів при обґрунтуванні рішень. *Visegrad journal on human rights* – № 4, 2020. р.164 Р.12-16; Бзова Л.Г. Зарубіжна конституційна практика як основа рішень конституційних судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2021. С.32-34; Бзова Л.Г. Мотивація рішень конституційних судів як вимога стандартів справедливого судочинства. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія «Право»*. №65/2021. 426 с. С. 338-341; Бзова Л.Г. Співвідношення принципу обґрунтованості з іншими принципами конституційного судочинства:

зарубіжний досвід. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.* №2/2021. с.92. С.5-10.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

1. Теоретичні та практичні питання теми дисертації Л.Г. Бзової досліджувалися у межах плану науково-дослідної роботи кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича до наукової теми кафедри «Судова влада: теоретико-правові засади та нормативно-правове забезпечення організації та діяльності» (державний реєстраційний номер 115U003254) та наукової теми «Процесуальне право: теоретико-правові засади, нормативно-правове забезпечення та перспективні напрямки розвитку» (державний реєстраційний номер 0120U103394) та Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. №14-10.

2. Подане дисертаційне дослідження. Л.Г. Бзової містять науково обгрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації для використання в освітньому процесі юридичного факультету, зокрема при викладанні тем:

1) «Джерела конституційного права», «Основи теорії Конституції» з обов'язкової навчальної дисципліни ОП Право «Конституційне право»;

2) «Мотивація судового рішення як вимога стандартів справедливого судочинства», «Методологія мотивації у актах конституційної юстиції України» з дисципліни вільного вибору ОП Право «Аргументація судового рішення»;

3) «Докази і доказування в конституційному судочинстві», «Акти Конституційного Суду України та порядок їх виконання» з дисципліни вільного вибору ОП Право «Конституційне судочинство»;

4) «Моделі застосування аргументації Конституційним Судом України», «Моделі застосування аргументації Європейським судом з прав людини» з обов'язкової навчальної дисципліни ОП Право «Правнича аргументація»;

5) «Поняття та сутність судового аргументу», «Структура судового аргументу», «Оцінка аргументів у рішенні Європейського суду з прав людини» з вибіркової дисципліни ОПН Право «Аргументація судового рішення»;

6) «Теорії конституційної аргументації», «Моделі конституційної аргументації», «Роль конституційної аргументації при прийнятті рішень судами загальної юрисдикції» з вибіркової дисципліни ОПН Право «Конституційна аргументація»;

7) «Правова природа, значення рішень та правових позицій Конституційного Суду України» з вибіркової дисципліни ОПН Право «Конституційний судовий процес».

А також у процесі підготовки навчально-методичних посібників, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи студентів та аспірантів.

Голова комісії:

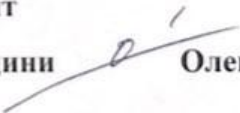
**Перша заступниця декана юридичного факультету,
заступниця з навчально-методичної роботи,**

кандидат юридичних наук, доцент **Оксана МЕЛЕНКО**

Заступник декана з навчально-організаційної

роботи, кандидата юридичних наук, доцент **Віталій ГОРДЕЄВ**

Кандидат юридичних наук, доцент

кафедри теорії права та прав людини **Олександр МАКСИМЮК**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова Глибоцького районного суду
Чернівецької області

Ю.П. Григорчак

2021р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Л.Г. Бзової на тему: «Принцип обґрунтованості рішень
Конституційного Суду України» в процесі здійснення судочинства
Глибоцьким районним судом Чернівецької області**

Комісія у складі: судді Глибоцького районного суду Чернівецької області Цуркана Віталія Васильовича, судді Глибоцького районного суду Чернівецької області Маковійчук Юлії Василівни, судді Глибоцького районного суду Чернівецької області Цуренка Віталія Анатолійовича склали акт про те, що окремі результати наукового дослідження на тему: «Принцип обґрунтованості рішень Конституційного Суду України» можуть бути впровадженні в практичну діяльність Глибоцького районного суду Чернівецької області.

Комісія розглянула наукові публікації Л.Г. Бзової: Bzova Laura. Providing of reasonableness in decisions of the Constitutional Court in the scope of recognition of the ECHR's decisions. European Journal of Law and Public Administration. 2020, Volume 7, Issue 2, pp. 1-14; Бзова Л.Г. Судова аргументація при вирішенні виборчих спорів. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: «Міжнародні і національні механізми прямої демократії: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 22 січня 2021 року)/ упорядник: В.І. Розвадовський. Івано - Франківськ. НАІР, 2021. 280с. С. 183-187; Бзова Л.Г. Поняття та способи подолання правових колізій судом. Права людини та публічне врядування. Збірник матеріалів II всеукраїнського правничого форуму, 15 травня 2019 р., м. Чернівці/Уклад. І.В.Ковбас, А.М.Худик, П.І. Крайній. – Чернівці: Технодрук,

2019. – 216с. С. 99-101; Бзова Л.Г. Поняття та зміст судової аргументації. Актуальні проблеми судового права: матеріали Всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців 23 квітня 2020 р. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. 217 с. С. 3-5.

Одержані Л.Г. Бзовою узагальнені результати дисертаційного дослідження мають важливе практичне значення стосовно порядку обґрунтування судових рішень, порядку застосування принципів судочинства та їх співвідношення при здійсненні правосуддя. Одним із важливих питань, які досліджувалися є дискреція для судді, яку він застосовує в процесі аргументації.

Комісія дійшла висновку, що окремі результати дисертаційного дослідження Бзової Лаури Георгіївни «Принцип обґрунтованості рішень Конституційного Суду України» можуть бути впроваджені в практичну діяльність Глибоцького районного суду Чернівецької області.

Суддя Глибоцького районного суду
Чернівецької області

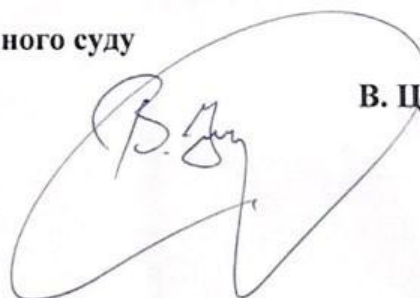
В. Цуркан

Суддя Глибоцького районного суду
Чернівецької області

Ю. Маковійчук

Суддя Глибоцького районного суду
Чернівецької області

В. Цуренко